

FREMDRIFT PÅ MASSEUNIVERSITETET

– en analyse af fremdriftsregimets historiske opkomst og virkning på styring i dag

Kandidatafhandling

af Sofie Riber Rasmussen

afleveret den 9. maj 2016

på cand.soc. Politisk kommunikation og ledelse

med den engelske titel: Study Progress at Crowd Universities

vejledt af Erik Højbjerg ved Institut for ledelse, politik & filosofi

med et omfang på 79,9 normalsider | 181.999 tegn eksklusiv figurer

Abstract

This thesis shows the challenges generated when legislators want to engender study progress by *conduct of conduct*. They emerge as universities and students are left with the responsibility of accomplishing the study progress without having their ability to do so ensured. The issue is examined by exploring the *Study Progress Reform* as an expression of a broader founded *progress regime*, which constitutes a way of governing citizens as future employees. The conclusions of the thesis derive from an analytical strategy consisting of a Foucauldian genealogy and a governmentality study inspired by Mitchell Dean.

The *genealogy* explores how the progress regime from 1956-2012 has emerged with a governmental rationality for crowd universities. In this period, the view on students as a *crowd* has altered and the expectations of the universities have increased. They are now expected to generate economic growth, be efficient, ensure quality, and educate qualified employees. This development makes the progress regime aiming at study progress possible.

This analysis is followed by a *governmentality study* which firstly investigates how the Study Progress Reform as an attempt to accomplish the aim of the regime creates a particular field of possibilities for the universities. At Copenhagen University the implementation of this reform is supposed to be carried out by the management, faculties, institutes, study boards – and ultimately the students. But the realization of study progress is challenged, as both the university and the students are primarily given *possibilities of action*, but not the *ability to act* on these.

Indholdsfortegnelse

Abstract	2
1 Indledning	6
2 Analysestrategi	10
2.1. Fremdriftsregimet som undersøgelsesgenstand	10
2.2. Erkendelsesinteressen.....	11
2.3. Konditionering af styringsbegrebet: Government og governmentality	12
2.3.1. Government: Styring af selvstyring.....	13
2.3.2. Governmentality: En masse som styringsgenstand	15
2.4. Analysestrategi for første delanalyse: En genealogi	18
2.4.1. En genealogisk analytik	18
2.4.2. Empiri for den genealogiske analyse.....	23
2.5. Analysestrategi for anden delanalyse: En governmentality-analyse.....	24
2.5.1. En governmentality-analytik	25
2.5.2. Empiri for governmentality-analysen	28
2.6. Sammenfatning	30
3 Genealogi: Fremdriftsregimets historiske opkomst	31
3.1. På vej mod en masse.....	31
1956 Arbejdsmarkedskommissionen: De store fødselsårsgange	31
1958 Universiteternes byggeprogram: Forventet tilvækst imødekommes via byggeri.....	32
1961 Universiteternes byggeprogram: Større tilvækst end ventet	32
1964 & 1968 Universitetsadministrationsudvalget: Forslag om ny intern organisering.....	33
Opsummering.....	34

3.2. Massen som grundvilkår	35
1970 Styrelsesloven: Medbestemmelse og medansvar	35
1970 Statens Uddannelsesstøtte: 'Lige adgang'	37
Opsummering.....	37
3.3. Massen problematiseres	38
1974 Helhedsplanen: 'Tilpasningsproblemer på arbejdsmarkedet'	38
1976 Adgangsregulering: 'Overproduktion' af færdiguddannede	40
1981 Debatoplæg om planlægning i en sparetid: Hvordan uddannelser 'nyttiggøres'	41
1986 Beslutningsforslag om reform af Statens Uddannelsesstøtte: SU som redskab	42
1989 Kvalitetsudvikling af videregående uddannelser: Kompetencer og effektivitet	43
Opsummering.....	44
3.4. Massen er igen grundvilkår	45
1992 Universitetsloven: 'Ikke blot eliteuddannelsesinstitutioner'	45
1999 Udviklingskontrakter for universiteter: Omverdenens accept og forståelse	46
2003 Universitetsloven: Vækst og velfærd	48
Opsummering.....	49
3.5. Massen som målsætning.....	50
2006 Velfærdsaftalen: 'Flere skal have en videregående uddannelse'	50
2012 Ministerudvalg: Mindst 25 procent med lang videregående uddannelse.....	52
Opsummering.....	54
3.6. Sammenfatning: Et fremdriftsregime	55
4 Governmentality-analyse: Styring af fremdrift.....	57
4.1. Studiefremdriftsreformens disponering af universiteternes styringsrum.....	57
4.1.1. Studiefremdriftsreformens paradoksale fundament.....	57
4.1.2. Første paradoks: Frihed og styring.....	58

4.1.3. Andet paradoks: Masse og individ – totaliserende og individualiserende tiltag.....	59
4.1.4. Tredje paradoks: Studietidsnedsættelse og erhvervskvalificering	60
4.1.5. Afrunding: En flerhed af styringsordener	61
4.2. Studiefremdriftsreformens aktualisering.....	62
4.2.1. Synlighedsfelter.....	63
4.2.2. Techne	65
4.2.3. Episteme.....	67
4.2.4. Identifikationer.....	68
4.2.5. Afrunding: En mangleddet styringsrelation	70
5 Konklusion & perspektivering	72
5.1. Fremdriftsregimet stifter komplekse forventninger til universiteterne	72
5.2. Styringen udfordres af at forudsætte handlekompetence	73
5.3. Manglende refleksivitet om fordringer ved styring af selvstyring.....	75
5.4. Refleksion over specialets analysestrategi og case.....	76
5.5. Hvad så nu? – Om fremdriftsregimets individualiserende styring	77
6 Litteraturliste.....	80

1 Indledning

Dette speciale viser, at når lovgiver på baggrund af historiske betingelser vil skabe studiefremdrift gennem en styring af de studerendes selvstyring, skabes samtidigt en række udfordringer, fordi universiteterne og de studerende overlades med et medansvar for at opnå denne fremdrift, uden at deres evne til at løfte ansvaret sikres. Specialet vil således skabe refleksivitet omkring de fordringer og forventninger til henholdsvis lovgiver, universiteter og studerende, som den valgte regulering skaber.

Interessen for at undersøge denne problemstilling har sit udspring i den omdiskuterede politiske aftale om 'Reform af SU-systemet og rammerne for studiegennemførelse' (UFM 2013), også kaldet *Studiefremdriftsreformen*. Målet med aftalen er klart: Unge under uddannelse skal i fremtiden blive hurtigere færdige med deres studier for, at de tidligere kan indtræde på arbejdsmarkedet. Dette skal sikres gennem to grupper af tiltag. Den ene udgør ti SU-initiativer, og den anden udgør fire mere generelle initiativer om tilrettelæggelsen af uddannelsesforløb. Disse tiltag skal især skabe incitamenter for uddannelsesinstitutionerne og de studerende, så de selv sigter mod studiefremdrift. Reformen kommer efter en massiv tilvækst af studerende siden 1950'erne, som har betydet fremkomsten af det masseuniversitet¹, vi kender i dag. I specialet findes det derfor interessant at undersøge, hvordan reformens styring overhovedet er blevet relevant, og hvordan den indvirker på aktuel styring. Da reformen i høj grad er målrettet universitetsuddannelser, vil analyserne behandle universitetsområdet. Men styring for at opnå fremdrift optræder ikke kun her:

For det første ses den også på andre trin i uddannelsessystemet, hvor den træder frem helt ned i indskolingen. For alle børn skal starte i skole det kalenderår, de fylder seks år. Derfor skal forældre ansøge om en skoleudsættelse, hvis de ønsker at udskyde skolestarten for deres barn og dermed svække dets fremdrift (borger.dk, Indskrivning til skolestart). Forudsætningen for at ansøge om dette er, at barnets skoleparathed vurderes. I eksempelvis Frederiksberg Kommune sker det gennem en samtale mellem forældre, daginstitution og børnehaveklasseleder struktureret af et særligt dialogredskab med en række opmærksomhedspunkter (Frederiksberg Kommune, Udsættelse af skolestart). Disse er grupperet i, hvad barnet bør kunne og hvordan forældrene kan bidrage. Sammen med kommunale aktører skal forældre altså ikke blot tage del i vurderingen af, om deres barn er parat til at starte i skole som planlagt. De skal også medvirke til, at barnet bliver det. Senere skolestart og

¹ Med *masseuniversitet* forstås universitetet som en institution karakteriseret ved dets høje antal studerende.

dermed manglende fremdrift iagttages altså som en undtagelse, som forældre fordres selv at modvirke på vegne af deres barn. Men det rejser spørgsmålet om, med hvilket ansvar denne form for styring efterlader den enkelte borger – og hvordan dette kan løftes.

For det andet kan tænkningen omkring den enkeltes ansvar for fremdrift iagttages inden for andre områder som sundheds-, social- og arbejdsmarkedspolitikken. Eksempelvis er en sygefraværssamtale mellem en sygemeldt medarbejder og arbejdsgiver gjort lovpligtig (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2010). Arbejdsgiveren har således fået pligt til inden for fire uger at afholde en samtale med medarbejderen, hvor de i fællesskab skal finde løsninger, der kan forkorte sygeperioden. Her skal medarbejderen altså tage del i hurtigst muligt at komme tilbage i arbejde. Men det rejser endnu et spørgsmål om, hvor det efterlader styringen, når en del af ansvaret for dens indfrielse overdrages til den enkelte borger.

Studiefremdriftsreformens styring er altså interessant at undersøge, da det også kan give blik for en bredt forankret styringstænkning. Specialet udfærdiges således på baggrund af, at målsætningen om *fremdrift* er fremtrædende i den politiske styring af borgerne. Som borger skal du hurtigst muligt (re)integreres på arbejdsmarkedet, for det er både til gavn for dig og samfundsøkonomien. Det betyder ikke, at du skal afvente, at andre sørger for det. For du skal selv tage ansvar og gennem selvstyring medvirke til din egen fremdrift. Det forventes altså, at du som medborger virker produktiv for det samfund, du er en del af, og at du dermed også realiserer dit eget potentiale². Der er således en række komplekse forventninger til dig, ligesom der er til de institutioner, som kan understøtte din fremdrift.

Hermed ses konturerne af det, der i specialet betegnes et *fremdriftsregime*. Med dette begreb menes en relativt systematisk måde at forstå og styre fremdrift, hvormed regimet gør særlig tænkning og styring mulig – og umuliggør anden. Som det er blevet indikeret, afføder dette regime en række spørgsmål omkring dets virkemåde gennem styring af selvstyring, der i dette speciale betegnes som en governmental styringsrationalitet. Derfor vil fremdriftsregimet være omdrejningspunktet for specialet. Her vil det med Studiefremdriftsreformen som udgangspunkt for min erkendelsesinteresse blive undersøgt, hvordan fremdriftsregimet er konstitueret historisk inden for universitetsområdet, for at kunne belyse dets indvirkning på aktuel universitetsstyring. Specialets analyser bliver således udformet med udgangspunkt i følgende problemformulering:

² For behandling af lignende styringstænkning: se fx Andersen & Pors (2014)

Hvordan kan fremdriftsregimets styring af selvstyring forstås med udgangspunkt i en analyse af dets konstituering med en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet i perioden 1956-2012 og dets mulige virkning gennem Studiefremdriftsreformen på universitetsstyring i dag?

Denne vil blive behandlet ved at belyse tre arbejdsspørgsmål, som udfoldes i nedenstående figur:

For det første må jeg udvikle en *analysestrategi*, med hvilken jeg kan få blik for specialets problemstilling. Det gøres gennem en *analysestrategisk refleksion*, hvor jeg beskriver iagttagelsesprogrammet for specialet. Baggrunden er, at virkeligheden ikke beder om at blive iagttaget på en særlig måde, hvorfor det ikke giver sig selv, hvordan problemformuleringen skal besvares. Jeg må derfor udfolde og reflektere over, hvordan besvarelsen gribes an. Det leder til første arbejdsspørgsmål:

1. *Hvordan udformes en analysestrategi, der gør det muligt at iagttage fremdriftsregimets konstituering og mulige virkning på aktuel universitetsstyring?*

Min analysestrategi består for det første af en *diakron analyse*, da jeg ønsker at belyse fremdriftsregimets historiske opkomst med det formål ikke at abonnere på dets problematisering. Til dette udformes en *genealogi*, der viser, hvordan regimets særlige styringstænkning er blevet mulig fra 1956 til 2012. Jeg vil altså belyse fremdriftsregimets konstituering med en governmental styringsrationalitet. Dermed behandles andet arbejdsspørgsmål:

2. *Hvordan er et fremdriftsregime i perioden 1956-2012 emergeret og konstitueret med en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet?*

Den historiske analyse gør, at jeg kan forholde mig refleksivt til fremdriftsregimets styringsrationalitet. På denne baggrund udformes en *synkron analyse*, der udfolder regimets mulige virkning på aktuel universitetsstyring. Til dette udfærdiges en *governmentality-analyse* af, hvordan regimet gennem Studiefremdriftsreformen skaber særlige rammer for universiteternes styring, og hvilke styringsovervejelser dette giver anledning til på Københavns Universitet. Dermed behandles tredje og sidste arbejdsspørgsmål:

3. Hvordan disponerer Studiefremdriftsreformen som et forsøg på at opnå fremdriftsregimets telos et særligt styringsrum for universiteterne, og hvordan aktualiseres dette på Københavns Universitet med 12-mandsudvalgets rapport?

Figur 1: Specialets arbejdsspørgsmål

På denne baggrund udfoldes først specialets analysestrategi.

2 Analysestrategi

I dette afsnit vil specialets analysestrategi blive udfoldet på baggrund af en forståelse af, at der ikke findes en iagttager- eller iagttagelsesuafhængig socialitet (Esmark et al. 2005, 10). Den virkelighed, som træder frem, er således formet af det blik, den ses med. Derfor er det relevant at udlægge og konditionere det videnskabelige blik, som dette speciales problemstilling iagttages med, samt hvilke synligheder og blinde pletter, dette foranlediger (jf. Esmark et al. 2005, 7). Analysestrategien vil derfor afspejle de valg og fravalg, som jeg har foretaget undervejs, samt overvejelserne bag disse. Indledningsvist beskrives kort, hvordan det sociale betragtes i specialet.

I specialet studeres udelukkende *kommunikation*, da udgangspunktet for mit blik er, at der ikke findes en uafhængig socialitet, hvorfor det er interessant at undersøge, hvordan denne bliver til gennem kommunikationen. Hermed tilslutter jeg mig en epistemologisk videnskabsteori (jf. Andersen 1999, 13-14). Mit blik vil således være rettet mod, hvordan der kommunikeres omkring studiefremdrift, og hvordan der i kommunikationen sættes særlige rammer for både at forstå og handle på denne fremdrift. Kommunikationen er dermed aldrig en uskyldig praksis. I stedet er den udtryk for en konstant og skiftende sandhedsproduktion. Det er derfor nærmere bestemt *politisk kommunikation*, som iagttages i specialet. Her skal politik med inspiration i Ernesto Laclau og Chantal Mouffes tænkning forstås som det konstante forsøg på at fikse mening (Laclau & Mouffe 2002). Politik er således ikke afgrænset til et særligt felt eller bestemte aktører. At blikket rettes mod politisk kommunikation betyder altså, at jeg undersøger, hvordan der i kommunikationen dels konstitueres bestemte identiteter og dels skabes særlige måder at tænke om og styre på studiefremdrift, da disse ikke kan forudsættes, fordi de skabes gennem kommunikative processer.

2.1. Fremdriftsregimet som undersøgelsesgenstand

Undersøgelsesgenstanden vil gennem hele specialet udgøre *fremdriftsregimet* som et praksis- og styringsregime. Med dette begreb forstås en relativt systematiseret måde at tænke, praktisere og reformere fremdrift (jf. Foucault i Dean 2006, 58). Det er således en særlig måde at forstå, handle og styre på. På baggrund af specialets blik forstås dette regime som kontingent, altså muligt, men ikke nødvendigt. For ikke at abonnere på dets problematisering vil det derfor *først* blive belyst, hvordan regimet er emergeret historisk. Dette danner baggrund for *der næst* at kunne belyse dets

virkning på aktuel universitetsstyring uden blot at reproducere dets rationalitet. Analysegenstanden vil altså være gennemgående for specialets to analyser, men i disse kalibreres den forskelligt. I første delanalyse undersøges fremdriftsregimet som et historisk produkt. Hermed rettes blikket bagud via en *diakron analyse* for at kunne belyse regimets opkomst. I anden delanalyse belyses regimet som udtryk for en særlig styringsrationalitet, hvor der altså kan spores en systematik i måden at tænke og udøve styring. Derfor rettes blikket mod nutiden gennem en *synkron analyse* for at belyse, hvordan styringen tænkes og praktiseres i dag. Når der først udformes en diakron analyse, bliver det muligt i den synkrone analyse at forholde sig reflektivt til måden, styringen aktuelt udfoldes. Regimets historiske opkomst er derfor et afgørende fundament for at forstå dets styringsimplikationer, hvorfor de to delanalyser er nært sammenhængende.

Det kunne også have været valgt at udfærdige en diakron og synkron analyse af *begrebet* fremdrift og her trække på Reinhart Kosellecks begrebshistorie. Derved kunne det belyses, hvordan den sproglige konstituering af begrebet fremdrift konstituerer en særlig tidsforståelse, som skaber et bestemt mulighedsrum for fremtiden. Denne analytiske tilgang giver dog ikke et stærkt blik for styring af selvstyring, hvorfor det er valgt at belyse fremdriftsregimet i de to analyser og hermed trække på Michel Foucaults styringstænkning, der udfoldes senere.

Da netop styringsregimer udgør governmentality-studiers undersøgelsesgenstand (Dean 2006, 338), indskrives specialet sig i dette forskningsfelt. Men to forhold er karakteristiske for dette speciale som governmentality-studium. På baggrund af Foucaults styringstænkning udvikles for det første et begreb om *handlingskapacitet*, der er afgørende for, om den styredes selvstyring er mulig og dermed om styringens telos kan indfris. For det andet udvikles et begreb om *massen*, der gør det muligt at iagttage, hvordan de studerende som styringsgenstand tematiseres som en masse, og hvordan dette virker ind på styringen af fremdrift. Før dette udfoldes, udlægges den erkendelsesinteresse, der ligger til grund for undersøgelsesgenstanden.

2.2. Erkendelsesinteressen

Drivkraften bag specialet er at undersøge fremdriftsregimets styring af selvstyring inden for universitetsuddannelse. Hermed er det ambitionen at skabe større klarhed om og mulighed for refleksion over de måder, der tænkes om, handles på og styres mod studiefremdrift. Bag dette er en tvedelt erkendelsesinteresse.

For det første ønskes det at undersøge, hvordan denne form for tænkning overhovedet er opstået og blevet mulig. Dette bygger på en undren over, hvordan det er gået til, at studiefremdrift er blevet et politisk telos, og hvordan de studerende er blevet en kollektivitet, hvis selvstyring, styringen rettes mod. Denne interesse er drevet af et ønske om ikke at abonnere på denne forståelse, men derimod problematisere den ved at vise dens opkomst. Hermed er det ikke specialets interesse at vise, hvad fremdrift i virkeligheden er, eller hvordan man burde forholde sig til det. For fremdrift eksisterer ikke som en ontologisk kategori med en essens. Ambitionen er i stedet at belyse, hvordan der er opstået en særlig tænkning omkring fremdrift, som sætter bestemte rammer for styring.

For det andet ønskes det i forlængelse af det foregående at synliggøre, hvordan fremdriftsregimets konstituerende virker ind på universitetsstyring i dag. Ambitionen er dels at belyse, hvordan regimet gennem Studiefremdriftsreformen er med til at disponere et særligt styringsrum for universiteterne, der både skaber muligheder og umulighederne for deres styring, og dels at belyse hvordan dette rum indtages på Københavns Universitet (herefter KU). Det er her ikke interessen at lave en udtømmende analyse af, hvordan universiteterne forholder sig til det disponerede styringsrum. I stedet er formålet at anskueliggøre, hvilke overvejelser reformen kan give anledning til på universiteterne, hvilket belyses med KU som eksempel.

Det er hermed *ikke* specialets interesse at vurdere, om magten er god eller dårlig, eller at skabe grundlag for frisættelse fra magten. Derimod er ambitionen at opnå større klarhed omkring de måder, vi forstår og handler på fremdrift, samt betingelserne for dette. Håbet med dette er for det første at kunne skabe grundlag for refleksion over, hvordan universitetsuddannelse vil kunne tænkes og gøres anderledes. For det andet ønskes det at gøre det muligt at overveje implikationer af fremdriftstænkningen dels for uddannelsesområdet generelt, hvor den ses helt ned til folkeskolestart, og dels for andre områder som eksempelvis beskæftigelsespolitikken, hvor den sygemeldte medarbejder selv skal tage ansvar for hurtigt at komme tilbage i arbejde. I det følgende vil det blive beskrevet, hvordan specialets ambitioner søges indfriet ved at trække på Foucaults styringstænkning.

2.3. Konditionering af styringsbegrebet: Government og governmentality

Specialets analyser konditioneres af Foucaults tænkning om government og governmentality, hvilket skaber blik for en særlig form for styring, der udgør styring af selvstyring med en masse som styringsgenstand. I det følgende belyses Foucaults forståelse af disse begreber for hermed at kunne

reflektere over, hvilke dele af begreberne, der er analytisk frugtbare for specialets problemstilling, og hvordan de aktiveres i specialet.

2.3.1. Government: Styling af selvstyling

Med udgangspunkt i Foucaults tænkning ses magt ikke som en kapacitet, der udspringer af en person eller et instrument. Magt er således heller ikke noget, man kan besidde (Mik-Meyer & Villadsen 2007, 20), men sker i relationen mellem mennesker (Foucault 1982, 786). Dermed sker magten også i praktiske handlinger: *"Power exists only when it is put into action."* (Foucault 1982, 788), hvorfor man ikke kan tale om en universel magt, der går på tværs af tid og sted. Når Foucaults magtforståelse danner baggrund for at analysere og forstå fremdriftsregimets styringsrationalitet, sker det altså i magtens konkrete, lokale fremtræden.

Afgørende for Foucaults magtbegreb er, at magt ikke a priori kan siges at være negativ, da den ikke blot virker undertrykkende. Derimod er magten skabende og produktiv, da den sætter de magtede i stand til at handle og forstå sig selv på en særlig måde (Mik-Meyer & Villadsen 2007, 17). Den moderne magt søger således at fremelske og stimulere, ikke at undertrykke og forbyde (Mik-Meyer & Villadsen 2007, 17). Det betyder ikke, at magt altid er godt. Det betyder, at den specifikke magt-udøvelse må undersøges for at forstå, hvordan den skaber mulige og umulige måder at handle og tænke på.

Inden for denne magtforståelse definerer Foucault styling, *government*, som *"a mode of action upon the actions of others"* (Foucault 1982, 790). Styling handler således ikke om at determinere andres adfærd, men om at dirigere den. Således gælder det, at *"[the exercise of power] incites, it induces, it seduces, it makes easier or more difficult[...]"* (Foucault 1982, 789). Stylingen forsøger altså at strukturere et muligt handlerum, men determinerer aldrig stylingssubjektet (Foucault 1982, 790). Stylingen er dermed ikke en ensrettet handling, hvor A får B til at handle på en bestemt måde, hvorfor man aldrig vil kunne forudsige resultatet af styringsforsøget.

Med denne forståelse af styling inkluderes frihed som en afgørende forudsætning for magt: *"Power is exercised only over free subjects, and only insofar as they are free. By this we mean individual or collective subjects who are faced with a field of possibilities in which several ways of behaving, several reactions and diverse comportments, may be realized."* (Foucault 1982, 790). Styling bliver

hermed en praksis, der søger at give styringssubjektets frihed form (Dean 2006, 48). Dermed bliver styring til *styring af selvstyring*, altså styring af den enkeltes måde at forvalte muligheden for at styre sig selv. Denne forståelse danner baggrund for at undersøge, hvordan fremdriftsregimet sætter særlige rammer for universitetsstyring, og hvordan styringen på denne baggrund udmøntes.

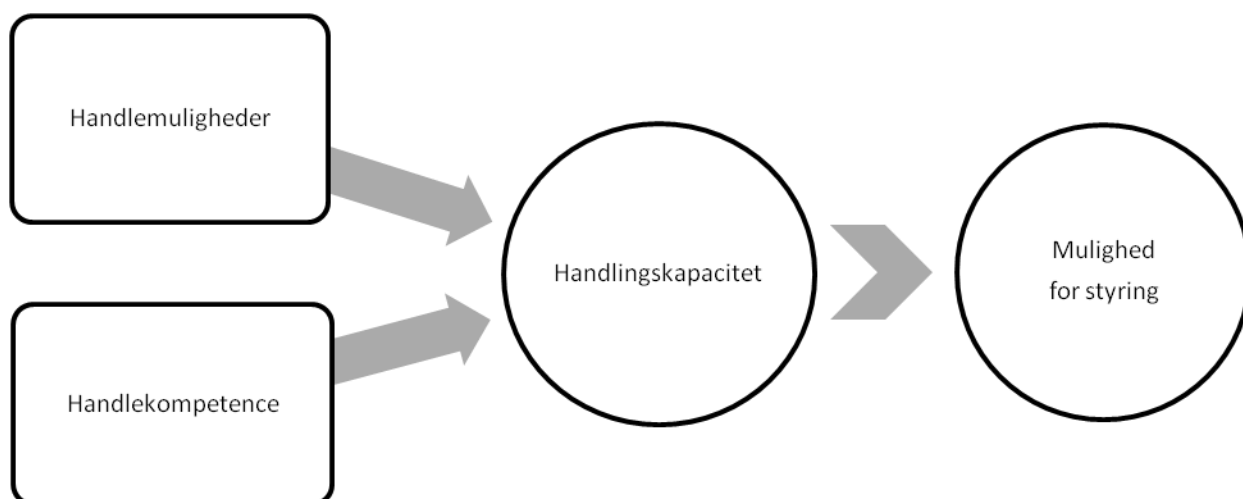
Med Niklas Luhmanns *systemteori* ville jeg også kunne få blik for styring af selvstyring. For her forstås magt for det første at fungere ved at gøre det sandsynligt, at den magtunderlegne benytter den magtoverlegnes handlinger som præmis for egne handlinger (Borch 2011, 127). Men for det andet forstås magt at afhænge af muligheden for negative sanktioner (Borch 2011, 127). Jeg ønsker dog ikke derved at lukke analysen af muligheden for styring ned. I stedet er jeg interesseret i at åbne op for at undersøge, hvordan styring af selvstyring må muliggøres, hvilket Foucaults begrebsapparat gør det muligt at iagttage. Dette udfoldes i det følgende.

Handlingskapacitet som forudsætning for styring

Fordi den styrede er fri, går grænsen for styring ved styringsobjektets kapacitet til at styre sig selv. I analysen af styring er det derfor relevant at undersøge, hvordan den styrede gøres selvstyrende, altså hvordan styringen skaber en subjektivitet hos styringsobjektet. Dean skriver således: ”At spørge, hvordan styring fungerer, er altså at spørge, hvordan vi skabes som forskellige typer aktører med bestemte kapaciteter og handlemuligheder.” (Dean 2006, 70). På den baggrund udvikles i specialet et begrebsapparat til at begribe den nødvendige kapacitet til selvstyring. Denne kapacitet defineres som styringsobjektets *handlingskapacitet*. Fordi dette udgør styringens grænse bliver denne omdrejningspunktet for enhver styring af selvstyring. For styringen kan ikke realisere noget, som styringsobjektet ikke selv kan realisere gennem selvstyring.

Handlingskapaciteten forudsætter to elementer. For det første styringsobjektets *handlemuligheder*, forstået som den frihed, der gør, at der overhovedet kan handles, altså at der er mere end én enkelt valgmulighed. For det andet styringsobjektets *handlekompetence*, forstået som evnen til at kunne handle på de muligheder, styringsobjektet har. I styringen kan denne handlekompetence dels være forudsat, således at styringsobjektet forudsættes altid allerede at besidde denne, og den kan dels blive skabt, således at styringen understøtter styringsobjektets evne til at håndtere handlemulighederne.

Forskellen på de to elementer er altså, at handlemuligheder omfatter, at styringsobjektets (frie) handlen er *mulig*, hvor handlekompetence omfatter, at styringsobjektet er *i stand til* at gribe muligheden for at handle.³ Begrebernes relation er skitseret i nedenstående figur:

Figur 2: Handlingskapacitet

At handlingskapaciteten er grænsen for styring betyder, at findes den ikke, er der ingen styring. I analysen vil det derfor blive belyst, hvordan styringen forudsætter og skaber handlemuligheder og handlekompetence for styringsobjektet. Dermed belyses det, hvordan det pågældende styringsobjekt sikres handlingskapacitet og styringen hermed muliggøres – og hvordan styringen eventuelt skaber benspænd for sig selv ved ikke at gøre det.

I det følgende udfoldes, hvordan governmentality-begrebet aktiveres i specialet.

2.3.2. Governmentality: En masse som styringsgenstand

Governmentality er et begreb, der aldrig endeligt afgrænses og defineres af Foucault, men tones i relation til en given analyse. Det træder frem som et afgørende begreb i hans forelæsningsrække *Sikkerhed, befolkning, territorium* (Foucault 2008), hvor Foucault beskriver, at han forstår tre ting ved governmentality. *For det første* de procedurer og refleksioner, som gør det muligt at udøve den magtform, der har befolkningen som primært sigte og hvis væsentligste redskab er sikkerhedsforanstaltningerne, som med udgangspunkt i styringsgenstanden forsøger at minimere eller maksimere

³ Dette skel er inspireret af Ove Kaj Pedersens sondring mellem social autonomi (handlemulighed) og kapabilitet (handleevene) (Pedersen 1989, 176).

elementer af denne (Foucault 2008, 26; 116-117). Altså governmentality som en særlig styringsrationalitet. *For det andet* den udvikling, som har givet denne magttype, kaldet 'regering', forrang (Foucault 2008, 117). Altså en dispositivhistorie. *For det tredje* den proces, eller resultatet heraf, hvorigennem middelalderens retsstat blev til den administrative stat, som ikke er bestemt af sin territorialitet, men af sin befolkning (Foucault 2008, 117; 118). Altså governmentaliseringen af staten, hvor governmentality som regeringstaktik er definerende for staten (Foucault 2008, 118).

På baggrund af specialets problemstilling tages her afsæt i governmentality som *styringsrationalitet*, altså en særlig måde at tænke og udøve styring på. Foucault belyser, at denne rationalitet dukker op på baggrund af en historisk udvikling inden for samfundets dominerende magtmekanisme⁴. Der er således sket en ændring af den fremherskende måde at udøve styring på: fra *den juridiske mekanisme*, hvor suverænen gennem loven udøver sin magt over territoriet, over *disciplineringsmekanismen*, hvor individers kroppe magtes gennem overvågning og opdragelse, til de *sikkerhedsforanstaltninger*, der er karakteristiske for den governmentale styring (Foucault 2008, 12; 40).

Med denne opkomst af den governmentale styring sker et afgørende skifte. Et nyt subjekt dukker frem: befolkningen (Foucault 2008, 49). Denne udgør således styringens primære sigte og endemål, hvilket er særegent for governmentality (Foucault 2008, 113). Samtidig træder styringsgenstanden frem på en særlig måde, hvor befolkningen både bliver dét, der skal ledes gennem, og dét, der skal ledes på: ”Man ser allerede, at den også lige så meget dukker op som objekt, det vil sige det, man retter mekanismer mod for at opnå en vis virkning, som den gør som et subjekt, man beder om at opføre sig på den ene eller anden måde.” (Foucault 2008, 49). Befolkningen bliver således et ”interventionsfelt” (Foucault 2008, 116).

Hermed får styringen ikke blot en ny genstand, men sker også på en ny måde: Styringen tager nu afsæt i sin styringsgenstand. For dels udgør befolkningen nu styringens *mål*, således at styringen ikke begrundes i den selv, men i styringsgenstanden. Målene omfatter altså ”perfektioneringen eller maksimeringen eller intensiveringen” af de processer i befolkningen, der styres (Foucault 2008, 107). Samtidig udgør *redskaberne* for at opnå styringens mål befolkningen selv (Foucault 2008, 113). Dette hænger sammen med, at sikkerhedsforanstaltningernes særegne funktionsmåde er at tage afsæt i tingenes virkelighed og svare på denne virkelighed for at omforme den (Foucault 2008, 53). Der er således ikke tale om, som med loven og disciplineringen, at forbyde eller foreskrive

⁴ Disse magtmekanismer omtales også som dispositiver

handlinger, der tiltvinges gennem magthavers styrke. I stedet er den governmentale styring relateret til styring af selvstyring, fordi det nu handler om at skabe grundlag for, at befolkningen selv bevæger sig mod et mål grundet i den selv.

Det betyder også, at regeringen nu afhænger af at kende befolkningen og dennes virkelighed: *”Det vil sige, at befolkningen bliver det objekt, som regeringen må tage højde for i sine observationer og i sin viden for faktisk at kunne regere på en rationel og reflekteret måde.”* (Foucault 2008, 114). Denne viden er etableret om to akser: *”[...] den ene overgribende og kvantitativ, rettet mod hele populationen, den anden analytisk og individuel, rettet mod individet.”* (Mik-Meyer & Villadsen 2007, 17). Dette skyldes, at magtens interesse for befolkningen formes på en særlig måde. For styringen af befolkningen tager udgangspunkt i både det enkelte individ og den samlede kollektivitet af individer: *”Interessen som bevidsthed hos hvert af de individer, der udgør befolkningen, og interessen som befolkningens interesse uanset de individuelle interesser og forhåbninger hos dem, den består af, bliver i sin tvetydighed til målet og det grundlæggende redskab for regeringen af befolkninger.”* (Foucault 2008, 114). Blikket er dermed rettet mod både individet og hele befolkningen. Denne dobbelthed betyder, at den governmentale styring af befolkningen både er individualiserende og totaliserende (Foucault 1982, 782) – styringen rettes altså mod både den enkelte og alle. Hvordan denne komplekse måde at målrette styringen tager form og kan gøre styringsrummet paradoksalt vil indgå som et element i specialets analyser.

Ved i specialet at trække på forståelsen af governmental styring bliver styringsgenstanden altså et omdrejningspunkt for analyserne. Denne styringsgenstand som en ’befolkning’ iagttages i specialet ikke bogstaveligt som sådan, men iagttages på denne baggrund mere generelt som en kollektivitet; altså en flerhed af individer, hvor både den enkelte og alle træder frem som subjekt. Denne forståelse står således til rådighed, når der skal udvikles en analytisk kategori for, hvordan de studerende tematiseres som genstand for styring. Fordi det indledende møde med empirien understøtter, at de studerende iagttages netop som en kollektivitet, vil de belyses som sådan i analysen. For at benævne de studerende som kollektivitet står en række betegnelser til rådighed. Her er valgt begrebet *masse*⁵. Dette udgør dermed et begreb, der forsøger at indfange den genstand, som styringen rettes imod. Begrebet omfatter altså, hvordan de studerende tematiseres som styringsgenstand. Når jeg i specia-

⁵ Denne betegnelse benyttes også af Foucault, når han beskriver *”[...] en regeringsstat, der ikke grundlæggende er defineret af sin territorialitet og af det areal, den optager, men af en masse [...]”* (Foucault 2008, 118).

let trækker på ovenstående forståelse af governmentality, får jeg således blik for massen som styringsgenstand.

Efter teoretisk at have udfoldet begreberne government og governmentality, der danner baggrund for forståelsen af styring i specialet, udlægges nu de analysestrategiske overvejelser for hver af specialets to delanalyser og konditioneringen af de to analysers bærende begreber.

2.4. Analysestrategi for første delanalyse: En genealogi

I første delanalyse udfærdiges en historisk analyse af fremdriftsregimets opkomst og konstitueringen af dets governmentale styringsrationalitet for ikke at abonnere på dets problematisering. Det gøres ved at udfærdige en genealogi inspireret af Foucaults analyser og refleksioner over sine analytiske fremgangsmåder samt sekundære værker om genealogien som analysestrategi (Villadsen 2006; Andersen 1999; Mik-Meyer & Villadsen 2007). Specialets særegne analysestrategi for den genealogiske analyse belyses i det følgende.

2.4.1. En genealogisk analytik

Af Kaspar Villadsen beskrives en genealogi som ”[...] at undersøge, hvordan vores nutidige, selvfølgeliggjorte vidensformer og institutioner er historiske frembringelser.” (Villadsen 2006, 87). I specialets genealogiske analyse vil det i tråd med dette blive undersøgt, hvordan fremdriftsregimet og dets styringsrationalitet er emergeret over tid. Det vil altså blive belyst, hvordan det er gået til, at studiefremdrift er blevet et politisk telos, og de studerende er blevet en masse, hvis selvstyring styringen rettes mod. Det betyder ikke, at det vil blive vist, hvordan en kausal udviklingskæde har medført, at regimet *måtte* opstå. Det betyder derimod, at de historiske mulighedsfelter for, at regimet *kunne* opstå, belyses (Villadsen 2006, 92). Det vil sige, at analysen besvarer hvordan-spørgsmål – hvordan blev regimet muligt og hvordan emergerede det – og ikke hvorfor-spørgsmål om grunden til, at det skete (jf. Villadsen 2006, 92).

Genealogien undersøger altså de historiske opkomstbetingelser for regimet (jf. Mik-Meyer & Villadsen 2007, 32), hvilket gør analysen i stand til at sætte spørgsmålstegn ved dets selvfølgelighed og rationalitet med historien som værktøj. Analysen virker altså som en art ”mod-hukommelse”

(Andersen 1999, 56) til den selvfølgeliggjorte opfattelse af regimet i dag. Dermed bliver det muligt at sætte spørgsmålstejn ved den studiefremdrift, som velfærdsstatens ordensprojekt retter sig mod (jf. Mik-Meyer & Villadsen 2007, 32).

I analysen afvises det, at der indtages et neutralt ståsted, hvorfra analysen udfærdiges som en rekonstruktion af fortiden (jf. Villadsen 2006, 89). For der er intet objektivt sted at stille sig. Dette fører til spørgsmålet om, hvorfra blikket rettes. Det anerkendes, at blikket disponeres af den samtid, som specialet er skrevet i. Det betyder, at den nutidige problematisering omkring fremdrift og debat om Studiefremdriftsreformen udgør en erfaringshorisont, der former blikket og præger analysens temaer. På denne baggrund vil analysen af fremdriftsregimet blandt andet beskæftige sig med uddannelsernes relation til arbejdsmarkedet. Men samtidigt forsøges det at beskrive de historiske praksisser og rationaliteter gennem datidens egne begreber, eksempelvis studentertilvækst som ”pukkelproblem” samt ”overproduktion” af færdiguddannede, for hermed at være i stand til at lade dem træde frem på egne præmisser i en nutidsbetinget ramme (jf. Villadsen 2006, 94). Med Villadsens ord skal genealogien give ”[...]et samtidsperspektiverende indblik i [fortiden] via dens egne begreber.” (Villadsen 2006, 94). Analysens værdi må derfor vurderes ud fra nutiden, ikke ud fra den historiske samtid og om analysen ’stemmer overens’ med denne.

I forlængelse heraf kunne det indvendes mod den genealogiske analysestrategi, at den fører til en art relativisme – alt er relativt i forhold til problemstilling og perspektiv. Men i stedet for dette argumenteres her for, at den fører til en perspektivisme. Med Andersen’s ord: ”Givet et bestemt perspektiv og problem bliver genealogien følsom for sit materiale på en bestemt måde.” (Andersen 1999, 62). Det valgte perspektiv gør altså analysen særligt følsom over for at belyse netop specialets problemstilling omkring fremdriftsregimet og dets styringsrationalitet.

Periodisk afgrænsning af analysen

En genealogisk analyse foretages i en afgrænset tidsperiode, hvis starttidspunkt er kontingent. Det er således hensigtsmæssighed, det være sig erkendelsesinteresse samt praktiske begrænsninger, der afgør begyndelsestidspunktet. Da ambitionen med genealogien er at vise, at fremdriftsregimet er muligt, men ikke nødvendigt, er det relevant at lade sig inspirere af Foucaults strategi om at bevæge sig tilbage til et tidspunkt med en radikalt anden rationalitet end i dag (jf. Villadsen 2006, 93).

På denne baggrund er det valgt, at starttidspunktet for den historiske analyse er år 1956. For her ses en begyndende italesættelse og problematisering af tilvæksten af studerende, altså massens indtræ-

den på universiteterne, som senere danner baggrund for at reformere universitetsområdet. Dermed går analysen tilbage til før konstitueringen af det universitet, vi kender i dag. Den begynder før universitetet var for den bredere ungdom frem for eliten og før den politiske styring af universiteterne, som indtræder i 1970 med den første styrelseslov. Ved at udrulle analysen fra 1956 får jeg dermed blik for en fremmedhed i forhold til den nutidige forståelse af universitetsområdet, hvilket er med til at synliggøre fremdriftsregimets kontingens.⁶

Genealogien følges op af en governmentality-analyse af Studiefremdriftsreformens styring, hvorfor genealogien laves op til år 2013, hvor reformen vedtages. Genealogien omfatter altså perioden 1956 til 2012.

Analysebærende begreber for regimets opkomst: Kontinuitet og diskontinuitet

Analytikken operationaliseres i udgangspunktet ved hjælp af begrebsparret kontinuitet og diskontinuitet. Det vil derfor blive belyst, hvilke *kontinuiteter*, der træder frem i analysens tidsperiode. Det vil således blive analyseret, hvordan forestillinger på et givent tidspunkt trækker tråde tilbage i tiden. I analysen vil det blandt andet blive vist, hvordan en tænkning, om at universitetsuddannelsernes udbud af færdiguddannede skal tilpasses arbejdsmarkedets efterspørgsel efter disse, genindtræder flere gange i historien. Og afslutningsvist i analysen anvendes begrebet til at samle op på de stødt stigende politiske forventninger til universiteternes samfundsbidrag. Dette analysestrategiske greb skal fungere som en art ”modfortælling” til forestillingen om, at vores eksisterende tænkning og styring bryder radikalt med tidligere tider (Villadsen 2006, 91). Det vil dog ikke sige, at det søges påvist, at fortiden eksisterer i nutiden i uforandret form, men derimod søges det belyst, at historiske elementer transformeres og optræder i nye former i nutidig praksis (Villadsen 2006, 93).

Ambitionen med genealogien er dog ikke at skabe et narrativ om én sammenhængende, historisk udvikling (Villadsen 2006, 91). Det vil nemlig også blive belyst, hvilke *diskontinuiteter*, også kaldet brud, som optræder inden for tidsperioden (jf. Villadsen 2006, 93). Det sker for at synliggøre, at vores tænkning hverken er nødvendig eller opstået på baggrund af en kausal udvikling. Disse brud konstateres, når der kan iagttages en *problematisering* af den gældende praksis. Det er særligt interessant at forfølge netop problematiseringer som symptom på brud, fordi de er udtryk for en udvikling fra at noget tages for givet, til at der stilles spørgsmål ved dette; en udvikling fra en selvfølgelighed til et problem (Foucault 1996, 421). De ses dermed som udtryk for konstitueringen af en ny

⁶ Valget af dette starttidspunkt vil stå endnu klarere, når analysen udfoldes.

tænkning, der bryder med den tidligere, hvorfor de viser forskelle i fremdriftsregimet over tid. Da fremdriftsregimet forstås som et konglomerat af elementer⁷, kan der godt konstateres kontinuitet på tværs af disse brud (jf. Villadsen 2006, 91).

Spørgsmålet bliver så, hvornår der kan konstateres en problematisering, som er tilstrækkelig til at dømme brud, for dermed at sikre konsistens i afgørelsen. Svaret er, at der i specialet konstateres brud, når den eksisterende styring problematiseres, fordi massen iagttages på en ny måde, og styringen derfor ikke kan rumme den. Det analytiske kriterium for at dømme brud er således en ny masseopfattelse. Det grunder i, at forståelsen af styringsgenstanden som nævnt er afgørende inden for governmental styring. Altså konditioneres *brud* som resultat af en problematisering, der sår tvivl om den eksisterende styring på grund af en ny masseopfattelse. I analysen belyses det eksempelvis, at efter en fortsat tilvækst af studerende iagttages det med styrelsesloven i 1970, at massen nu er et vilkår, hvorfor der stilles spørgsmålstejn ved universiteternes organisering og styring. Med denne konditionering af brud får jeg blik for, hvordan den vekslende forståelse af massen skaber nye forudsætninger for styringen og for universiteternes indfrielse af de stigende politiske forventninger.

Analysebærende begreber for regimets styringsrationalitet: Et styringsregimes dimensioner

For samtidig at skærpe blikket for opkomsten af netop et fremdriftsregime med en særlig styringsrationalitet, har jeg valgt at strukturere opsamlingerne på de enkelte perioder omkring Mitchell Deans analytiske begreber til at belyse et styringsregime. Med disse søges det at afdække fremdriftsregimets særlige styringslogik og hvordan denne transformeres over tid (jf. Dean 2006, 61). At dette sker i analysens opsummeringer er for ikke at lade empirien forme af disse begreber i selve analysen. Nedenfor beskrives de fire dimensioner af et styringsregime og begrebet telos, som disse tager form i genealogien.

Den første dimension omfatter styringens *synlighedsfelter* (Dean 2006, 72). Med dette begreb vil det blive undersøgt, hvilke særlige praksisser, problematikker og vilkår, som synliggøres i fremdriftsregimet, og hvordan synligheden gør det muligt at handle på disse. Med begrebet fås også blik for de visualiseringsmekanismer, styringen benytter, altså de teknikker, hvormed særlige elementer oplyses (Dean 2006, 72). I analysen vil det blandt andet blive belyst, hvordan statistisk materiale over de store fødselsårge i 40'erne og deres færd gennem uddannelsessystemet udgør en visuali-

⁷ Disse elementer introduceres i det følgende afsnit.

seringsmekanisme, der gør, at den fremtidige tilvækst af studerende på universiteterne træder frem som et synlighedsfelt, hvormed det bliver muligt at handle på den.

Den anden dimension udgør styringens tekniske aspekter kaldet styringens *techne* (Dean 2006, 73). Her belyses de teknologier, med hvilke styringen inden for fremdriftsregimet gennemføres (jf. Dean 2006, 73). I analysen anvendes dette begreb blandt andet til at belyse, hvordan regulering af studie-støtten iværksættes som en teknologi, og hvordan dens anvendelse transformeres over tid, så den først skal sikre lige mulighed for uddannelsessøgende, men senere også skal medvirke til at effektivisere de studerendes uddannelsesforløb.

Den tredje dimension omhandler styringens *episteme*, der udgør de former for tænkning og rationalitet, som styringsaktiviteterne trækker på (Dean 2006, 73). Derfor vil det i analysen blive belyst, hvilke rationaler, der præger fremdriftsregimet og gør særlige områder styrbare. I analysen vises det med dette begreb blandt andet, hvordan fremdriftsregimet trækker på et udbud-efterspørgsels-rationale om, at der må skabes ligevægt mellem udbuddet af færdiguddannede og arbejdsmarkedets efterspørgsel efter disse, hvilket gør det relevant at styre på netop antallet af færdiguddannede.

Den fjerde dimension er styringens skabelse af *identifikation*er (Dean 2006, 74). Med dette forstås de former for identitet, som fremdriftsregimet forudsætter, problematiserer eller forsøger at skabe (jf. Dean 2006, 74). Det vil derfor blive belyst, hvilke egenskaber de studerende og universiteterne forudsættes at have, hvilke egenskaber, der forsøges ændret, og hvilke kapaciteter, der søges fremelsket. I analysen belyses det blandt andet, hvordan de studerende identificeres som fremtidige medarbejdere, og hvordan deres manglende erhvervsrelevante kvalifikationer derfor problematiseres.

Disse fire dimensioner suppleres af begrebet *telos*, altså styringens mål, da dette ifølge Dean også udgør et afgørende middel til at forstå et styringsregime (Dean 2006, 76). Begrebet dækker både over fremdriftsregimets samlede mål om studiefremdrift og de mere konkrete målsætninger, som dette omfatter. I analysen vil det eksempelvis blive belyst, hvordan styringens telos udvikler sig fra at være at opretholde universiteterne i deres eksisterende form trods tilvæksten af studerende til at tilpasse dem til det øgede antal.

Med disse fem begreber vil det altså blive undersøgt, hvordan fremdriftsregimets særlige styringsrationalitet transformeres og konstitueres ind til år 2013, hvor Studiefremdriftsreformen vedtages.

Hermed giver disse begreber blik for *rationalitetskonteksten* for reformen. Med dette begreb forstås de meningsgivende rammer, reformen udformes og implementeres inden for, og som både skaber betingelser og muligheder for styring af selvstyring (inspireret af Pedersen 1989, 183; 187). Hvordan denne rationalitetskontekst udfoldes i aktuel styring undersøges i anden delanalyse. Men før analysestrategien for denne fremlægges, beskrives udvælgelsen af empiri for den genealogiske analyse.

2.4.2. Empiri for den genealogiske analyse

Da Foucault ikke selv fremsætter klare udvælgelseskriterier for empirien i en genealogisk analyse, sker udvælgelsen i specialet med inspiration i Andersens opbygning af et arkiv ved en institutionel analyse (Andersen 1994), som også Villadsen henviser til i sin behandling af genealogien (Villadsen 2006, 99).

Typen af kilder

Udvælgelsen af kilder tager udgangspunkt i tilvalget af *plejet semantik*, som betegner ”[...] *skrifter som er sprogligt gennemarbejdede og derfor anvender begreber med omhu.*” (Andersen 1999, 157). Dermed består arkivet for den genealogiske analyse af plejet semantiske kilder. Konkret vil analysen behandle lovgivning og lovforberedende arbejde, hvilket omfatter lovforslag, beslutningsforslag, politiske aftaler, udvalgsbetænkninger og rapporter fra nedsatte udvalg. Dette valg er truffet i forsøget på at undgå at bygge analysen på politisk-strategiske tiltag og dagsaktuelle begivenheder, som ikke tegner sig for en forankret italesættelse. For yderligere at tilstræbe dette, er de valgte beslutnings- og lovforslag blevet vedtaget, tilmed ofte af et bredt politisk spektrum, hvormed det også søges undgået at fremvise smalle politiske forestillinger.

Denne kildeafgrænsning har to betydelige konsekvenser. *For det første* udgrænses ellers relevante kilder, fordi disse ikke er formaliserede. Eksempelvis kunne folketingsdebatter bidrage til analysen ved at skabe en referenceramme, inden for hvilken lovgivningsarbejdet forstås at foregå. Dette er dog fravalgt, da disse debatter med stor sandsynlighed ville være udtryk for politisk spin og strategi, der ikke forankres i forståelsen over tid. *For det andet* gør materialet det ikke muligt at belyse kommunikation af andre end lovgiver, eksempelvis universiteterne eller de studerende. Til gengæld kan jeg med materialet analysere den meningsproduktion, der sker af netop lovgiver. Det anses for

relevant, da Studiefremdriftsreformen udspringer herfra, hvorfor jeg med mit kildevalg får blik for rationalitetskonteksten for reformen.

Fremgangsmåde for fund af kilder

Da den genealogiske analyse er en brudvis historie, der ikke søger at belyse historien 'som den virkelig var', er det ikke nødvendigt at gennemgå alle potentielt relevante kilder systematisk (jf. Andersen 1994, 33). I stedet er analysens kilder udvalgt på baggrund af specialets problemstilling og erkendelsesinteresse (jf. Andersen 1994, 35). Selektionskriteriet har dermed været, hvorvidt kilderne udgør en tematisering af studiefremdrift, de studerende og disses uddannelsesforløb.

Den konkrete fremgangsmåde, hvorved analysens kilder er fundet, bygger på forståelsen af kilder som interrelaterede. Denne forståelse er grundlæggende hos Foucault, der beskriver, at tekster ikke er afgrænsede enheder, men en del af et sammenvævet net (Foucault 1970, 152). Med Studiefremdriftsreformen som afsæt udgjorde drivkraften for empirisamlingen derfor lovgivningens krydshenvisninger og dens henvisninger til politiske aftaler og lovforberedende arbejde i form af nedsatte udvalg. Med denne fremgangsmåde har jeg stiftet bekendtskab med et bredt spektrum af empiri, hvorfor analysens kilder ikke afspejler alt indsamlet materiale, men den empiri, der bedst bidrager til forståelsen af fremdriftsregimets konstituering.

Efter at have udfoldet de analysestrategiske overvejelser for specialets første delanalyse, beskrives tilsvarende nu for den anden delanalyse.

2.5. Analysestrategi for anden delanalyse: En governmentality-analyse

Med den genealogiske analyse bliver den historiske opkomst af fremdriftsregimet og konstitueringen af dets govenmentale styringsrationalitet altså belyst. På denne baggrund vil det i anden delanalyse blive undersøgt, hvordan den rationalitetskontekst, som er etableret historisk, udfoldes i aktuel styring. Virkningen af fremdriftsregimets konstituering for universitetsstyring i dag vil således blive belyst. Dette gøres gennem en governmentality-analyse inspireret af Deans behandling af en mulig governmentality-analytik (Dean 2006).

2.5.1. En governmentality-analytik

Governmentality-analysen beskrives af Dean som ”[...] *studiet af de organiserede praksisser, som vi styres igennem, og som vi styrer os selv igennem – det som vi vil kalde praksis-regimer eller styrings-regimer.*” (Dean 2006, 55). Analytikken giver dermed blik for fremdriftsregimet og dets styringsrationalitet. På denne baggrund undersøges det, hvordan den form for styring, som regimet er udtryk for, praktiseres, samt hvilke overvejelser omkring styring, regimet bevirker. Analysen vil altså belyse fremdriftsregimets konkrete og praktiske udmøntning, hvormed analysens genstand er en særlig tænkning omkring studiefremdrift, som er gjort praktisk og teknisk (jf. Dean 2006, 54). Det betyder ikke, at analysen blot beskriver styringens rutiner, derimod undersøges også hvordan disse er knyttet til en særlig tænkning (Dean 2006, 69-70). Jeg vil derfor både belyse, hvilke teknikker, regimet kaster af sig, og hvilke rationaler, der er indskrevet i disse. Samtidig giver analysen blik for, hvordan styringens forskellige aktører tildeles magt, da styring ikke forstås som centreret i staten, men magtfordelingen i stedet iagttages som omstridt og konstrueret (jf. Dean 2006, 64; 66).

Analysestrategien operationaliseres i en todelt analyse. *Først* undersøges, hvordan Studiefremdriftsreformen er en måde at indfri målsætningerne i fremdriftsregimet, der trækker på og afføder bestemte former for viden og disponerer særlige styringsteknikker og -mål (jf. Dean 2006, 58-59). Det belyses, hvordan reformen disponerer et særligt styringsrum for universiteterne, som skaber paradoksale forudsætninger for deres styring, fordi reformen ’arver’ tidligere tiders dilemmaer knyttet til fremdriftsregimet.

Herefter undersøges det, hvordan styringen aktualiseres på KU, altså hvordan styringsrummet kan indtages og paradokserne kan håndteres. Til denne del er det vigtigt at understrege to forhold. *For det første* giver analysen ikke blik for styringens virkning og de styredes reaktion (jf. Mik-Meyer & Villadsen 2007, 37). Jeg vil altså ikke måle effekter af styringen. Det betyder, at det ikke vil blive belyst, hvordan styringen på KU i praksis påvirker de studerendes selvstyring. Analysen er således heller ikke i stand til at vurdere, hvorvidt styringsforsøget ’lykkes’. *For det andet* skal det ikke forstås således, at styringsrationaliteten udspringer fra universitetet, for et regime er aldrig identisk med en given institution (Dean 2006, 59). Derimod er det et analytisk valg at analysere fremdriftsregimets virkning på netop KU. Et valg, der udfoldes yderligere i afsnittet om empirigrundlaget for analysen.

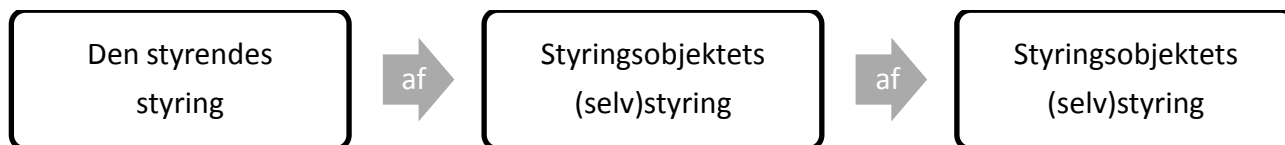
Governmentality-analysen vil således belyse, hvordan Studiefremdriftsreformen former et særligt styringsrum for universiteterne, og hvordan dette rum indtages på KU. Nedenfor beskrives de analysebærende begreber for hver af de to dele af governmentality-analysen.

Analysebærende begreber for analyse af disponering: Paradokser og styringsordener

I første del af governmentality-analysen belyses det paradoksale styringsrum, som Studiefremdriftsreformen sætter for universiteterne. Derfor er det relevant at konditionere specialets paradoksbegreb.

Grundlæggende forstås et paradoks som resultatet af, at styringen fremsætter to samtidige og side-stillede krav til styringsobjektet. Disse to er ikke (nødvendigvis) gensidigt udelukkende i formen $A \neq B$. I stedet er de forskellige og antager dermed formen $A \neq B$. Styringsobjektet skal således leve op til to forskellige krav, men uden at styringen installerer en måde at håndtere disse på, hvormed paradokset opstår. I analysen belyses det eksempelvis, hvordan Studiefremdriftsreformen fordrer flere regler på universiteterne, men samtidigt ønsker større fleksibilitet for de studerende, hvormed universiteterne må stille spørgsmålet: Hvordan styre sig til større frihed? Paradokser er altså diskursive åbenheder i styringen. De udgør spørgsmål, som styringen ikke selv besvarer. Det bliver derfor op til styringsobjektet at håndtere, hvordan begge krav kan imødekommes. Dermed er skabt rammer for den styrede, som denne selv må udfylde. Det betyder, at styringen forskydes: den styrede bliver også selvstyrende. Styringen forskyder sig altså for at disponere den styredes frie handlingskapacitet.

Denne forskydning betyder, at der opstår flere *styringsordener*. Disse forstås som niveauer med styring af selvstyring og opstår, når ansvaret for at indfri styringens telos forskydes til styringsobjektet. For når styringsobjektet gøres selvstyrende, opstår et nyt niveau af selvstyring. Forskydningen kan ske igen og igen, så der formes en styringsrelation med en række styringsordener (se figur 3). Dette begreb aktiveres i hele governmentality-analysen, og det vil eksempelvis blive belyst, hvordan der med Studiefremdriftsreformen opstår flere styringsordener, hvor lovgiver styrer universiteternes (selv)styring af de studerendes (selv)styring.

Figur 3: Styringsordener

Analysebærende begreber for analyse af aktualisering: Strategi og styringsregime

I anden del af governmentality-analysen vil det blive belyst, hvordan paradokserne håndteres og med hvilke *strategier* styringsrummet indtages på KU. Med udgangspunkt i Foucaults udlægning af begrebet *confrontation strategies*, forstås strategi i specialet som den måde, styringsobjektet vælger at handle og reagere på styringen (jf. Foucault 1982, 794).⁸ Dermed trækker strategibegrebet på specialets forståelse af styring, hvor styring aldrig determinerer, men former et særligt handlerum, som styringsobjektet må indtage. Strategi forstås på den baggrund som måden, hvorpå man på KU vælger at forholde sig til Studiefremdriftsreformen og det paradoksale styringsrum. Det vil altså blive undersøgt, med hvilke strategier det på KU forsøges at erobre dette rum. Med denne konditionering af strategibegrebet får jeg således blik for den styring og politiske ledelse, der bedrives på KU som reaktion på reformens styring.

Strategierne må forholde sig til den rationalitetskontekst, de udøves i. Undersøgelsen af strategierne, og dermed af hvordan rationalitetskonteksten udfoldes på KU, struktureres derfor omkring Deans fire dimensioner for et styringsregime, da rationalitetskonteksten bliver belyst på baggrund af disse i genealogien. Da begreberne allerede er udfoldet, vil jeg her hovedsageligt konditionere dem i forhold til empirien for governmentality-analysen for at vise, hvordan kilderne læses og de enkelte begreber dømmes i denne delanalyse.

Først belyses de synlighedsfelter, som oplyses i styringen, og med hvilke visualiseringsmekanismer dette sker. I analysen vises det blandt andet, hvordan nuværende og målsat studietid synliggøres gennem matematiske beregninger. Derudover vil det blive belyst, hvordan synliggørelse også fungerer som en teknik i styringen, der skaber grundlag for de studerendes selvstyring.

Dernæst belyses de resterende teknikker, som iværksættes i styringen. I analysen belyses det eksempelvis, hvordan et øget udbud af sommerkurser skaber den fleksibilitet for de studerende, som styringen stræber efter.

Herefter undersøges de rationaler, styringen trækker på, altså dets episteme. I analysen belyses det med dette begreb, hvordan styringen trækker på et økonomisk rationale og på de klassiske humboldtske principper, hvilket skaber udfordringer i styringen, da disse skaber modstridende hensyn.

⁸ Specialet trækker dermed ikke på, at Foucaults generelle begreb om strategi også kan referere til de mekanismer, den styrede anvender for at sætte sin magt igennem (jf. Foucault 1982, 793).

Afslutningsvist belyses de identifikationer, styringen tilbyder og muliggør for især de studerende og også universitetets ledelse. I analysen belyses det således, hvordan de studerende blandt andet gøres til ansvarlige subjekter, der forudsættes at kunne og ville være med til at sikre reformens implementering.

Et element i strategien er de konkrete teknikker, med hvilke de enkelte paradokser håndteres i forsøget på at muliggøre den praktiserede styring på trods af paradokserne. Disse teknikker betegnes i specialet som *copingmekanismer*. I analysen vil det eksempelvis blive belyst, hvordan mobilitetsvinduer fungerer som en copingmekanisme. For ved at disse skaber faste rammer for mere fleksible studieforløb, muliggøres kvalificerende tiltag uden øget studietid til følge, hvormed paradokset mellem nedsat studietid og erhvervskvalificering håndteres. Det skal her bemærkes, at det ikke er muligt at (op)løse paradokserne, da de er installeret i det disponerede styringsrum. I stedet er paradokserne skjult i strategierne, hvilket betyder, at ingen strategier er sikre. De udgør altid blot forsøg på at styre trods paradokser.

På baggrund af specialets samlede begrebsapparat bliver en meta-strategi synlig i analysen: Som en måde at håndtere paradokserne forskydes disse mod styringsobjektet i håbet om, at de løses på et lavere niveau af styringsrelationen. Dermed bliver det op til styringsobjektet, der ultimativt er de studerende, at indfri styringen. Men for at dette kan lykkes fordres handlingskapacitet hos disse. Derfor vil et omdrejningspunkt for analysen være at undersøge, hvordan det på KU forsøges at skabe den nødvendige kapacitet hos de studerende. Det belyses ved analytisk at sondre mellem handlemuligheder og handlekompetence, der som nævnt udgør handlingskapaciteten. I analysen bliver denne kapacitet hermed synlig som styringens grænse.

2.5.2. Empiri for governmentality-analysen

Det samlede empirigrundlag for governmentality-analysen udgøres overvejende af to kilder: den politiske aftale om Studiefremdriftsreformen og den afsluttende rapport fra 12-mandsudvalget på KU. Denne analyse har på baggrund af dens problemstilling og dette empirigrundlag en eksemplarisk og ikke udtømmende karakter, hvorfor den genealogiske analyse vil vægte mere i specialet. Nedenfor udfoldes valget af empiri for governmentality-analysen.

Empirien for første del af analysen udgøres på baggrund af specialets erkendelsesinteresse af den politiske aftale om Studiefremdriftsreformen suppleret med et af de lovforslag, der effektuerer afta-

len (UFM 2013; LSF 226 2013). Med dette empirigrundlag bliver det muligt at undersøge, hvordan reformen som et forsøg på at indfri fremdriftsregimets målsætninger disponerer et særligt styringsrum for universiteterne. Jeg får således blik for de muligheder og umuligheder for universiteternes praktiske styring, som skabes med reformen. Det er dermed, ligesom i den genealogiske analyse, lovgivers kommunikation om fremdrift, der her udgør iagttagelsespunktet. I analysen interesserer jeg mig ikke for den debat, der kan have indvirket på reformens udformning eller udmøntning, men på den politiske aftale som et konglomerat af fordringer til universiteternes styring.

Analysen bygger altså på aftalen fra 2013, hvormed den politiske justering af reformen, som skete i 2015 (UFM 2015), ikke danner baggrund for analysen. I stedet henvises i fodnoter til eventuelle ændringer af de dele af aftalen, som behandles i analysen. Denne vægtning anses ikke for problematisk, da bærende teknikker og elementer som Studietidsmodellen samt det grundlæggende mål om øget fremdrift fortsat er til stede efter reformens justering.

Empirien for anden del af governmentality-analysen udgøres af den afsluttende rapport fra 12-mandsudvalget på KU (KU 2014). Dette udvalg er et paritetisk sammensat udvalg, der fik til opgave at anbefale en overordnet ramme for at gennemføre initiativer, der skal realisere Studiefremdriftsreformens krav. Dermed skifter analysen iagttagelsespunkt. Det er nu ikke lovgivers kommunikation, der er genstand for analyse, men kommunikation på universitetet. Med rapporten får jeg derfor blik for kommunikationen om studiefremdrift og håndteringen af dette politiske telos på KU. Rapporten er valgt som empiri, fordi den er udtryk for en praktisk tænkning om styring af fremdrift og kan give blik for de teknikker og rationaliteter, som er en del af styringen. Dette valg har derudover en række konsekvenser.

For det første betyder det, at jeg har valgt, at analysen omhandler ét universitet, hvormed analytisk dybde frem for bredde er prioriteret. Samtidig deles KU ikke op i et internt bureaukratisk apparat, hvorfor analysen sker på institutionsniveau. Disse valg betyder, at jeg ikke får blik for de forskelle på tænkning om og styring af fremdrift, der eksisterer dels universiteterne imellem og dels inden for KU. Dette hænger sammen med min problemformulering, hvor den tværgående og interne kompleksitet ikke vægtes. I stedet giver empirien mulighed for mere dybdegående at behandle den mulige aktualisering af reformens styringsrum.

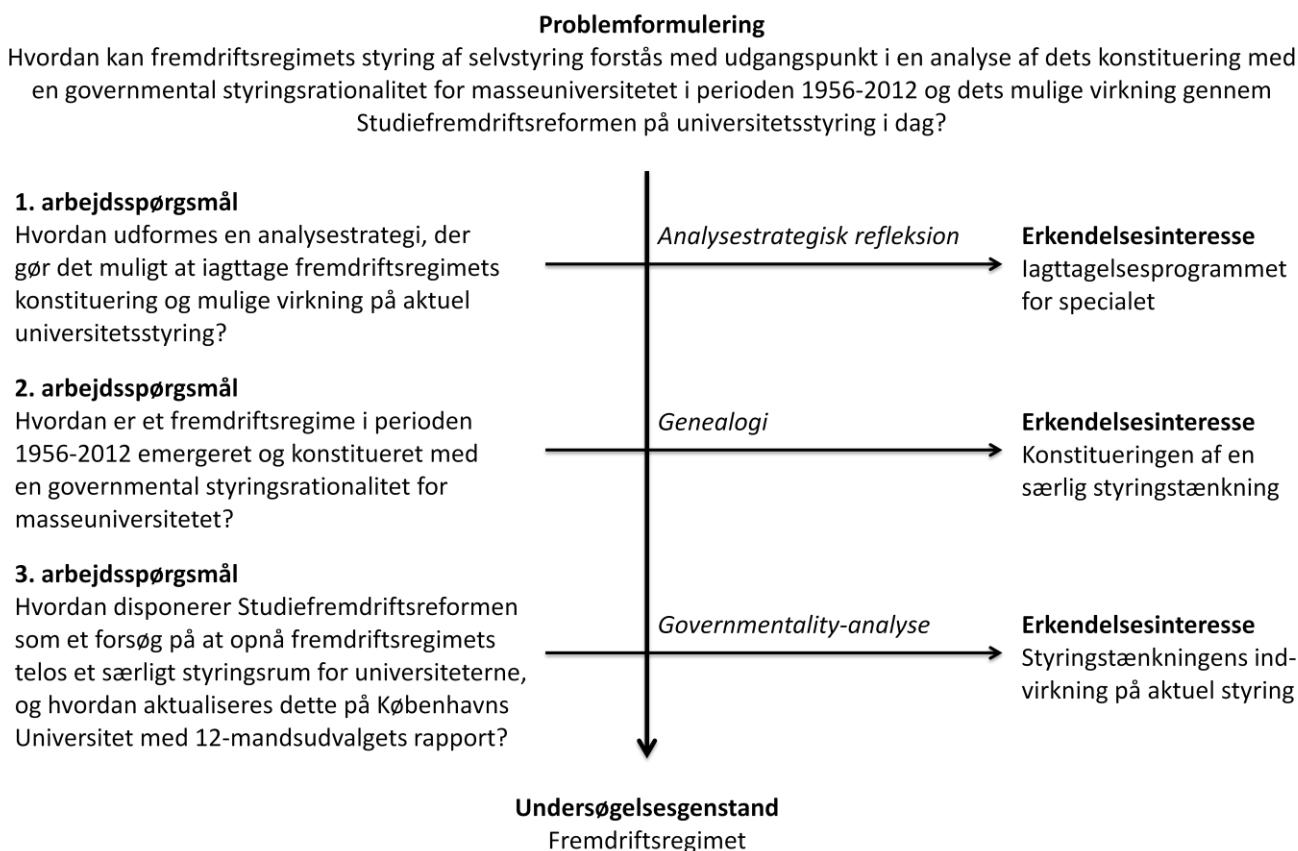
For det andet er rapporten ét blandt flere tiltag på KU, der knytter an til Studiefremdriftsreformens fordringer. Netop denne er valgt, da den udgør en samlet ramme for udmøntning af reformen frem

for en brudvis behandling af reformens implementering, og da den samtidig er bredt forankret i kraft af udvalgets medlemsskare af både ledelse på forskellige niveauer samt studerende. Dermed kan de teknikker og rationaliteter, som præger den overordnede styring, iagttages.

Afslutningsvist skal det også gøres klart, at fordi rapporten udgør netop anbefalinger til bedre og hurtigere studie gennemførelse på KU er den udtryk for endnu en disponering af styring, der aktualiserer Studiefremdriftsreformens styring. Analysen belyser således ikke en aktualisering forstået som den specifikke praksis på uddannelserne, med hvilken reformen udmøntes. Dette er valgt, da reformens effekter og realiseringen af dens mål endnu ikke i tilfredsstillende grad lader sig iagttage på grund af det manglende datagrundlag så tæt på dens effektuering. I stedet foretages en aktualiseringsanalyse af en ny disponering, da rapporten som en aktualisering af reformen disponerer, hvordan man inden for KU's organisation skal implementere reformen og tænke fremdrift.

2.6. Sammenfatning

Specialets analysestrategi er sammenfattet i nedenstående figur. På baggrund af denne analysestrategi udfærdiges herefter specialets analyser.

Figur 4: Specialets analysestrategi

3 Genealogi: Fremdriftsregimets historiske opkomst

Gennem en genealogisk analyse vil det blive undersøgt, hvordan et fremdriftsregime historisk er konstitueret med en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet, og hvordan studie-fremdrift dermed er blevet et politisk telos. Analysen belyser fire problematiseringer, der fører til brud med den tidligere styringspraksis, hvorfor analysen struktureres om fem historiske perioder. De analytiske pointer, omkring hvordan fremdriftsregimets styringsrationalitet konstitueres i hver af disse, trækkes frem i fem delopssummeringer.

Analysen tager sit udgangspunkt i 1956, hvor en begyndende problematisering af massen anes.

3.1. På vej mod en masse

1956 Arbejdsmarkedskommissionen: De store fødselsårsgange

I 1950'erne ses begyndelsen på en italesættelse af 40'ernes store fødselsårsgange og deres betydning for uddannelsesområdet, hvilket blandt andet kan iagttages i Arbejdsmarkedskommissionens *Be-tænkning vedrørende de store fødselsårsgange med særligt henblik på uddannelsesproblemet* (Ar-bejdsmarkedskommissionen 1956). Heri redegøres for den "voldsomme stigning" i fødselstallet fra 1942 til 1946 (Arbejdsmarkedskommissionen 1956, 12) og virkningerne af disse store årgange: "*Efterhånden som børnene fra de store årgange vokser op og gør sig gældende i stadig nye alders-grupper, skabes stigende behov på en række områder.*" (Arbejdsmarkedskommissionen 1956, 15). I løbet af de næste år forventes disse årgange at forlade skolen og skabe større efterspørgsel dels på lærepladser og dels på anden uddannelse, blandt andet på universiteterne (Arbejdsmarkedskommis-sionen 1956, 15). Denne tilvækst på universiteterne øges ydermere af en markant stigning i studen-tereksamener (Arbejdsmarkedskommissionen 1956, 16-17).

Det iagttages, at den fremtidige tilgang til universiteterne, hvis studier er uden adgangsbegrænsning, er svær at bedømme, men "*Det kan dog siges, at der for disse åbne retninger vil opstå en række pladsmæssige og lærermæssige problemer, selv om antallet af studerende blot vokser i takt med de pågældende årgange.*" (Arbejdsmarkedskommissionen 1956, 72). Hermed ses antydningen af en mulig kommende problematisering, idet det altså forventes, at den tilvækst på universitetsuddannel-serne, der forudses, blandt andet vil skabe pladsmæssige problemer, der må håndteres.

1958 Universiteternes byggeprogram: Forventet tilvækst imødekommes via byggeri

På grund af disse forventede problemer må nyt byggeri iværksættes, hvorfor regeringen nedsætter 10-årsudvalget. Det skal gennemgå Københavns og Århus Universitets udarbejdede planer for eget byggebehov og på den baggrund udfærdige et forslag til et byggeprogram for en 10-årsperiode (10-årsudvalget 1958, 1). Baggrunden for dette byggebehov iagttages hovedsageligt at være netop de store børneårgange og stigningen i studentereksamenshyppigheden (10-årsudvalget 1958, 2-3). Dermed ses en klar kontinuitet fra Arbejdsmarkedskommissionens betænkning to år forinden. På denne baggrund foreslås det at gennemføre byggearbejde ved de to universiteter for i alt omkring 100 millioner kroner (10-årsudvalget 1958, 36). Med dette byggeprogram bliver forventningerne til tilvæksten altså nu grundlag for handling; den øgede tilvækst skal imødekommes gennem byggeri.

Det beskrives, at realiseringen af det fremsatte byggeprogram er højst nødvendig, ”[...] såfremt de to universiteter på tilfredsstillende måde skal kunne varetage deres samfundsopgaver, herunder undgå adgangsbegrænsninger under den stigende tilgang af studerende.” (10-årsudvalget 1958, 36). De forelagte investeringer er altså afgørende for at sikre, at universiteterne fortsat kan varetage de opgaver, som forventes – uden adgangsbegrænsning. Afslutningsvist beskrives det ydermere, at det forelagte byggeprogram må tages med forbehold for forhold, der ikke kan forudses på dette tidspunkt, og som kan nødvendiggøre en revision af programmet inden for 10-årsperioden (10-årsudvalget 1958, 36). Det viser sig hurtigt at blive aktuelt.

1961 Universiteternes byggeprogram: Større tilvækst end ventet

Allerede tre år efter byggeprogrammet erkender man, at dets forudsætninger har ændret sig betydeligt. Derfor beder Undervisningsministeriet i 1961 10-årsudvalget om at revidere byggeprogrammet og udfærdige en 10-årsplan på ny (10-årsudvalget 1961, 2). Nu forventes mindst en fordobling af det samlede antal studerende på universiteterne inden 1970, så antallet nærmer sig 20.000 (10-årsudvalget 1961, 10). Den endnu højere tilvækst begrundes med udviklingen på gymnasierne og en markant forøgelse af Ungdommens Uddannelsesfonds⁹ midler (10-årsudvalget 1961, 7-8). Der er altså en kontinuitet i forhold til, at tilvæksten fortsat skal imødekommes gennem byggeri. Men den forventede tilvækst baseres nu ikke langt overvejende på de store fødselsårgange, i stedet etableres den som en mere generel tendens.

⁹ Forgænger for Statens Uddannelsesstøtte

Fordi universitetsårgangene bliver væsentligt større end forventet, samt fordi byggearbejde længe har været påkrævet (10-årsudvalget 1961, 5) og forskningskapaciteten ønskes udvidet (10-årsudvalget 1961, 12), foreslås byggearbejde for over 300 millioner kroner, altså investeringer langt højere end det blev foreslået af udvalget blot tre år forinden. Derudover anbefales det, at der oprettes et nyt, tredje universitet som ”aflastning” af de to eksisterende universiteter (10-årsudvalget 1961, 48). Dette begrundes med, at den forventede fordobling af studerende på de to nuværende universiteter iagttages som et *maksimum*, både af udvalget og af universiteterne (10-årsudvalget 1961, 13). Dermed iagttages ikke den mulighed, at grundstrukturen på universiteterne ændres. Midlet til at håndtere den fortsatte tilvækst er i stedet at udvide universiteterne til den grænse, hvor de kan fungere i deres eksisterende form. Universiteterne skal dermed bevare deres organisering og styring trods et øget antal studerende. Men det syn ændrer sig snart.

1964 & 1968 Universitetsadministrationsudvalget: Forslag om ny intern organisering

Tre år efter, i 1964, afgiver Universitetsadministrationsudvalget sin første betænkning, hvor den administrative organisering for de højere uddannelser behandles (Universitetsadministrationsudvalget 1964). Heri redegøres for, at antallet af studerende på universiteterne i 1963-64 er på over 17.000 (Universitetsadministrationsudvalget 1964, 10) og dermed allerede nærmer sig det i det seneste byggeprogram forventede antal for år 1970 på 20.000. Denne massive tilvækst er baggrunden for udvalgets anbefalinger. Disse omfatter etableringen af et planlægningsudvalg, et rektorkollegium og fem faglige samarbejdsudvalg, hvorimod oprettelsen af et direktorat afvises af hensyn til universiteternes selvstyre (Universitetsadministrationsudvalget 1964, 43-44). Forslagene bliver efterfølgende gennemført (Universitetsadministrationsudvalget 1968, 8), og dermed fører tilvæksten nu også til etableringen af rådgivende organer og fora for samarbejde, men ikke en omorganisering af selve universitetet som institution.

Efter denne betænkning fortsætter tilvæksten af studerende, så det i udvalgets anden betænkning beskrives, at der i 1966-67 allerede er over 25.000 studerende – en ekspansion, der ”ikke anses for at have kulmineret” (Universitetsadministrationsudvalget 1968, 10; 12). På baggrund af den fortsatte, massive tilvækst fremsætter udvalget forslag til en ny intern organisering af universiteterne. For selvom disse fortsat selv skal træffe principielle beslutninger og bevare deres faglige selvstændighed, kan deres organisation med fordel ændres af hensyn til en mere effektiv administration ved det voksende antal studerende (Universitetsadministrationsudvalget 1968, 27-28). Dette omfatter blandt

andet, at rektor er institutionens chef for at sikre handledygtig ledelse, en opbygning baseret på institutter for at sikre samarbejde og effektiv administration samt indførsel af rådgivende studienævn ved alle universiteter for at sikre de studerende og de videnskabelige medarbejdere medindflydelse (Universitetsadministrationsudvalget 1968, 28-29; 33-34; 55).

10-årsudvalgets anbefalinger om byggearbejde og et nyt universitet er således ikke nok til at imødekomme tilvæksten¹⁰. I stedet fremlægges forslag om en mulig ny organisering af universiteterne som udgangspunkt for frie drøftelser (Universitetsadministrationsudvalget 1968, 41). Dermed ses antydningerne af et muligt brud, hvor universiteterne som institution må ændres grundlæggende som følge af den massive tilvækst af studerende.

Opsummering

Antydningerne af et nyt styringsregime tegner sig i denne periode. For gennem statistisk materiale over de store fødselsårgange i 40'erne og deres færd gennem uddannelsessystemet træder den fremtidige tilvækst af studerende på universiteterne frem som et synlighedsfelt. Det gør det muligt at handle på netop denne tilvækst, hvilket sker gennem byggeri som teknologi. De eksisterende universiteter skal således udbygges, så de kan rumme det øgede antal studerende. Dermed identificeres universiteterne som givne aktører med særlige karakteristika, der forsøges opretholdt trods tilvæksten.

Denne identifikation begynder at blive udfordret med den stadig stigende tilvækst og det deraf følgende behov for mere effektiv administration. Med denne tænkning omkring effektivisering af administrationen gøres nye teknologier relevante, først i form af fora for samarbejde og rådgivende organer, derefter i form af en mulig ny organisering af universiteterne. Styringens telos udvikler sig således fra at være at opretholde universiteterne i deres eksisterende form trods tilvæksten til at tilpasse dem til det øgede antal studerende. Universiteternes før givne udformning udfordres altså nu, hvormed der ses antydninger af et muligt brud.

¹⁰ På dette tidspunkt er der oprettet et nyt universitet i Odense, der begynde sin virksomhed i 1966 (Universitetsadministrationsudvalget 1968, 12)

3.2. Massen som grundvilkår

1970 Styrelsesloven: Medbestemmelse og medansvar

Bruddet sker i 1970, da der på baggrund af Universitetsadministrationens anden betænkning fremsættes *forslag til lov om universiteternes styrelse* (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2081). I den skriftlige fremsættelse beskrives det, at den vigtigste grund til fremsættelsen af forslaget er den udvikling, universiteterne har gennemgået det foregående årti, hvilket uddybes:

”Antallet af studerende er flerdoblet, og det samme gælder universitetslærernes antal. Denne situation har ændret universiteternes stilling totalt. Fra at være institutioner, som kun blev søgt af en meget lille del af ungdommen, og hvor professorerne udgjorde en væsentlig del af lærerstaben, er de nu blevet institutioner, der betragtes som et væsentligt og sidste led af det samlede uddannelsessystem for et stort antal unge.” (Folketingstidende 1969-70 2, sp. 2592).

Antallet af de studerende italesættes altså ikke blot som stort og voksende; antallet er af et grundlæggende andet omfang end tidligere, hvilket har konsekvenser for universiteternes organisering og styring. Dermed er baggrunden for lovforslaget, at de studerende modsat tidligere udgør en masse. Den eksisterende praksis problematiseres altså på baggrund af denne masse, der nu fremstår som et grundvilkår for uddannelsesinstitutionerne, som man må handle ud fra.

Ansvar for at dette sker søges løftet af de politiske beslutningstagere med lovforslaget, som italesættes at udgøre et skifte fra hidtidig styring: *”Dette lovforslag betyder på mange punkter et brud på meget gamle traditioner inden for universiteternes styrelse[...]*” (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2112). Indtil 1970 har danske universiteter ikke været underlagt politisk styring, og et afgørende skifte er dermed, at dette med lovforslaget søges ændret, således at der indføres en klar ansvarsdeling mellem ministerium og universiteter. Dette begrundes med, at de studerende nu udgør en masse, for som Universitetsadministrationsudvalget fremlagde, fordrer det øgede antal studerende en effektiv administration og en beslutningsdygtig ledelse, hvilket forventes opnået gennem lovforslaget.

Universiteternes interne organisering

Med lovforslaget bestemmes universiteternes interne organisering. Disse bestemmelser ønskes at sikre flere grupper medbestemmelsesret og medansvar på universiteterne ved at ændre de ledende organers sammensætning (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2103). En række grupper får

således øget indflydelse ved nu at være repræsenteret i disse, og der sker dermed en differentiering af subjektspositioner. Dette omfatter lærere og videnskabeligt personale, der ikke er professorer, samt de studerende, som op til lovforslagets fremsættelse har kæmpet for at få mere indflydelse på deres uddannelse. Dette ønske bliver i en vis udstrækning indfriet med lovforslaget: *”For så vidt angår de af studenterne rejste krav om medbestemmelsesret, finder regeringen det berettiget, at de studerende gennem paritetisk sammensatte studienævn får en afgørende medindflydelse på og et medansvar for deres egen uddannelse.”* (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2100). Det italesættes dermed, at de studerende bør have ansvar for deres uddannelse. Dog får de ikke den grad af indflydelse, som de selv plæderer for, af hensyn til en effektiv beslutningsproces og fordi de øvrige ledelsesorganer træffer beslutninger, som ikke omhandler undervisning og derfor bedst og mest rimeligt træffes af universitetets medarbejdere (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2101).

De studerende italesættes altså med lovforslaget som ansvarlige for undervisning og uddannelse; et ansvar, der udmøntes gennem de studerendes afgørende repræsentation og medbestemmelse i studienævnene, som skal give dem handlingskapacitet. Således gøres den enkelte studerende ikke blot ansvarlig for sin egen uddannelse og eget studieforløb, men for hinandens uddannelse. Dermed sker en kollektivisering og demokratisering af massens ansvar, hvor de studerende har et fælles ansvar for alles studieforløb.

På baggrund af Universitetsadministrationsudvalgets betænkning foreslås ikke blot en ny organisering og øget medbestemmelsesret for universitetets forskellige parter. Med §13 foreslås det også at afholde årlige møder mellem repræsentanter for universitetet og repræsentanter for dem, der beskæftiger disses kandidater (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2085-2086). Således søges forbindelsen mellem universiteter og aftagere styrket, hvilket skaber endnu flere aktører i universitetsstyringen. I bemærkningen til denne paragraf italesættes dog en betænkelighed ved flere siders ønske om at sikre aftagerne decideret medindflydelse på universiteternes uddannelsesvirksomhed ved at give dem sæde i universitetsorganer (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II, sp. 2110-2111). Man ønsker altså at skabe sammenhæng mellem uddannelserne og arbejdsmarkedet, ikke gennem aftageres direkte medindflydelse, men via en formaliseret forbindelse mellem de to.

1970 Statens Uddannelsesstøtte: 'Lige adgang'

Dagen inden ovenstående lovforslag fremsættes, er *forslag om lov om uddannelsesstøtte* fremsat, med hvilket der foreslås en ny støtteordning, som afløser den eksisterende varetaget af Ungdommens Uddannelsesfond (Folketingstidende 1969-70 Tillæg A 1, sp. 2021). Dette forslag afgiver udvalget efterfølgende betænkning over, hvori det beskrives, at der i udvalget er rejst spørgsmål om muligheden for at indsætte en paragraf i lovforslaget, der fastslår ”[...] at sigtet med loven om uddannelsesstøtte er at bidrage til at sikre lige adgang til offentligt anerkendte uddannelser.” (Folketingstidende 1969-70 Tillæg B, sp. 1552). Ministeren tilslutter sig, at dette er sigtet med lovforslaget, men afviser at inddrage sigtet som paragraf på grund af juridiske hensyn og fordi det allerede fremgår implicit af lovforslaget (Folketingstidende 1969-70 Tillæg B, sp. 1552). Således italesættes statens uddannelsesstøtte som en ordning, der skal sikre lige muligheder på uddannelsesområdet.

Dette understreges med selve lovforslaget, hvor det beskrives, at en vigtig betingelse for at modtage støtte er, at den studerende har økonomisk behov det (Folketingstidende 1969-70 Tillæg B, sp. 2041). Der gives altså ikke støtte til alle studerende, blot fordi de er studerende, hvilket understreges af bemærkningen om, at lovforslaget ikke hjemler ”[...] mulighed for overgang til en ordning med uddannelsesløn.” (Folketingstidende 1969-70 Tillæg B, sp. 2041). Målet med uddannelsesstøtten italesættes dermed som at sikre støtte til dem, der har behov herfor, for derigennem at sikre lige muligheder for de uddannelsessøgende. Denne vægtning af lige muligheder skal vise sig at blive udfordret.

Opsummering

Ved at begrunde styrelsesloven med tilvæksten af studerende bliver det synligt i styringsregimet, at de studerende nu udgør en masse. For antallet af studerende vokser ikke bare, det er af et grundlæggende andet omfang, der har konsekvenser for universiteternes organisering og styring. Dermed identificeres de studerende som netop en masse, hvilket betyder, at institutionerne identificeres som masseuniversiteter. På disse ønskes det at sikre medbestemmelse for blandt andre de studerende, hvilket understøttes gennem paritetisk sammensatte studienævn som teknologi. De studerende identificeres dermed som ansvarlige subjekter, der ikke blot skal tage ansvar for eget studieforløb, men også skal løfte et kollektivt ansvar for alles studieforløb. Der optræder i denne periode også et poli-

tisk telos om at sikre lige muligheder for uddannelsessøgende, hvilket skal sikres gennem studie-støtten som teknologi.

3.3. Massen problematiseres

1974 Helhedsplanen: 'Tilpasningsproblemer på arbejdsmarkedet'

Ligesom det gjaldt for lovforslagene i 1970, fremstår det stigende antal studerende som et afgørende udgangspunkt for at kunne tale om de videregående uddannelsers udvikling de seneste årtier i *Planlægningsrådet for de højere uddannelsers helhedsplan* (Planlægningsrådet 1974), hvis første kapitel indledes således:

"De videregående uddannelser har siden slutningen af 50-erne haft en vækst i antallet af studerende, som ikke direkte har været en følge af politisk fastlagte mål, men som er blevet accepteret på baggrund af manglen på højt uddannet arbejdskraft i 60-erne, og fordi man generelt har fundet det positivt, at samfundets stigende velstand bl.a. giver sig udtryk i stigende efterspørgsel efter uddannelse." (Planlægningsrådet 1974, 23).

Dermed beskrives det, at det stigende antal studerende har udgjort et grundtræk ved uddannelsesområdet de foregående 10-15 år. Det italesættes derudover, at følgerne af tilvæksten tidligere har været overvejet, men at der politisk kun i begrænset omfang har været handlet på baggrund af den (Planlægningsrådet 1974, 26). Det vigtigste reformforsøg udgjorde opbygningen af universitetscentre i Roskilde og Ålborg (Planlægningsrådet 1974, 26), hvormed der politisk er blevet handlet *ud fra* massetilstanden tidligere, men ikke *på* den i et forsøg på at ændre den.

Men med Helhedsplanen problematiseres tilvæksten. For med denne iagttages beskæftigelsesproblemer for de nyuddannede, der ikke tidligere er set: *"Det er således først nu, man får erfaring for, hvilke tilpasningsproblemer på arbejdsmarkedet den stadige og kraftige stigning i tilgangen til videregående uddannelser vil give."* (Planlægningsrådet 1974, 26). Der sker dermed et brud i opfattelsen af massen, der ikke længere udgør et grundvilkår, men et problem, som skal løses ved at handle på den, hvorfor den aktuelle styring må ændres. Denne problematisering udspringer af, at uddannelserne og de studerende knyttes til arbejdsmarkedet. De studerende italesættes som fremtidige medarbejdere, og når dette ikke indfris på grund af manglende beskæftigelse, så udgør antallet af kandidater et problem.

Et 'investeringssynspunkt'

På denne baggrund aktualiseres, udover fremtidig ressourcetildeling til videregående uddannelser, spørgsmål om dimensionering af uddannelser og afkortning af studietider (Planlægningsrådet 1974, 27-28). Altså bliver det på baggrund af massen relevant at diskutere, om og hvordan denne kan reguleres og komme hurtigere gennem uddannelserne.

Når mål og prioriteringer som disse beskrives nærmere i Helhedsplanen, introduceres et særligt synspunkt, hvorfra uddannelser opfattes. Baggrunden for dette er, at det fælles for videregående uddannelser er, at de er erhvervsforberedende, fordi færdiguddannede vil kunne ernære sig i kraft af deres uddannelse (Planlægningsrådet 1974, 38). Derfor gælder det, at *"[...] uddannelsernes formål vil være bestemt af, hvilke arbejdsfunktioner man forestiller sig, de færdiguddannede skal varetage."* (Planlægningsrådet 1974, 38). Dette har betydning for måden, hvorpå disse uddannelser betragtes: *"Ved at understrege de videregående uddannelsers anvendelsessigte anlægges man et slags investeringssynspunkt på uddannelsen, om end det ikke behøver at være snævert økonomisk."* (Planlægningsrådet 1974, 38, understregning i original). Her introduceres altså en særlig måde at tænke på om de videregående uddannelser, der bygger på, at uddannelserne er formet af deres tilknytning til arbejdsmarkedet og tilrettelægges efter, hvilke funktioner færdige kandidater forventes at varetage. Denne tænkning beskrives at have to konsekvenser:

For det første har det ikke samfundsmæssig interesse at uddanne flere end der er behov for i erhvervslivet (Planlægningsrådet 1974, 38). Med denne italesættelse bliver universitetsuddannelserne til erhvervsorienterede uddannelser, der til en vis grad er underlagt arbejdsmarkedets behov. I den forbindelse fremkommer et udbud-efterspørgsels-rationale, når det beskrives, at universiteterne må tilpasses, så de skaber det rette udbud af færdiguddannede i forhold til arbejdsmarkedets efterspørgsel efter disse. Det er således uddannelserne, der gøres afhængige af arbejdsmarkedet, som dog også påvirkes i mindre grad af udbuddet (Planlægningsrådet 1974, 39). På denne baggrund bliver en ligevægt mellem udbud af og efterspørgsel efter færdiguddannede en målsætning.

For det andet betyder investeringssynspunktet, at uddannelsesmål bør opnås med lavest mulige omkostninger (Planlægningsrådet 1974, 40). Det bevirker, at kortest mulig uddannelsestid skal tilstræbes, da denne udgør den vægtigste uddannelsesomkostning (Planlægningsrådet 1974, 40). Det uddybes: *"Investeringssynspunktet fører generelt frem til et ønske om effektive studieforløb, forstået som studieforløb hvor givne uddannelsesmål opfyldes med lavest muligt frafald og overholdelse af normerede studietider."* (Planlægningsrådet 1974, 40, understregning i original). Her bliver de stu-

derendes studietid altså aktualiseret. De studerende ønskes således at gennemføre studierne hurtigst muligt af hensyn til de omkostninger, studietiden medfører.

Med Helhedsplanens problematisering af den tidligere styring knyttes ansvaret for at handle på problemstillingen hovedsageligt til to aktører: ”*Fra politisk side må fastlæggelse af mål for udviklingen være ledsaget af en forpligtelse til at allokere tilstrækkelige ressourcer til, at målene kan opfyldes. Omvendt må institutionerne have forpligtelser og incitamenter til at opfylde målene.*” (Planlægningsrådet 1974, 130). Dermed er det hovedsageligt uddannelsesinstitutionerne og politiske beslutningstagere, der tildeles ansvar for at skabe de effektive og erhvervsrettede uddannelsesforløb. Uddannelsesinstitutionerne skal især være medvirkende til, at studieplaner revideres, hvis gennemførslen er for lav eller for langsom (Planlægningsrådet 1974, 134). Hvordan politiske beslutningstagere tilstræber at løfte deres ansvar ses to år senere.

1976 Adgangsregulering: ’Overproduktion’ af færdiguddannede

Som opfølgning på Helhedsplanen fremsættes i 1976 *forslag til lov om adgangsregulering ved videregående uddannelser*. Hermed stilles forslag om bemyndigelse til at lave en årlig fastsættelse af maksimale optagelsestal for de enkelte uddannelser inden for en samlet tilgangsramme for antallet af studerende (Folketingstidende 1975-76 Tillæg A 2,2). Med lovforslaget er studentermassen altså noget, der skal handles på politisk, mere konkret noget, der skal reguleres.

Adgangsreguleringen udgør således en måde at løfte ansvaret og opnå målet om at tilpasse antallet af færdiguddannede til arbejdsmarkedets behov. For det beskrives, at en forudsætning for dimensioneringen af enkelte uddannelser er en redegørelse for søgning, arbejdsmarkedsvurderinger og kapacitetsforhold for de enkelte uddannelser (Folketingstidende 1975-76 Tillæg A 2,2, sp. 4027). At uddannelser dimensioneres på baggrund af eksterne faktorer som arbejdsmarkedsvurderinger italesættes som et skifte, da der på nogle uddannelser hidtil har været ”[...] *adgangsbegrænsning ud fra kapacitetsmæssige hensyn. [afsnit, red.] Med bestemmelsen tilsigter man at tilvejebringe en udtrykkelig lovhjemmel til at begrænse tilgangen ud fra samfundsmæssige vurderinger af behovet for færdiguddannede, således at en overproduktion undgås.*” (Folketingstidende 1975-76 Tillæg A 2,2, sp. 4032).

Omfanget af færdiguddannede skal altså nu stå i relation til det samfundsmæssige behov for disse for at undgå en ”overproduktion”. Således ses en kontinuitet omkring, at omfanget af studerende

skal bestemmes af arbejdsmarkedets efterspørgsel. Dermed bliver de studerende allerede under studierne til fremtidige medarbejdere, der skal kunne opfylde arbejdsmarkedets behov. Med reference til arbejdsmarkedets efterspørgsel ses med lovforslaget en afstand fra byggeprogrammet i 1958, hvor det at undgå adgangsbegrænsning blev italesat som en del af universiteternes varetagelse af deres samfundsopgaver. Nu indføres adgangsbegrænsningen som en teknologi til at skabe den ønskede overensstemmelse mellem antal færdiguddannede og arbejdsmarkedets behov for disse.

1981 Debatoplæg om planlægning i en sparetid: Hvordan uddannelser 'nyttiggøres'

Fire år efter adgangsbegrænsningens effektuering i 1977 konstateres det af Sektorrådet i *Debatoplæg om planlægning i en sparetid*, at på grund af den øgede tilgang til uddannelserne forud for reguleringen, iagttaget som et "pukkelproblem", har begrænsningen ikke haft tilstrækkelig effekt (Sektorrådet 1981, 8). Selvom den som ønsket har bevirket, at der er sket "[...] en regulering af de studerendes studievalg fra beskæftigelsestruede uddannelser til uddannelser med mere positive beskæftigelsesudsigter.", har den ikke skabt overensstemmelse mellem færdiguddannede og arbejdsmarkedets behov for disse (Sektorrådet 1981, 8). Reguleringen kom simpelthen for sent, og det betyder, at den ikke kan opveje, at "[...] den tilgang til uddannelserne, som fandt sted i begyndelsen af 1970'erne, vil føre til en kandidatproduktion, der er større – for nogle uddannelsers vedkommende: væsentligt større – end arbejdsmarkedet kan bære." (Sektorrådet 1981, 6). På denne baggrund udgør færdiguddannedes beskæftigelsesproblemer den ene del af et "problemkompleks" (Sektorrådet 1981, 6).

Den anden del udgøres af politiske bestræbelser på at gennemføre besparelser, som i høj grad koncentrerer om de videregående uddannelser (Sektorrådet 1981, 5). Besparelserne sker samtidigt med udsigten til en markant forøgelse af tilgangen af studerende til disse uddannelser, hvilket skaber økonomiske vanskeligheder (Sektorrådet 1981, 5-6). Massen er således med til at skabe og underbygge et tosidet problemkompleks inden for de videregående uddannelser.

Ansvar

Dette problemkompleks er baggrunden for, at Sektorrådet fremlægger måder, hvorpå de videregående uddannelser kan "nyttiggøres i det fremtidige samfund" (Sektorrådet 1981, 10). På denne baggrund skitseres "beskæftigelsesmuligheder" i form af mulige brancher og erhverv, hvor der bliver behov for flere beskæftigede (Sektorrådet 1981, 15). Til disse beskrives det indledningsvist, at "En-

hver videregående uddannelse har – udover at opfylde den studerendes ønske om fordybelse inden for bestemte fagområder – som formål at danne basis for en senere erhvervsmæssig beskæftigelse.” (Sektorrådet 1981, 15). Der ses dermed en kontinuitet omkring, at muligheden for beskæftigelse blandt færdiguddannede er definerende for de videregående uddannelser. Men det beskrives tilmed, at et sigte med denne skitsering af beskæftigelsesmuligheder er at gøre erhvervslivet opmærksom på mulighederne for at rekruttere veluddannede medarbejdere fra de videregående uddannelser (Sektorrådet 1981, 10). Dermed tillægges erhvervslivet også et vist ansvar for at opnå de fremsatte mål. For det skal vise ”vilje og fantasi til at søge nye veje” (Sektorrådet 1981, 10).

Der fremlægges også forslag, der har til formål at tilskynde institutionerne til overvejelser over relevante foranstaltninger (Sektorrådet 1981, 10). Sektorrådets forslag kan dermed ses som teknologier, der kan øge både erhvervslivets og uddannelsesinstitutionernes handlingskapacitet og gøre det muligt at løfte deres ansvar. Men med baggrunden for forslagene tillægges institutionerne samtidig en ny type ansvar. For det italesættes, at uddannelsessystemet ikke blot skal give de studerende faglig indsigt, men på grund af den store forandringshastighed også skal gøre dem ”[...] i stand til løbende at ajourføre eller forny denne viden under hensyntagen til den fortsatte faglige, samfunds- og beskæftigelsesmæssige situation.” (Sektorrådet 1981, 25). Udover at uddannelsesinstitutionerne skal give de studerende relevante kompetencer, skal de altså også skabe kompetencen til at forny kompetencer i henhold til arbejdsmarkedets behov, hvormed institutionerne tillægges stadigt flere forventninger.

De skal som nævnt blive i stand til at indfri disse blandt andet via Sektorrådets forslag. Et af disse omhandler en omlægning af studiestøtten, som vil omfatte, at heltidsstuderende får adgang til en studiestøtte, der sikrer ”eksistensminimum”, hvilket samtidigt vil kunne bevirke en formindskelse af erhvervsarbejde blandt de studerende (Sektorrådet 1981, 36). Sammen med en sanering af studielån vil en sådan omlægning kunne skabe en effektivisering af studierne (Sektorrådet 1981, 36). Det behov for effektivisering af studieforløb, der blev italesat i Helhedsplanen, har dermed endnu ikke fundet sin løsning, hvormed der ses kontinuitet.

1986 Beslutningsforslag om reform af Statens Uddannelsesstøtte: SU som redskab

Med *beslutningsforslag om en reform af Statens Uddannelsesstøtte* (BSF 52 1986) ønsker et politisk flertal nu, at der handles på forslaget om effektivisering af studieforløb gennem en SU-

omlægning, så de lange studietider kan forkortes. Med beslutningsforslaget ønskes dette for det første opnået ved, at støttemulighederne forhøjes i en grad, så det bliver muligt at finansiere et sædvanligt studenterbudget, hvormed behovet for studietidsforlængende arbejde mindskes (BSF 52 1986). Derudover skal også en reducere af støtteperioden skabe overensstemmelse mellem normeret og faktisk studietid: ”*Det er et grundlæggende princip i reformen, at der gives støtte i en periode svarende til den i studieplanerne forudsatte (normerede) studietid. Herigennem understreges det, at det er studieplanerne, der er afgørende for støtteperiodens længde - ikke omvendt.*” (BSF 52 1986). Med dette pålægges uddannelsesinstitutionerne samtidig et ansvar, da det ikke er alle studieplaner, der er realistiske at gennemføre på normeret tid (BSF 52 1986). Dette forpligtes institutionerne til at rette op på, hvormed disse skal være med til at tage ansvar for det politiske mål om gennemførelse på normeret studietid (BSF 52 1986).

I beslutningsforslaget italesættes det altså, at studietiderne påvirkes af studiestøtten, og på den baggrund bliver SU et redskab, der skal forme de studerendes uddannelsesfremgang.¹¹ Med beslutningsforslaget ses dermed en afstand fra den tidligere politiske tilgang til SU som udtrykt i den første SU-lov, hvor sigtet med loven var at sikre lige adgang til uddannelsesinstitutionerne. Med nærværende beslutningsforslag skal SU-ændringer hovedsageligt skabe mere effektive uddannelsesforløb.

1989 Kvalitetsudvikling af videregående uddannelser: Kompetencer og effektivitet

Studieordninger, der ikke understøtter normerede studietider, og lav uddannelsesstøtte, der gør erhvervsarbejde ved siden af studierne nødvendigt, problematiseres fortsat i oplægget *Kvalitetsudvikling af de videregående uddannelser* af De Faglige Landsudvalgs Formandskab (DFLF 1989). Der er dermed ikke fundet en (tilfredsstillende) løsning på disse, hvorfor der ses en kontinuitet fra beslutningsforslaget i 1986. På denne baggrund anses gode studieordninger og studentervilkår som relevante midler til at sikre kvalitet på de videregående uddannelser (DFLF 1989, 10; 15).

Kvalitet defineres i dette oplæg at bestå af tre aspekter, nemlig *fagspecifikke kompetencer*, mere *generelle kompetencer*, der omfatter omstillingsevne og nytænkning, samt *effektivitet* (DFLF 1989, 4). Sidstnævnte betyder, at uddannelserne skal sikre ”effektiv ressourceudnyttelse”, og ”Der er så-

¹¹ Dette kan være inspireret af Knud Larsen-udvalgets handlingsplan, hvor uddannelsesstøtten introduceres som ”et styringsinstrument”, der blandt andet kan effektivisere de studerendes uddannelsesforløb (Undervisningsministeriet 1985, 37).

ledes tale om et optimeringsproblem, hvor kravet er, at der skal uddannes tilstrækkelig mange højt-kvalificerede kandidater på kortest mulig tid med anvendelse af færrest mulige ressourcer.” (DFLF 1989, 4). Ligesom det gjaldt med det ”investeringssynspunkt”, der blev fremlagt i Helhedsplanen i 1974, indebærer kvalitetsbegrebet altså, at uddannelserne skal drives effektivt – samtidigt med at de studerende opnår både fagspecifikke og generelle kompetencer. Dette krav om effektivitet betyder også, at uddannelsesinstitutionerne tildeles ansvar for at skabe strukturer, der gør, at flest mulige gennemfører studierne på normeret tid med et relevant kvalifikationsniveau (DFLF 1989, 9).

Med dette tresidede kvalitetsbegreb bliver ”[...] et kvalitetsbevidst uddannelsessystem et system, der effektivt kan bibringe kandidaterne de nødvendige kompetencer (generelle, som specifikke).” (DFLF 1989, 5, understregning i original). Selvom kvalitetsbegrebet ikke tidligere er vægtet tilsvarende i arkivet, ses altså her en kontinuitet i de tidligere tematiseringer omkring videregående uddannelse. Men med kvalitetsbegrebet introduceres en ny horisont for at forstå og behandle uddannelsesområdet: ”*Dette kvalitetsniveau er naturligvis relativt og må derfor i væsentlig omfang fastlægges ud fra en international målestok, således at kvaliteten i uddannelserne mindst modsvarer kvaliteten i sammenlignelige uddannelser i udlandet.*” (DFLF 1989, 6). Kvalitetsbegrebet gør det altså relevant at sammenligne uddannelser internationalt og på den baggrund vurdere og ændre dem.

Det sidste mål i oplægget er at uddanne et tilstrækkeligt antal kandidater (DFLF 1989, 9). Her beskrives det, at uddannelsen af kandidater må tage højde for arbejdsmarkedets efterspørgsel (DFLF 1989, 9). Men det italesættes ikke, som tidligere i perioden, at der eksisterer et problem omkring for mange kandidater, omkring massen af færdiguddannede – tværtimod skal der uddannes et ”tilstrækkeligt” antal. Dermed ses antydningen af et brud.

Opsummering

I denne periode er det kendetegnende for styringsregimet, at de studerende identificeres som fremtidige medarbejdere, som universiteterne skal give erhvervsrelevante kompetencer og som efter endt uddannelse skal i job. På denne baggrund problematiseres de studerendes manglende beskæftigelse og denne træder frem som et synlighedsfelt, hvormed det bliver muligt at handle på problemet. Det foreslås gjort gennem adgangsregulering. Denne teknologi bygger på en særlig tænkning domineret af et udbud-efterspørgselsrationale, hvis telos er at skabe ligevægt mellem udbuddet af færdiguddannede og arbejdsmarkedets efterspørgsel efter disse. Adgangsreguleringen iværksættes gennem

en lovændring, hvorigennem politiske beslutningstagere løfter deres ansvar for at løse problematikken om overproduktion af kandidater.

Samtidig iagttages et behov for at effektivisere de studerendes uddannelsesforløb. Det skal især opnås gennem regulering af studiestøtten, hvilket begrundes med en sandhed om, at der er sammenhæng mellem studiestøtte og faktisk studietid. Udover politiske beslutningstagere skal også universiteterne tage ansvar for at opnå denne effektivisering gennem tilpasning af studieplanerne, så disse understøtter gennemførelse på normeret tid.

Afslutningsvist introduceres også et telos om at uddanne et ”tilstrækkeligt” antal kandidater, hvorved antydningerne af et brud kommer til syne.

3.4. Massen er igen grundvilkår

1992 Universitetsloven: ’Ikke blot eliteuddannelsesinstitutioner’

Det brud sker med forslaget til *universitetsloven* i 1992 efter en årrække, hvor der har været fokus på det problematiske ved den voksende studiemasse og på hvordan denne kunne reguleres. Modsat dette italesættes massen nu igen som et grundvilkår, man politisk må handle ud fra:

”Mange af de grundlæggende principper i den gældende lov er lige så vigtige i dag som i 1973 og er også videreført i lovforslaget. Men siden da har universiteterne som følge af udviklingen i samfundet selv skabt eller været genstand for en række ændringer og fornyelser i såvel indre som ydre vilkår. Universiteterne er ikke længere blot eliteuddannelsesinstitutioner for de få, men har deltaget i den kraftige udbygning af uddannelseskapalet op igennem 80’erne.” (LSF 75 1992).

På grund af denne udvikling er den tidligere, 20 år gamle styrelseslov ”helt utidssvarende” (LSF 75 1992). Dermed problematiseres den eksisterende praksis, som de politiske beslutningstagere med lovforslaget påtager sig ansvaret for at ændre.

Det italesættes fortsat, at de studerendes medansvar for undervisningen er afgørende. Derfor søges deres medindflydelse sikret gennem deres centrale rolle i studienævnene og deres medindflydelse ved valg af rektor, dekan og studieleder (LSF 75 1992). Men styrelsesloven må erstattes af en ny, først og fremmest fordi det er vanskeligt at placere ansvaret for at træffe givne beslutninger, da universiteterne ikke har en ledelse, *”[...] der er berettiget (har kompetence) til at handle, hverken ind-*

adtil eller udadtil.” (LSF 75 1992). Man vil altså med lovforslaget skabe større handlingskapacitet for universiteterne og deres ledelse.

Derfor skal der ske en erstatning af den tostrengede ledelses- og rådsstruktur indført med styrelsesloven, hvor afgørelser truffet i paritetisk sammensatte nævn ikke kan indbringes for fakultetsråd og konsistorium (LSF 75 1992). I stedet ønskes en enstrengt struktur, hvor rektor er den øverste ansvarlige for alle universitetets aktiviteter, hvorefter følger dekaner, institutledere og studieledere (LSF 75 1992). På disse niveauer vil forsat være de kollegiale organer i form af et konsistorium, fakultetsråd, institutbestyrelser og studienævn (LSF 75 1992). Men for konsistorium, der godkender budget og fastlægger overordnede retningslinjer, sker en afgørende ændring i forhold til den indtil da gældende styrelseslov. Udover at konsistorium mindskes markant, så foreslås at to udefrakommende bliver medlemmer:

”Der er lagt op til en meget høj grad af decentralisering og frihed med hensyn til bl.a. institutionens dispositioner over bevillingen via finansloven. Det er derfor vigtigt at skabe mulighed for, at samfundets interesser varetages på forsvarlig vis. [afsnit, red.] Det er baggrunden for, at der foreslås 2 udefra kommende medlemmer af konsistorium, som repræsenterer aftagersiden med sagkundskab inden for forskning og uddannelse.” (LSF 75 1992).

Med lovforslaget skal der således ikke blot være kontakt og samarbejde mellem universiteterne og erhvervslivet, som det blev indført med styrelsesloven af 1970. Aftagersiden flytter nu ind på universiteterne for at sikre varetagelsen af samfundets interesser, hvormed det iagttages, at samfundet har legitime interesser i universiteternes ledelse. En udvikling, der i lovforslaget til den foregående styrelseslov som nævnt blev udtrykt betænkeligheder ved. Disse er nu afløst af et ønske om, at universiteterne og arbejdsmarkedet i endnu højere grad end tidligere integreres.

1999 Udviklingskontrakter for universiteter: Omverdenens accept og forståelse

Seks år efter italesættes det med forslaget om en ændring af *universitetsloven*, at der er behov for justeringer af den seneste universitetslov (LSF 205, 1999). Dette behov uddybes som følger:

”Navnlig har universitetsloven vist sig at være for fokuseret på en entydig model for universiteternes interne styrelse uden tilstrækkelig hensyntagen til de enkelte institutioners forskellighed. Stort set alle institutioner har således søgt og fået dispensationer fra lovens styrelsesregler enten for hele

institutionen eller for forskellige centerdannelser. Der er derfor behov for et opgør med tanken om en entydig måde at organisere et universitet på.” (LSF 205, 1999).

En standardiseret måde at styre universiteternes på problematiseres dermed og skal erstattes af muligheden for, at det enkelte universitet kan tilrettelægge sin styring efter individuelle behov. Friheden i universiteternes selvstyring skal altså understøttes. Derfor ønsker man med lovforslaget at indføre *”[...] udviklingskontrakter som nyt dialogbaseret styringskoncept imellem ministerium og universitet[...]*” (LSF 205, 1999). Disse kontrakter bliver beskrevet i folderen *Udviklingskontrakter for universiteter* (Forskningsministeriet 1999).

Her beskrives det, at det er frivilligt for universiteterne at indgå disse kontrakter, men at *”Kontrakterne vil være en forudsætning for den decentralisering, som giver det enkelte universitet mulighed for at indrette sig efter sine individuelle forhold, afprøve nye styrelses- og ledelsesformer og søge sine målsætninger opfyldt ved samarbejde udadtil.”* (Forskningsministeriet 1999, 8). Udviklingskontrakterne iagttages altså som en mulighed for universiteterne til i højere grad at kunne tilpasse deres selvstyring til egne, individuelle behov. Kontrakterne er således en mulighed for en mere fleksibel styring på universiteterne: *”Udviklingskontrakter, som introduceres i denne publikation, er overskriften på en styringsreform, som tilbyder universiteterne større råderum og mere fleksible handlemuligheder i forhold til de udfordringer, universiteterne står over for.”* (Forskningsministeriet 1999, 7). Kontrakterne udgør dermed en mulig teknologi, der skal skabe større handlingskapacitet for universiteterne ved at øge deres handlemuligheder. Med reformen søges det altså på paradoksal vis at skabe frihed gennem styring.

Den øgede frihed via udviklingskontrakter skabes i kraft af, at det er universiteterne selv, der skal klarlægge de mål, som skal indgå i kontrakten (Forskningsministeriet 1999, 11). Efter deres udspil om målene skal disse drøftes med relevante interessenter, hvilket giver anledning til, at målene debatteres (Forskningsministeriet 1999, 11). Resultatet af dette uddybes som følger: *”Udviklingskontrakterne vil på den måde kunne medvirke til at afstemme et universitets mål og forventninger med omverdenens forventninger til universitetet. Gevinsten for universitetet ligger i at sikre sig accept af og forståelse for den retning, det enkelte universitet vil bevæge sig i.”* (Forskningsministeriet 1999, 11). Udviklingskontrakterne skal altså være med til at skabe en grad af overensstemmelse mellem universiteternes mål og omgivelsernes forventning, således at der skabes ”accept” og ”forståelse”. Der skal således ske en form for legitimering af universiteternes selvstyring, ved at denne synliggøres og diskuteres. Det iagttages altså, at universiteterne står til ansvar for det omgivende samfund.

Hermed ses en kontinuitet fra forrige universitetslov omkring, at samfundet har legitime interesser i universiteterne – og derfor skal høres. At samfundet sikres indflydelse på universiteterne er langt fra slut.

2003 Universitetsloven: Vækst og velfærd

Med et forslag om en ny *universitetslov* i 2003 sker endnu en udvikling inden for universiteternes styring i forhold til eksterne aktørers indflydelse: Konsistorium afløses nu af bestyrelser som øverste myndighed på universiteterne (LSF 125 2003). Disse bestyrelser sammensættes således, at flertallet af medlemmer er udefrakommende, hvoriblandt også formanden vælges (LSF 125 2003). Dermed er samfundsmæssige repræsentanter dominerende i universitetets styring, hvormed integrationen mellem universiteterne og det omgivende samfund stadfæstes.

Koblingen mellem de to ses også i italesættelsen af, hvad en reform ønskes at bidrage til: *”En styrkelse af universiteternes uddannelse, forskning og samspil med omverdenen vil medvirke til det danske samfunds fortsatte vækst og velfærd.”* (LSF 125 2003). Universiteterne skal nu ikke blot skabe relevant arbejdskraft – de skal være med til at sikre vækst og velfærd. Dette italesættes som et af universiteternes overordnede formål: *”De bidrager aktivt til at fremme vækst, velfærd og udvikling i hele samfundet ved at uddanne bachelorer, kandidater og unge forskertalenter samt tilbyde efter- og videreuddannelse.”* (LSF 125 2003). Således udvides den tidligere kobling mellem universitet og samfund, hvor denne i høj grad blev konkretiseret til, at universiteter skulle mætte arbejdsmarkedets efterspørgsel efter arbejdskraft. Nu er målsætningen mere generel og omfattende, idet de skal bidrage til samfundets udvikling. Da dette blandt andet skal sikres gennem de færdiguddannede, som universiteterne uddanner, bliver de studerende nu også medborgere i et samfund, de skal bidrage til.

Derudover søger man med lovforslaget at være med til *”[...] at indfri Danmarks potentiale i den internationale videnøkonomi.”* (LSF 125 2003). De danske universiteter skal altså være med til at sikre Danmarks position over for udlandet. Dette gælder, fordi Danmark nu i højere grad konkurrerer med udlandet (LSF 125 2003). Det italesættes i tråd med dette, at Danmark med reformen netop følger trop med en række andre lande, der har eller vil gennemføre lignende reformer (LSF 125 2003). Det er således i høj grad med udlandet som referenceramme og den internationale konkurrence som vilkår, at de danske universiteter ønskes reformeret. Dermed ses, at den internationale

sammenlignelighed, som blev introduceret i oplægget om kvalitetsudvikling i 1989, nu er grundlag for politisk styring af universiteterne.

I lovforslaget reaktualiseres også massen som grundvilkår for politiske målsætninger og tiltag for uddannelsesområdet. Det italesættes, at *”Antallet af studerende ved universiteterne har aldrig været større [...]”* (LSF 125 2003), hvormed der ses en kontinuitet fra universitetsloven af 1992. Samtidig iagttages det, at massen også fortsat vil udgøre et grundvilkår: *”Ungdomsårgangene begynder fra 2006 at vokse. Det vil betyde en forventning om et øget behov for universitetsuddannelse.”* (LSF 125 2003).

Medansvar for relevans

Stigningen i antallet af studerende samt den internationale konkurrence bevirker, at uddannelserne via reformen også skal tilpasses, så de virker attraktive for kommende studerende: *”Det er derfor også nu, at der skal gennemføres en studiereform, der kan udvikle uddannelsernes kvalitet og deres relevans for en ny generation af unge med andre ønsker og forventninger.”* (LSF 125 2003). Udover uddannelsernes kvalitet ønskes altså også at sikre deres relevans for en generation af unge med nye ønsker og forventninger. Således subjektiveres de unge på en måde, så de nu har forstået behovet for, at uddannelserne tilpasses arbejdsmarkedet, som det ønskes gjort med reformen.

Denne tilpasning skal ikke blot sikres af uddannelsesinstitutionerne. Nu inddrages også de studerende, når deres indflydelse i studienævnene betyder, at *”[...] studerende får et medansvar for at sikre uddannelsernes kvalitet og relevans for arbejdsmarkedet.”* (LSF 125 2003). Deres medansvar ønskes altså fortsat sikret, men modsat tidligere omfatter dette ikke blot undervisning og uddannelse som sådan, men også uddannelsernes relevans for erhvervslivet. De studerende forventes altså at være med til at sikre sammenhæng mellem uddannelserne og arbejdsmarkedet. Det betyder samtidig, at der sker en individualisering af ansvaret, da det nu i høj grad er op til den enkelte at sikre sig for fremtiden ved at medvirke til relevansen af egen uddannelse.

Opsummering

Massen bliver altså i denne periode synlig som et grundvilkår, man i styringsregimet må handle på baggrund af. Samtidig identificeres universiteterne som selvstyrende, og det udgør et politisk telos at understøtte det enkelte universitets individuelle selvstyring. Dette søges på paradoksalt vis opnået

gennem en ny styringsteknologi i form af frivillige udviklingskontrakter, som også skal understøtte, at omverdenen forstår og accepterer universiteternes styring.

Hermed ses en tænkning om, at samfundet har legitime interesser i universiteternes styring. Dette kommer også til udtryk ved, at der først kommer to udefrakommende medlemmer i konsistorium, som dernæst erstattes af bestyrelser, hvor der sidder et flertal af eksterne medlemmer. På denne baggrund skal universiteterne nu tilmed være med til at skabe vækst og velfærd. Også de studerendes medansvar bliver mere omfattende, da de nu også tillægges et ansvar for at være med til at sikre uddannelsernes relevans.

3.5. Massen som målsætning

2006 Velfærdsaftalen: 'Flere skal have en videregående uddannelse'

I *Velfærdsaftalen* knyttes uddannelsesområdet fortsat til arbejdsmarkedet og til sikringen af vækst og velfærd i konkurrencen mod udlandet. Aftalens initiativer for uddannelse skal både sikre kvalificeret arbejdskraft og en stigning i beskæftigelsen (Finansministeriet 2006, 8; 91). Dette skal være med til at sikre, at Danmark forsat klarer sig godt i den internationale konkurrence (Finansministeriet 2006, 87). Dermed ses kontinuitet i italesættelsen af relationen mellem uddannelse og arbejdsmarkedets efterspørgsel samt den internationale konkurrence. Men på denne baggrund opstilles nu en ny politisk målsætning: "*Flere skal have en videregående uddannelse*" (Finansministeriet 2006, 87). Massen bliver altså nu en klar målsætning, som den brede kreds af aftaleparter henover midten tilslutter sig. Hermed ses et brud i forhold til tidligere, da massen nu er noget, man ønsker at opnå, hvormed den betragtes som for lille, hvorfor der må handles *på* den på ny. Ansvar for dette påtager de politiske beslutningstagere sig for derigennem at være med til at sikre, at Danmark kan vækste og stå stand i den internationale konkurrence (Finansministeriet 2006, 87).

'Den lige vej'

For at sikre denne vækst ønskes det også, at de unge kommer hurtigere gennem uddannelserne (Finansministeriet 2006, 59). Dermed ses en kontinuitet i italesættelsen af de studerendes studietid som et afgørende element at handle på. Med en lavere studietid øges beskæftigelsen, og Danmark vedbliver at være konkurrencedygtig internationalt (Finansministeriet 2006, 8). Men 'studietid' får nu en ny betydning. Den omhandler ikke længere blot de studerendes tid på deres videregående uddan-

nelser, hvor de skal blive *hurtigere* færdige. De skal også blive *tidligere* færdige, så de kan være flere år på arbejdsmarkedet (Finansministeriet 2006, 8). Derigennem kan de i højere grad bidrage til samfundsøkonomien gennem større livstidsindkomst og dermed øget skatteindbetaling.

Hermed inddrages altså hele den unges uddannelsesforløb, når det ønskes at reducere studietiden. Dette bygger på følgende begrundelse: *”Danske unge starter sent på at uddanne sig og er lang tid om det. De er omtrent 4 år ældre, når de afslutter deres videregående uddannelse, end hvis de havde fulgt den lige vej gennem uddannelserne.”* (Finansministeriet 2006, 59). Her introduceres en ny ramme, der kan skabe perspektiv på studietiden, nemlig *”den lige vej”* gennem uddannelserne. Udover at mindske studietiden i forhold til en international målestok, ønskes det nu at reducere studietiden i forhold til optimalen, i forhold til hvor kort den enkelte unges studietid *kunne have været*. Ikke blot på den videregående uddannelse, men gennem den unges samlede forløb.

Dermed inddrages i højere grad den unges ’hele liv’ i de politiske ambitioner og initiativer. Det bliver ikke blot relevant, hvordan den studerende kommer gennem den videregående uddannelse, men også om den unge starter tidligt eller sent i folkeskolen, om man tager 10. klasse og om man tager sabbatår mellem de forskellige uddannelsesstrin. Dermed ses også, at *individet* træder frem i massen. Den enkelte studerendes individuelle studieforløb bliver nu relevant. Det uddybes i aftaleteksten, at alle unges uddannelsesforløb ikke forventes at være den lige vej, at der dermed vil være individuelle studieforløb, men...:

”Alle kan ikke gå den lige vej gennem uddannelserne. Der skal være plads til velbegrundede pauser og mulighed for at vælge om. Men det er et problem, at de studerende er så sent færdige – både for de studerende og for samfundet. Det er målsætningen, at unge, der tager en videregående uddannelse, færdiggør den tidligere end i dag og på normeret tid.” (Finansministeriet 2006, 59).

Hermed installeres et grundlæggende paradoks: Med aftalen ønskes det, at massen gennemfører studierne tidligere og på normeret tid, men samtidigt konstateres det, at ikke alle studerende kan netop dette, kan gå den lige vej, hvorfor der skal være plads til pauser undervejs. Dette paradoks håndteres ved at beskrive, at disse pauser skal være *”velbegrundede”*, hvormed der skabes en form for undtagelse fra reglen, som skal opretholde reglen. Men denne håndteringsmekanisme, dette fi-genblad, skjuler blot paradoksets modstrid.

Incitamenter

Måden man ønsker at opnå målet om tidligere færdiggørelse på er via incitamenter for de unge. Dermed rettes styringen mod de unge selv for at påvirke deres handlerum. De skal især tilskyndes til at komme tidligere i gang med deres videregående uddannelse. Det skal ske ved, at unge der starter senest to år efter den adgangsgivende eksamen får ganget deres gennemsnit med 1,08:

”Med henblik på at sænke de unges alder ved start på de videregående uddannelser skal optagelsessystemet justeres, således at de unge tilskyndes til at starte tidligere. Unge, der søger optagelse inden for to år efter aflæggelse af den adgangsgivende eksamen, begunstiges i forhold til de unge, der venter mere end to år på at søge ind på en videregående uddannelse.” (Finansministeriet 2006, 60).

Således skal de unge ”tilskyndes” og ”begunstiges”, hvis de træffer politisk ønskede valg, hvormed incitamenter, der kan understøtte de unges handlingskapacitet, inddrages i aftalen. De studerende gøres dermed styrende og tillægges et ansvar for at effektivisere eget studieforløb. Dette understreges af, at de også selv skal opleve fordelene ved at være med til at opnå målsætningen om kortere studietid: *”Det er centralt, at uddannelsesniveaue fortsat løftes, og at de unge kan se en fordel ved at færdiggøre deres uddannelse tidligere end i dag.”* (Finansministeriet 2006, 89). Det skal således ikke blot understøttes, at de unge handler i overensstemmelse med den politiske målsætning – de skal også selv indoptage denne.

Også uddannelsesinstitutionerne skal opleve incitamenter for at medvirke til lavere studietider. Der skal således indføres færdiggørelsestaxametre på kandidatuddannelserne, som tilfalder universiteterne, når den enkelte studerende har færdiggjort sin kandidateksamen (Finansministeriet 2006, 14). Det skal anspore universiteterne til at understøtte en hurtig færdiggørelse for alle studerende, og dermed gøre, at den politiske målsætning indoptages af institutionerne. Med aftalen bliver altså både de studerende og uddannelsesinstitutionerne styrende og delegeres ansvar for, at den politiske målsætning nås.

2012 Ministerudvalg: Mindst 25 procent med lang videregående uddannelse

I 2012 nedsættes *Ministerudvalget for videregående uddannelser*, der på tværs af seks ministerier skal bidrage til en målrettet politik for de videregående uddannelser (FIVU 2012). I kommissoriet

for dette udvalg, hvor dets baggrund og formål beskrives, trækkes der i høj grad på den tænkning, som kom til udtryk i Velfærdsaftalen. Det gælder også målsætningen om flere studerende på de videregående uddannelser. Men nu refereres specifikt til den nye regerings mål om, at mindst 25 procent af en ungdomsårgang skal gennemføre en lang videregående uddannelse (FIVU 2012, 1). Massen er altså nu blevet gjort til et konkret, målbart mål. Dette mål skal ligesom tidligere bevirke, at de videregående uddannelser bidrager til samfundets positive udvikling:

”Sigtet er, at de videregående uddannelser i højere grad skal fremme væksten og produktiviteten i samfundet og gøre Danmark til et førende videnssamfund. Det kræver bl.a., at ressourcerne anvendes omkostningseffektivt, at kvaliteten af de danske videregående uddannelser er i international top, at de videregående uddannelser er relevante og modsvarer samfundets og aftagernes kompetencebehov, og at de understøtter en højproduktiv erhvervsstruktur.” (FIVU 2012, 1).

Sammenlignet med styrelsesloven fyrré år tidligere er dette et udtryk for en markant stigning i de politiske forventninger til uddannelsernes bidrag til samfundet. De skal både skabe vækst, være omkostningseffektive, sikre kvalitet og uddanne kompetencestærke medarbejdere. Dette skal også opnås ved at skabe overensstemmelse mellem færdiguddannedes kompetencer og arbejdsmarkedets behov for disse (FIVU 2012, 2). Dermed ses kontinuitet i ønsket om at tilpasse uddannelserne til arbejdsmarkedet.

På denne baggrund beskrives det som afgørende, at der ikke blot sker en generel stigning i antallet af færdiguddannede, men at stigningen stemmer overens med arbejdsmarkedets behov: *”Det er en forudsætning, at målsætningerne om en udvidelse og forbedring af de videregående uddannelser imødekommer det fremtidige behov for kvalificeret arbejdskraft.”* (FIVU 2012, 1). Derfor skal ministerudvalget også drøfte, hvordan man påvirker unges valg af uddannelse i en særlig retning: *”Mulighederne for at påvirke de unges uddannelsesvalg af korte, mellemlange og lange videregående uddannelser i forhold til at sikre større afkast for både den enkelte og samfundet skal kortlægges.”* (FIVU 2012, 2). Der skal således ske en målretning af det øgede antal færdiguddannede, hvormed der trækkes på den tidligere tænkning omkring dimensionering af uddannelser på baggrund af arbejdsmarkedets behov. Det bliver således en særlig masse, der udgør den politiske målsætning, nemlig en masse af kvalificeret arbejdskraft.

Opsummering

I denne periode opstår et nyt mål: flere skal have en videregående uddannelse. Dermed bliver massen nu en målsætning. Det begrundes med, at det kan medvirke til at sikre målet om at skabe vækst og velstand, der er karakteristisk for styringsregimet. Dette skal samtidig sikres ved, at de unge fortsat skal hurtigere gennem uddannelserne. Men de skal nu også blive tidligere færdige og i højere grad gå "den lige vej". Dermed opstår en ny tænkning omkring studietid, der ikke blot omfatter tiden på universitetet, men hele den unges uddannelsesforløb. Det skaber et synlighedsfelt for styringen, som omfatter den enkeltes 'hele liv' og hvor individet dermed også træder frem i massen. Denne tænkning installerer samtidig et paradoks i styringen, for på den ene side skal massen hurtigere igennem uddannelsessystemet, men på den anden side er det ikke muligt, at alle individer tager den lige vej, hvorfor der skal være plads til "velbegrundede" pauser. Målet om tidligere færdiggørelse søges opnået gennem incitamenter rettet mod både de studerende og universiteterne, hvormed der styres på deres frihed, fordi disse subjektiveres som ansvarlige.

I det følgende sammenfattes konklusionerne for specialets første delanalyse.

3.6. Sammenfatning: Et fremdriftsregime

Med denne delanalyse er overordnet belyst to forhold ved *den historiske emergens af fremdriftsregimet*: For det første, at der er sket en kontinuerlig stigning i forventningerne til universiteterne, og for det andet, at forudsætningerne for at indfri disse forventninger er ændret over tid i kraft af, at den politiske styring ændres på baggrund af brud i masseopfattelsen. Analysen af den historiske opkomst af regimet er dermed et narrativ om både brud og kontinuitet. Dette er opsummeret i følgende figur:

Brud Masseopfattelse som styringsforudsætning	Kontinuitet Stigende forventninger til universiteterne	
På vej mod en masse: Markant tilvækst af studerende på universiteterne.	Universiteterne skal rumme det øgede antal studerende gennem udbygning af den eksisterende type universitet.	1956 – 1969
↓ Massen som grundvilkår: Det store antal studerende bliver vilkår for en ny type universitet, hvis selvstyring sker inden for rammen af lovgivning, men som fortsat har fri og lige adgang.	Universiteterne skal indgå i formaliseret dialog med aftagere af kandidater.	1970 – 1973
↓ Massen problematiseres: Antallet af studerende er et problem, fordi udbuddet af færdiguddannede overstiger arbejdsmarkedets efterspørgsel. Der er derfor behov for adgangsregulering og effektivisering af studieforløb.	Universiteterne skal effektivt give de studerende arbejdsmarkedsrelevante kompetencer, herunder kompetencen til at forny kompetencer. De skal samtidigt bidrage til effektivisering af studieforløb via revidering af studieplaner.	1974 – 1991
↓ Massen er igen grundvilkår: Massen er udgangspunkt for universiteterne, hvis selvstyring søges understøttet, samtidigt med at eksterne aktører får afgørende sæde i ledelsen.	Universiteterne skal på samme tid være selvstyrende og varetage samfundets interesser på en sådan måde, at selvstyringen er i overensstemmelse med omverdenens forventninger. Derudover skal de bidrage til det danske samfunds vækst og velfærd i konkurrencen mod udlandet.	1992 – 2005
↓ Massen som målsætning: Det er et specificeret mål at øge antallet af færdiguddannede for at skabe udvikling i samfundet, hvilket også skal sikres gennem tidligere færdiggørelse.	Universiteterne skal både bidrage til de studerendes tidligere færdiggørelse, skabe vækst, være omkostningseffektive, sikre kvalitet og uddanne kompetencestærke medarbejdere.	2006 – 2012

Figur 5: Brud og kontinuitet

Med den første styrelseslov i 1970 sker et grundlæggende brud, der er karakteriseret af to forhold. For det første udgør de studerende nu en masse, da antallet af de studerende er definerende for, hvordan der styres. For det andet sker universiteternes styring nu inden for rammerne af politisk lovgivning. Herfra sker en løbende stigning i de politiske forventninger til universiteterne, hvormed kompleksiteten af deres selvstyring gradvist stiger.

Med den første styrelseslov skal universiteterne være i dialog med arbejdsmarkedet omkring de studerende, der har fri og lige adgang til universiteterne. Men denne forudsætning ændres, da massen problematiseres, fordi udbuddet af færdiguddannede overstiger arbejdsmarkedets efterspørgsel, og der derfor indføres adgangsregulering. På denne baggrund skal universiteterne nu sikre, at de studerende, som bliver optaget, kommer hurtigt igennem studierne og får de rette kompetencer for arbejdsmarkedet. Herefter skal universiteternes selvstyring også være i overensstemmelse med omverdens forventninger og skabe vækst og velfærd, hvilket understøttes af, at eksterne medlemmer får afgørende sæde i ledelsen. Afslutningsvist hersker et ønske om et øget antal studerende, som skal skabe udvikling i samfundet, og universiteterne forventes nu at være både omkostningseffektive, sikre tidligere færdiggørelse, bidrage til samfundets vækst, sikre kvalitet og uddanne kompetencesterke medarbejdere. I samme periode ses tilmed en stigning i de aktører, som også forventes at spille en rolle for universitetsuddannelserne.

Hermed emergerer fremdriftsregimet, der konstitueres med *en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet*. Denne styringsrationalitet bygger således på et økonomisk rationale om, at flere og hurtigere uddannede kandidater kan skabe vækst gennem øget skatteindbetaling og de dynamiske effekter af øget indkomst. Regimet er på denne baggrund defineret af det politiske telos om studiefremdrift, som skal sikres ved, at universiteterne effektivt skaber kvalificerede kandidater, der bliver hurtigere og tidligere færdige med uddannelserne. Opnåelsen af regimets målsætning er dermed afhængig af universiteternes selvstyring. Derfor ses også, at det gennem tiden er forsøgt at styrke universiteternes handlingskapacitet gennem blandt andet idékataloger og udviklingskontrakter. Deres styring skal rettes mod de studerendes selvstyring, da disse i regimet subjektiveres som ansvarlige og derfor skal styres gennem incitamenter, der kan forme deres frihed.

På denne baggrund vil det i det følgende blive belyst, hvordan Studiefremdriftsreformen i forsøget på at indfri regimets målsætning sætter et særligt styringsrum for universiteterne.

4 Governmentality-analyse: Styring af fremdrift

Jeg har i første delanalyse belyst, hvordan studiefremdrift er blevet et politisk telos, med hvilket der stilles særlige forventninger til universiteterne. På denne baggrund vil jeg i anden delanalyse *først* belyse, hvordan dette telos søges opnået gennem Studiefremdriftsreformen, der skaber et særligt styringsrum for universiteterne. *Dernæst* undersøger jeg, hvordan dette rum indtages på KU. Governmentality-analysen skal hermed synliggøre den aktuelle universitetsstyring, som fremdriftsregimet giver anledning til.

4.1. Studiefremdriftsreformens disponering af universiteternes styringsrum

I det følgende vil Studiefremdriftsreformen blive analyseret som et forsøg på at opnå fremdriftsregimets telos. Det vil her blive belyst, hvordan reformen disponerer et særligt styringsrum for universiteterne, hvori der installeres tre paradokser, der udgør historisk uløste dilemmaer knyttet til fremdriftsregimet.

4.1.1. Studiefremdriftsreformens paradoksale fundament

En afgørende del af Studiefremdriftsreformens styring af universiteterne er baseret på Studietidsmodellen, som omfatter en ændring af den del af universiteternes uddannelsesbevilling, der gives som færdiggørelsesbonus (UFM 2013, 19). Konkret gøres en del af denne betinget af, at det enkelte universitet opnår en studietidsreduktion (UFM 2013, 19). Dette element betegnes som ”krav” til universiteterne (UFM 2013, 19), hvormed det iagttages, at der sker en *styring* af universiteterne med Studietidsmodellen.

Samtidigt skabes med dette krav *frihed* for universiteterne. For ”*Ordningen indføres gradvist fra 2015, så hvert universitet får tid til at gennemføre relevante studietidsreducerende tiltag. Forslaget skal ses i sammenhæng med de nye instrumenter, som universiteterne får.*” (UFM 2013, 19). Det er altså op til universiteterne at implementere initiativer, der kan mindske studietiden, hvilket kan ske ved brug af de værktøjer, som tilbydes universiteterne gennem reformens tiltag. Formålet med Studietidsmodellen er netop at give universiteterne en ”økonomisk tilskyndelse” til at nedbringe studietiden med gennemsnitligt 4,3 måneder frem mod 2020 (UFM 2013, 19), altså at skabe incitamenter,

som universiteterne selv må handle på. Det bliver dermed op til universiteterne at gennemføre en styring, der sikrer nedsættelse af studietiden – eller at vælge at lade være.

Studiefremdriftsreformens styring af universiteterne med Studietidsmodellen er således paradoksalt funderet: Den baserer sig på en frihed, den selv har skabt gennem styring. En sådan styring er ikke ny. Den trækker på samme styringstænkning som optrådte i universitetsloven af 1999, hvor der på paradoksalt vis blev implementeret en ny *styring* med udviklingskontrakter, med hvilke det blev forsøgt at understøtte universiteternes selvstyring og *frihed*. Tilsvarende skaber Studiefremdriftsreformen et styringsrum for universiteterne, som disse selv må indtage. Dette fordrer reformen blandt andet sker ved, at universiteterne styrer de studerende på samme måde, hvilket bliver synligt i det første paradoks, reformen installerer i universiteternes styring.

4.1.2. Første paradoks: Frihed og styring

Studiefremdriftsreformens resterende initiativer iagttages som nævnt som instrumenter, universiteterne kan benytte for at nedsætte studietiden og dermed indfri fremdriftsregimets målsætning. Initiativerne sætter derfor en horisont for, hvilke typer tiltag, universiteterne kan og må anvende i deres styring. På den baggrund ses det, at universiteterne forventes at skabe større frihed for de studerende. Dels ønsker reformens partier, at universiteterne øger udbuddet af sommerkurser for at ”[...] styrke mulighederne for at indhente forsinkelser eller tage yderligere ECTS [...]” (UFM 2013, 14). Dels ønskes det, at de studerende gives mulighed for at påbegynde deres uddannelse et halvt år tidligere end ellers, hvorfor universiteternes mulighed for vinteroptag forbedres (UFM 2013, 17). Og dels ønskes størst mulig fleksibilitet for de studerende i overgangen fra bachelor- til kandidatuddannelse, hvorfor ”[...] det for bachelorstuderende skal være muligt at tage fag på op til 30 ECTS-point på den tilsvarende kandidatuddannelse, uden at der er særlige omstændigheder.” (UFM 2013, 18). Universiteterne må dermed skabe højere grad af udbud, muligheder og fleksibilitet for de studerende – ergo større frihed.

Men denne frihed må altså skabes gennem universiteternes styring, på samme måde som det gælder for reformens styring af universiteterne. Derudover gør reformen det tilmed relevant at indføre flere regler blandt andet i universiteternes meritpraksis. De studerende skal nu forpligtes til at oplyse, hvilke fag de tidligere har bestået, når de søger optagelse på en videregående uddannelse, så rele-

vante fag kan meritoverføres (UFM 2013, 15).¹² Samtidigt forpligtes de studerende til at få meritoverført forhåndsgodkendte studieophold (UFM 2013, 15). Universiteterne disponeres således til at udmønte strammere regler i overensstemmelse med reformens indledende bemærkning om, at der skal stilles klarere krav til de studerende for at sikre en hurtigere studie gennemførelse (UFM 2013, 1).

Dermed stilles to krav til universiteterne: De skal dels skabe større frihed – gennem styring – og dels styre mere. Dermed må universiteterne både implementere flere regler og krav over for de studerende, og samtidigt skabe øget frihed og fleksibilitet. Dette skaber et styringsrum, hvor begge typer initiativer fordres, hvilket installerer et paradoks i styringen. For hvordan skabe fleksibilitet med flere regler? Hvordan styre sig til større frihed?

4.1.3. Andet paradoks: Masse og individ – totaliserende og individualiserende tiltag

Gennem både de fælles regler og den fælles fleksibilitet søges det muliggjort at nedbringe den gennemsnitlige studietid blandt alle studerende, som det er målet i fremdriftsregimet. Disse tiltag er altså totaliserende ved at være rettet mod den samlede studiemasse som styringsobjekt: *Alle* studerende skal have større udbud af sommerkurser, *alle* studerende skal opleve en fleksibel overgang til kandidatuddannelsen og *alle* studerende forpligtes til at få meritoverført relevante fag fra andre uddannelser og forhåndsgodkendte studieophold.

Men samtidig gør Studiefremdriftsreformen det relevant, at universiteternes styring også kan rumme individet. For med reformen indføres et individualiserende tiltag i form af en økonomisk bonus til studerende, der færdiggør deres universitetsuddannelse på under normeret studietid (UFM 2013, 10). Det sker, fordi *”Partierne ønsker at give alle studerende en tilskyndelse til at yde en særlig indsats på uddannelsen.”* (UFM 2013, 10, egen understregning). Det skal altså ikke blot være muligt at yde en almindelig indsats for massen af studerende, den individuelle studerende skal også kunne gøre en ekstraordinær indsats og derved færdiggøre studiet på kortere end normeret tid.

Alle skal altså ikke gennemføre studiet på normeret studietid, og det iagttages samtidig, at heller ikke alle vil komme til det: *”Formålet [med Studietidsmodellen, red.] er at give universiteterne en økonomisk tilskyndelse til at nedbringe den gennemsnitlige studietid med 4,3 måneder frem mod 2020 som et led i processen hen imod, at en universitetsuddannelse i udgangspunktet gennemføres*

¹² I *Aftale om justering af fremdriftsreformen* understreges det, at denne merit altid skal være faglig relevant for den uddannelse, hvor den studerende optages (UFM 2015, 4).

på normeret tid.” (UFM 2013, 19, egen understregning). Hermed reproducerer reformen det paradoks, som blev installeret med Velfærdsaftalen af 2006. For målet med Studiefremdriftsreformen er at nedsætte den gennemsnitlige studietid, men ved at uddannelserne (blot) i *udgangspunktet* skal gennemføres på normeret tid, anerkendes det, at netop den normerede gennemførelse ikke kan ske for alle – på samme måde som det gjaldt med Velfærdsaftalen, hvor det var ønsket, at unge færdiggør uddannelsen tidligere og på normeret tid, men det samtidigt blev iagttaget, at ikke alle kan tage den lige vej gennem uddannelsessystemet, hvorfor der skal være plads til velbegrundede pauser.

Med Studiefremdriftsreformen må universiteterne derfor på ny spørge sig selv: hvornår styre den samlede masse mod normeret studietid og hvornår give plads til og tilskynde den enkelte studerendes afvigelse? Universiteterne må således både udmønte totaliserende tiltag, der får massen gennem uddannelsen på normeret tid, og individualiserende tiltag, så det enkelte individ kan gennemføre studiet på kortere eller længere tid end normen. Dette skaber samtidig en uklarhed omkring de studerendes ansvar for at nedsætte studietiden. For i en masse, hvor individerne ligestilles, har alle heri et ansvar for hinandens hurtigere studie gennemførelse. Hvorimod den individuelle toning i højere grad gør det op til den enkelte at tage vare på sit eget studieforløb. Afvejningen herimellem afhænger dermed af universiteternes håndtering af paradokset.

4.1.4. Tredje paradoks: Studietidsnedsættelse og erhvervskvalificering

Det søges altså at nedsætte den gennemsnitlige studietid gennem universiteternes styring via disse tiltag. Baggrunden for dette er, at *”De unge i Danmark bliver sent færdige med deres uddannelser og kommer sent ud på arbejdsmarkedet.”* (LSF 226 2013). Ved at de studerende bliver hurtigere færdige, kan de altså også komme hurtigere ud på arbejdsmarkedet. De studerende gøres hermed til fremtidige medarbejdere, hvormed der skabes en kobling mellem uddannelserne og arbejdsmarkedet. Det understøttes af, at forligspartierne er *”[...] enige om, at der er brug for en veluddannet arbejdsstyrke og et velfungerende uddannelsessystem, hvis vi skal styrke dansk økonomi, konkurrenceevne og jobskabelse.”* (UFM 2013, 1). Hermed trækker styringen på fremdriftsregimets finanspolitiske logik. For ved at øge studiefremdriften kan de studerende indtræde hurtigere på arbejdsmarkedet, hvilket skaber øget arbejdsudbud og højere livstidsindkomst.

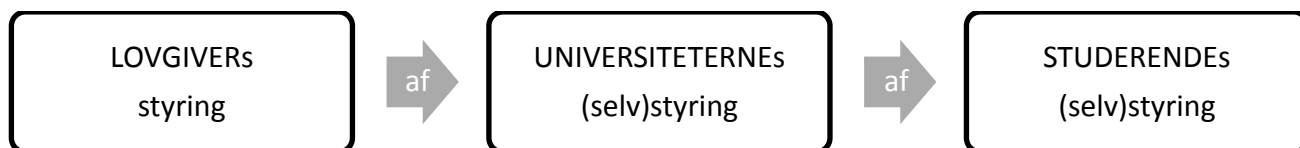
Det er dermed relevant, at universiteterne ikke blot skaber hurtige studerende, men også gør disse erhvervskvalificerede. Kontinuert med investeringsperspektivet i Helhedsplanen af 1974 og det

tresidede kvalitetsbegreb i oplægget Kvalitetsudvikling af de videregående uddannelser af 1989 står universiteterne derfor over for både at skulle skabe kvalificeret arbejdskraft og nedsætte studietiden på baggrund af den samfundsøkonomiske gevinst herved. Det installerer et paradoks i styringen, for universiteterne må både skabe produktive medarbejdere, der lever op til erhvervslivets krav, og sørge for at dette sker mere effektivt ved at sikre hurtigere studie gennemførelse. Dette paradoks kompliceres af, at det på blandt andet KU og CBS iagttages, at der kan være en diskrepans mellem at understøtte studiefremdrift og sikre kvalitet i uddannelserne, da tiltag, der kvalificerer de studerende, ofte bevirker, at de bliver forsinkede (KU 2014, 7; CBS 2015, 15). Universiteterne må derfor stille spørgsmålet: hvordan kvalificere de studerende uden at dette virker studietidsforlængende?

4.1.5. Afrunding: En flerhed af styringsordener

Når Studiefremdriftsreformen disponerer en særlig styring for at indfri fremdriftsregimets målsætning trækkes altså på tre paradokser konstitueret over tid inden for regimet, hvilke installeres i universiteternes praktiserede styring: *For det første* må universiteterne skabe større frihed gennem styring, *for det andet* må universiteterne målrette midler mod de studerende som individer og som masse og *for det tredje* må universiteterne både sigte mod at skabe kvalificeret arbejdskraft og nedsætte studietiden. Reformen har således arvet disse uløste paradokser, som omformes og installeres i universiteternes styring.

I et forsøg på at muliggøre den disponerede styring trods reformens paradoksale fundament forskydes paradokserne hermed til universiteterne. Det skaber en kompleks styring, hvor det er op til universiteterne at håndtere paradokserne og dermed indtage det disponerede styringsrum. For paradokserne udgør diskursive åbenheder, som reformen ikke aktivt forholder sig til; spørgsmål, den ikke besvarer. Reformen skaber således et fortolkningsrum og kan udelukkende virke, hvis den bliver fortolket af universiteterne og på den baggrund aktualiseres. Det gør, at universiteterne gives *handlemuligheder* inden for reformens rammer. Med reformen implementeres dermed en fordring om, at universiteterne selv er styrende, hvormed en del af fremdriftseffekten deponeres i, hvordan universiteterne vælger at styre de studerendes selvstyring. Der opstår dermed *tre styringsordener*, tre niveauer af styring, hvor lovgiver er styrende over for universiteternes (selv)styring af de studerendes (selv)styring (se figur 6). Hermed konstitueres en række subjektiviteter, som delegeres ansvar i styringen.

Figur 6: Tre styringsordener

Men for at universiteterne kan gribe denne styringsmulighed, må de desuden besidde *handlekompetence*. De må være i stand til at handle på de muligheder, der foreligger. Ellers er lovgivers styringsforsøg forgæves. Denne handlekompetence forudsætter reformen at skabe gennem dens initiativer. For om Studietidsmodellen beskrives det som nævnt, at ”*Forslaget skal ses i sammenhæng med de nye instrumenter, som universiteterne får.*” (UFM 2013, 19). Dette forstås således, at de resterende initiativer og mulige tiltag i reformen udgør disse instrumenter, som universiteterne kan benytte for at styre de studerende. Men disse instrumenter er ikke nærmere defineret som netop instrumenter, hvormed universiteternes brug af disse heller ikke uddybes. Derved er universiteternes evne til at håndtere deres handlemuligheder gennem disse i høj grad forudsat i styringen, snarere end direkte understøttet. Reformen reflekterer således ikke tydeligt over forskellen mellem at forudsætte handlingskapacitet frem for at skabe den, hvilket kan skabe benspænd for styringen, da reformen nu lader en del af den nødvendige kapacitet være op til universiteterne.

4.2. Studiefremdriftsreformens aktualisering

Studiefremdriftsreformen disponerer således et særligt styringsrum, som det er op til universiteterne at fortolke og indtage, når styringen aktualiseres. I det følgende vil det blive belyst, hvordan aktualiseringen sker på KU med 12-mandsudvalgets fremlagte anbefalinger. Dette udvalg er et midlertidigt udvalg nedsat af rektor og skal ifølge dets kommissorium ”[...] *aftale en overordnet ramme for gennemførelsen af initiativer, som har til formål at realisere studiefremdriftsreformens krav til KU.*” (KU 2014, 16). Det er paritetisk sammensat og består af seks medlemmer fra KU’s ledelse og seks studerende (KU 2014, 1). Udvalget afsluttede sit arbejde med en rapport bestående af anbefalinger til, hvordan studietiden kan nedsættes og studiekvaliteten kan forbedres (KU 2014, 1). Det er denne rapport, der her undersøges. Fordi analysen dermed behandler, hvordan udvalget skaber rammer for den praktiske implementering af Studiefremdriftsreformen på universitetet, belyser denne aktualiseringsanalyse endnu en disponering af styring – der skaber endnu flere styringsordener.

4.2.1. Synlighedsfelter

Studietiden som synligt styringsfelt

I 12-mandsudvalgets rapport fremsættes, at målet for styringen er at leve op til Studietidsmodellens krav om at reducere studietiden på universitetet (KU 2014, 6). Dermed er det de studerendes studietid, som søges styret, hvilket fordrer, at denne bliver synlig. Det sker gennem en udregning af, at den på baggrund af reformens krav skal reduceres med 7,6 måneder, så den gennemsnitlige studietid bliver 5,8 år (KU 2014, 7). Denne beregning fungerer således som en visualiseringsmekanisme, som gør det muligt at handle og styre på studietiden. Samtidig indlemmes Studietidsmodellens problematisering i styringen, for med udregningen skabes en sandhed om, at studietiden er for lang. Det betyder også, at modellens krav gøres til kalkulationsmiddel for styringen, da disse bliver udgangspunktet for at vurdere styringens resultater.

Samtidig gøres også mulige grunde til forsinkelse synlige, herunder uddannelseskulturen, usmidige regler, administrative barrierer, undervisningen og studiemiljøet (KU 2014, 9). Disse bliver således relevante elementer at styre på, hvilket også afspejles i, at rapportens initiativer handler på netop disse. Dermed synliggøres et samlet styringsfelt for studietiden og elementer, der kan forkorte den.

Synliggørelse som måde at styre på

Synliggørelse af lange studietider og mulige grunde til disse danner dermed grundlag for styringen. Men synliggørelse udgør også en gennemgående styringsteknik, altså en måde at styre på studietiden. For udvalget mener, at

”Studerende skal have mulighed for allerede fra første dag at danne sig et overblik over strukturen og mulighederne for hele deres uddannelse på universitetet. Udvalget anbefaler derfor, at studienævnene skitserer mulige studieforløb (især på kandidatstudiets 1. år) og tydeliggør hvilke specialiseringsmuligheder uddannelsen tilbyder.” (KU 2014, 11).

De studerende skal altså kunne se en rød tråd gennem deres uddannelse, hvorfor deres studieforløb og valgmuligheder undervejs ønskes synliggjort. Dette ses blandt andet i rapportens anbefaling om, at der skal være ”mere fokus på studie- og karrierevejledning”, hvilket konkret indebærer, at

”[...] fakulteterne i deres udmøntning af strategien [for studie- og karrierevejledning 2016, red.] til konkrete handleplaner skal have fokus på at øge synligheden og tilgængeligheden af alle vejled-

ningstilbud med en særlig opmærksomhed på de vejledningstilbud, som kobler uddannelsernes kompetencemål med fremtidige karrieremuligheder.” (KU 2014, 13).

Vejledning skal altså være *i fokus* og tilbuddene skal være mere *synlige*. Det skal medvirke til, at de studerende er fuldtidsstuderende (KU 2014, 11), og samtidig kan de studerendes brug af vejledning understøtte deres handlekompetence ved at gøre dem i stand til bedre at navigere i deres uddannelsesforløb. Også *”[...] det forventede kursusudbud på alle uddannelser skal synliggøres. Kursusudbuddet skal derfor som minimum offentliggøres for ét studieår frem og gerne for to studieår.”* (KU 2014, 12). På den baggrund kan de studerende bedre planlægge deres uddannelsesforløb (KU 2014, 12).

Synliggørelse skal altså gøre det muligt for de studerende i højere grad at benytte mulige uddannelsstilbud og selv tilrettelægge deres studieforløb. At styringen sker gennem synliggørelse betyder således, at de studerende gøres handlingsdygtige, fordi de nu kan se, og dermed handle på, de oplyste elementer. Dermed skaber det grundlag for de studerendes selvstyring, da deres handlingskapacitet styrkes, ved at de får flere handlemuligheder.

Gennem denne synliggørelse træder styringens aktører også frem. For fakulteternes og studienævnenes selvstændige ansvar iagttages, og desuden tillægges de studerende en afgørende rolle ved selv at skulle tage del i styringen og selv handle på de oplyste studieforløb. Men det er kun særlige tilbud og elementer i studieforløbet, der gøres synlige. Det er altså en altid allerede foretaget selektion af muligheder, der foreligger for de studerende, hvorfor en række potentialiteter vil være udelukkede, usynlige. I skyggen konstitueres dermed en autoritet i styringen ved, at det er valgt at fremhæve særlige elementer og derved kaste skygge over andre.

Synliggørelse som copingmekanisme

Sammen med implementeringen af nye krav og forpligtelser for de studerende belyses altså de tilbud og muligheder, som de står over for. Dermed synliggøres også den fleksibilitet, som de studerende har inden for reglerne, og der skabes en oplevelse af frihed inden for de fastlagte rammer. Derfor kan synliggørelsen ses som en måde at håndtere Studiefremdriftsreformens paradoks om at styre sig til større frihed for de studerende. For ved at belyse de muligheder, som ikke nødvendigvis følger af reglerne, men i hvert fald findes inden for dem, kan styringen skabe en oplevelse af, at der samtidigt med flere regler kommer større fleksibilitet.

Fremtiden synliggøres

Styringen forsøger altså at synliggøre de studerendes muligheder under deres uddannelsesforløb. Det gør det muligt for dem at tilrettelægge og planlægge deres uddannelse. Hermed gøres viden om *fremtiden* til en forudsætning for de studerendes handlingskapacitet. De skal kunne se, hvordan deres studieforløb vil udvikle sig, for dermed at kunne planlægge og strukturere det, hvormed de subjektiveres som fremsynede. Da dette skal nedsætte studietiden, bliver en synlig fremtid dermed også en forudsætning for fremdrift. Hvis de studerende ved, hvad der sker fremadrettet, har de bedre muligheder for at nå dertil og videre derfra. Studerende fremdrifter således ikke bedst ved (udelukkende) at fokusere på de fag, de har nu. I stedet skal de konstant have blik for de efterfølgende fag og muligheder. Dermed bringes fremtiden ind i nutiden for allerede i nutiden at kunne handle på fremtiden. Synliggørelse skal altså gøre fremtiden til et styrbart domæne. Hermed udøves en kontrol af fremtiden og de potentialiteter, den repræsenterer, ved at reducere den til et spørgsmål om nutidig styring. Når det således er i nutiden, man regulerer fremtiden, binder man de studerendes fremtid i nutiden.

At gøre det modsatte og i stedet fokusere på fordybelse og nutiden iagttages som en af grundene til de lange studietider: *”Der kan være mange grunde til, at studerende har længere studietider end normeret. En række af disse kan henføres til en uddannelseskultur, der har eksisteret i en årrække, hvor et universitetsstudie primært handlede om faglig fordybelse og i mindre omfang om studietiden.”* (KU 2014, 9). Der skelnes altså imellem fokus på henholdsvis studietid og fordybelse, som på baggrund af ovenstående kan ses som et skel imellem fokus på fremtiden og nutiden. Dermed sættes tidslighed på spil med implementeringen af reformen. Nuets fordybelse suppleres af planlægning af fremtiden.

4.2.2. Techne

Styringen søger altså at give de studerende muligheder for at handle på deres eget studieforløb. Det fordrer, at der skabes fleksibilitet og dermed handlerum. En teknik for at opnå dette er øget udbud af sommerkurser samt muligheden for, at disse kan tælle med i opgørelsen af undervisningsaktivitet i både foråret og efteråret (KU 2014, 13). For det gør det muligt dels at indhente manglende fag og dels at læse forud (KU 2014, 13). Dermed skabes øget fleksibilitet, der skal mindske forsinkelser og

understøtte fremdrift ved at skabe flere handlemuligheder for de studerende. Endnu et instrument til at skabe denne fleksibilitet er mobilitetsvinduer:

”For at tydeliggøre, hvor og hvilke muligheder studerende har, anbefaler udvalget, at der gennem strukturelle rammer og en meritpolitik etableres mobilitetsvinduer, der sikrer alle studerendes muligheder for at følge undervisning på andre fakulteter eller universiteter end det indskrivende (herunder mobilitetsvinduer med mulighed for studieophold, projektorienterede forløb og/eller virksomhedsprojekter samt ’innovation- & entreprenørskabsaktiviteter’ i et tæt samarbejde med virksomheder), svarende til sammenhængende 30 ECTS’s aktivitet.” (KU 2014, 12).

Der skal altså skabes strukturer, der gør det muligt for de studerende at vælge at tage ECTS-point på blandt andet andre universiteter og i virksomheder og dermed selv træffe afgørelser omkring deres studieforløb inden for disse strukturer. Med mobilitetsvinduerne indføres altså endnu et element, der skal understøtte de studerendes mange valgmuligheder under studiet.

Med disse teknikker sættes grænser for universitetets styring, da det hermed bliver muligt at fastlægge rammer for og dermed styre de studerendes selvstyring, men ikke at detailstyre inden for disse rammer. For styringen baserer sig på beslutninger hos de studerende og skaber den frihed for disse, som fordres af styring af selvstyring.

Mobilitetsvinduer som copingmekanisme

Mobilitetsvinduerne kan derudover ses som en copingmekanisme, med hvilken udvalget forsøger at håndtere Studiefremdriftsreformens fordring om både at nedsætte studietiden og kvalificere de studerende til arbejdsmarkedet. For projektorienterede forløb, forskningsrelaterede aktiviteter og studieophold på andre universiteter kan på den ene side kvalificere de studerende til blandt andet arbejdsmarkedet, men på den anden side kan de også bevirke forsinkelser: *”Gevinsterne (fagligt, socialt og karrieremæssig) er for studerende og uddannelserne store. Mange studerende oplever, at disse aktiviteter kan være forsinkende i det samlede uddannelsesforløb.” (KU 2014, 7).* På grund af gevinsterne ønsker udvalget fortsat, at de studerende benytter muligheden for at kombinere deres studium med andre forløb, men samtidigt ønskes studietiden ikke forlænget. Dette håndteres ved blandt andet mobilitetsvinduerne, der skaber rammer for, at de studerende har muligheden for disse ophold inden for de overordnede uddannelsesstrukturer (KU 2014, 7). Ved at skabe faste rammer for mere fleksible studieforløb forsøger styringen altså at muliggøre kvalificerende tiltag uden øget studietid til følge.

Disse vinduer italesættes tilmed som en måde at afværge negative virkninger af Studiefremdriftsreformen: *”Udvalget finder det vigtigt, at de mange nye krav fra reformen ikke modvirker studerendes lyst til i løbet af deres uddannelsesforløb at afprøve deres faglighed med aktiviteter uden for egen uddannelse både inden og uden for Københavns Universitet.”* (KU 2014, 12). Med mobilitetsvinduerne forsøges dermed ikke blot at håndtere paradokset mellem mål om fremdrift og arbejdsmarkedskvalificering, men også at håndtere hvad der iagttages som en uoverensstemmelse mellem reformens fordringer og universitetets egne mål.

4.2.3. Episteme

I styringen italesættes den reducere af studietiden, der fremlægges i Studietidsmodellen, som et krav, KU skal leve op til, da universitetet ellers mister en betydelig del af sin uddannelsesbevilling (KU 2014, 5-6). I styringen skabes således ikke et valg imellem reduceret studietid eller mindre bevilling – reduktionen gøres nødvendig. Dermed udgør reduceret studietid et mål for styringen for på den måde at undgå at blive ”straffet økonomisk.” (KU 2014, 7). Hermed trækker styringen på et økonomisk rationale, hvor målet er det mindst mulige økonomiske tab og hvor uddannelse skal ske effektivt.

Men dette rationale suppleres af en anden rationalitet, når den samlede målsætning for styringen er at sikre *”Den gode og hurtige studie gennemførelse”* (KU 2014, 5). Hermed indlemmes et kvalitets-hensyn i styringen, da gennemførelsen ikke blot skal være hurtig, men også god. Dette inddrager yderligere kriterier for en succesfuld styring: *”Det gode uddannelsesforløb på Københavns Universitet er udfordrende og intensivt, og fremmer studerendes selvstændighed, nysgerrighed og faglighed.”* (KU 2014, 6). Styringen trækker således, samtidigt med det økonomiske rationale, på de klassiske humboldtske principper om fordybelse, faglighed og selvstændiggørelse.

Det er dermed to meget forskellige rationaler, der bringes i anvendelse. Disse to smelter heller ikke gnidningsfrit sammen i styringen. Tværtimod iagttages i rapporten en mulig risiko for, at de økonomiske hensyn, som Studiefremdriftsreformen fordrer, svækker kvaliteten af uddannelserne: *”Københavns Universitet skal leve op til reformens krav, men det må ikke gå ud over uddannelseskvaliteten.”* (KU 2014, 6). Ved at være nødt til at understrege, at indfrielsen af reformens krav ikke må hæmme kvaliteten, synliggøres risikoen for, at netop dette kan ske. I overensstemmelse med dette, beskrives 12-mandsudvalgets opgave at være, *”[...] at lokalisere tiltag, der kan sikre, at Køben-*

havns Universitet bliver i stand til at leve op til studiefremdriftsreformen uden at gå på kompromis med studiekvaliteten.” (KU 2014, 4). I stedet for at én særlig rationalitet skaber retning for styringen, skaber disse modstridende rationaler en kompleks styring, der konstant må oscillere mellem de to typer hensyn.

4.2.4. Identifikationer

Ansvarlige studerende: Et kollektivt subjekt

Selve den praksis at udmønte Studiefremdriftsreformen gennem (blandt andet) det paritetiske udvalg med lige repræsentation af studerende og KU's ledelse kan ses som et forsøg på at skabe en særlig identifikation for de studerende. I stedet for at trumfe krav og fordringer igennem top-down, sker med 12-mandsudvalgets sammensætning en ligelig distribution af både indflydelse og ansvar mellem de to parter. De studerende gøres dermed til ansvarlige subjekter, der forudsættes at kunne og ville være med til at sikre reformens implementering. Ved at være repræsenteret i udvalget knytter de studerende altså an til, at også de er ansvarlige for at nå styringens mål.

Det understreges af, at der i kommissoriet for udvalget indgår følgende forudsætning: *”Parterne er enige om, at manglende realisering af forkortet studietid frem til 2020 for KU medfører tab af indtægter med et maksimum på 345 mio. kr. p.a. fra 2020.”* (KU 2014, 16). De studerende – og KU's ledelse – skal altså vedkende sig, at manglende indfrielse af målet om reduceret studietid vil medføre et økonomisk tab for universitetet, hvilket kan underbygge fordringen til de studerende om at være med til at tage ansvar for at nedsætte studietiden. Dette er et fælles ansvar for at undgå en fælles økonomisk straf, hvormed de studerende gøres til et kollektivt subjekt. Nedsættelsen af udvalget kan således ses som en del af universitetets styringspraksis, med hvilken de studerende tilbydes en særlig subjektsposition.

Også i selve rapporten inddrages de studerende som ligeværdige og dermed medansvarlige subjekter, når det i et markeret felt med fed skrift fremhæves, at *”Det er et enigt 12-mandsudvalg, som tilkendegiver, at det er en fælles opgave for universitetets studerende, ansatte og ledelse at etablere de rammer og den kultur, som gør det til normen at være fuldtidsstuderende på Københavns Universitet.”* (KU 2014, 6). De studerende har således 'givet hånd' med ledelsen på, at ansvaret er fælles.

Den selvstyrende studerende: Et individuelt subjekt

Dette fælles ansvar fordrer handlingskapacitet hos de studerende, som skal nedsætte studietiden og være fuldtidsstuderende. Derfor søger styringen at fremelske deres evne til selvstyring og målrette denne mod at skabe øget fremdrift. For den gode gennemførelse som netop fuldtidsstuderende er blandt andet karakteriseret ved følgende:

”Det er centralt, at studerende både kan se og skabe en rød tråd gennem deres uddannelser. Det kræver tilbud om strukturerede uddannelsesforløb med eksempelvis samlede fagpakker, som giver mulighed for valgfrihed og individuel toning. Derudover skal der være gennemskuelige administrative praksisser, tydelige og samlede mobilitetsvinduer og kursusudbuddet skal offentliggøres i god tid, så alle studerende kan tilrettelægge deres uddannelse på den måde, der bedst giver faglig og personlig mening for dem.” (KU 2014, 6, egen understregning).

Styringen iagttager altså, at det er afgørende at skabe handlemuligheder ved at gøre det muligt for de studerende at se og skabe en rød tråd i deres uddannelse. På den baggrund skal studierammerne give mulighed for valgfrihed, individuel toning og tilrettelæggelse af et uddannelsesforløb, der giver mening for den enkelte. Styringen søger således at skabe rum til individet, så den studerende kan tilrettelægge egen uddannelse. Herved identificeres den studerende som et individuelt subjekt, der selv skal have mulighed for at styre sit studieforløb på baggrund af, hvad der ”bedst giver faglig og personlig mening”. Styringen danner således grundlag for selvstyring ved at skabe handlemuligheder for den enkelte.

Den spaltede studerende som copingmekanisme

Ved at invitere de studerende til at påtage sig denne variation af subjektspositioner, fremtræder Studiefremdriftsreformens paradoks mellem individet og massen som styringsobjekt. For på den ene side fordrer styringen, at de studerende i fællesskab bidrager til at opnå målet om hurtigere studie gennemførelse. Men samtidig forudsættes det, at de er selvstyrende og selv planlægger deres studieforløb ud fra, hvad der giver bedst mening for den enkelte. De studerende har således et kollektivt ansvar for massens studieforløb og et individuelt ansvar for eget forløb. Paradokset håndteres altså ved at spalte den studerende som både individ og del af massen, så både den enkelte studerende og den samlede studiemasse kan være med til at realisere styringens telos, hvormed det er relevant både at rette initiativer mod den enkelte og alle.

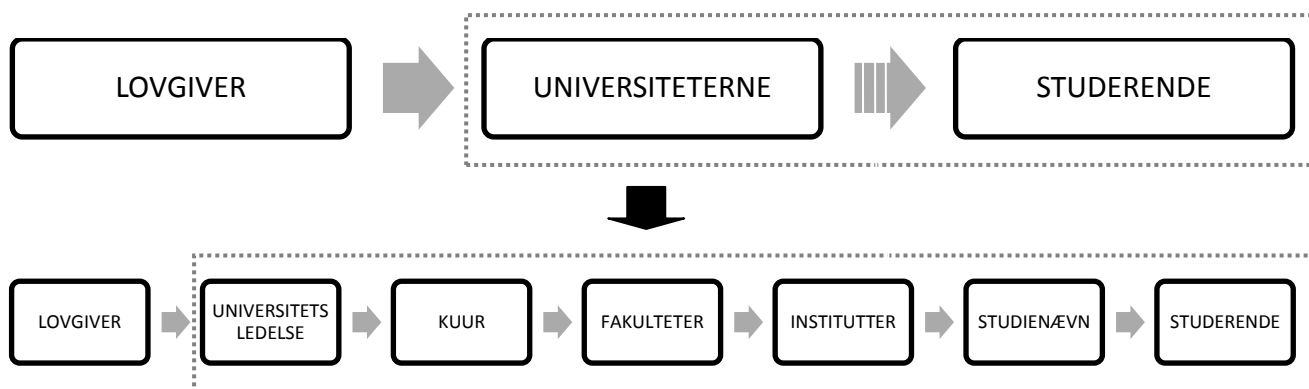
Lyttende ledelse

Det er dog ikke blot de studerende, der tilbydes subjekspositioner i styringen. Også universitetets ledelse subjektiveres. For ved flere initiativer i rapporten italesættes de studerendes ønsker eksplicit. Disse omfatter eksempelvis muligheden for studieophold uden for eget studie og det øgede udbud af sommerkurser (KU 2014, 7; 13). Denne efterspørgsel efterfølges af konkrete initiativer, som udvalget ønsker iværksat for at imødekomme ønskerne (KU 2014, 7; 13). Dermed subjektiveres ledelsen, der udgør udvalget sammen med de studerende, som lyttende ved at skabe en oplevelse hos de studerende af at føle sig hørt.

4.2.5. Afrunding: En mangleddet styringsrelation

Strategien for at indtage Studiefremdriftsreformens styringsrum omfatter altså en disponeret styring, som iværksætter tre copingmekanismer for at håndtere reformens paradokser og som i høj grad søger at skabe handlerum for de studerende. Ansvar for at aktualisere denne styring delegeres til en række aktører, som 12-mandsudvalgets rapport dermed indlemmer i styringen mod de studerendes gode og hurtige studie gennemførelse. For det videre arbejde skydes i gang ved, at rapporten først tilgår *ledelsesteamet*, hvorefter den overdrages til ”[...] *Københavns Universitets Uddannelsesstrategiske Råd (KUUR)*, som får ansvar for at udbrede rapportens indhold på fakulteterne og i studienævnene samt følge op på og implementere udvalgets anbefalinger lokalt på universitetet.” (KU 2014, 14-15). Hermed tildeles KUUR et ansvar for styringens udmøntning ligesom både *fakulteterne* og *studienævnene*, der som belyst blandt andet skal øge synligheden af vejledningstilbud og skabe overblik over studiestrukturen. Sammen med de to skal *institutterne* forholde sig til en række temaer fra reformen og rapporten, hvormed også disse skal udmønte styringen (KU 2014, 14).

Styringsobjektet forskydes altså igen og igen. For ved hvert niveau af selvstyring iagttages, at her kan gøres en del, men her kan styringens telos ikke realiseres, i stedet må styringsobjektet realiseres det. Hermed konstitueres en styringsrelation med en endnu mere kompleks flerhed af styringsordener for styring af selvstyring, end der opstod med Studiefremdriftsreformen (se figur 7). Der sker dermed en stigning i antallet af aktører, som må spille en rolle i styringen mod de studerendes fremdrift. Den eksplosion i antallet af subjektiviteter, som blev synlig i den historiske analyse, træder altså også frem i den praktiserede styring på universitetet. Det øger styringens kompleksitet, fordi ansvaret mellem aktørerne må fordeles og styringen nu afhænger af at lykkes på alle disse niveauer.

Figur 7: Fra tre styringsordener til en mangedelt styringsrelation

Det sidste led for denne styringsrelation er de studerende, hvormed det endelige styringsobjekt, dér hvor reformens styring skal indfris og regimets telos opnås, er hos de studerende. Disse skal altså løfte et stort ansvar, og styringens mål bliver dermed at forme deres subjektivitet – og ultimativt sikre deres handlingskapacitet. Det gør det interessant at stille spørgsmålet: er dette mål nået? Er de studerende i stand til at løfte ansvaret for indfrielsen af regimets telos?

I analysen ses det, at styringen på KU i høj grad forsøger at skabe *handlemuligheder* for de studerende via mobilitetsvinduer, øget udbud af sommerkurser og større synlighed omkring studieforløb fremadrettet. Men det bliver også synligt, at styringen i mindre grad understøtter deres *handlekompetence*, der klæder dem på til at handle på de mange muligheder – ligesom det gjaldt i Studiefremdriftsreformens styring af universiteterne. For styringen stiller udover muligheden for vejledning ikke konkrete selvteknikker eller pejlemærker til rådighed for de studerende, der skal give retning for deres valg af eksempelvis individuel toning og sommerkurser. I stedet gøres valgmulighederne hovedsagligt synlige. Ved at mulighederne er relevante skaber styringen en fordring om, at de studerende besidder kompetencen til at kunne handle på disse – og påtager sig ansvaret for at gøre det. Dermed er de studerendes evne til at administrere mulighederne i høj grad forudsat i styringen med risiko for, at de ikke kan indfri denne forudsætning og styringen derfor støder på sin grænse.

Samlet set har jeg i anden delanalyse vist, at når fremdriftsregimets målsætning søges indfriet gennem Studiefremdriftsreformen, disponeres et styringsrum for universiteterne installeret med historisk uløste paradokser. Strategien på KU for at indtage dette rum omfatter en disponeret styring, der dels udløser en række forskelligartede copingmekanismer og dels forskyder styring af selvstyring, så antallet af subjektiviteter eksploderer. Denne styrings succes afhænger ultimativt af de studerendes handlingskapacitet, som dermed udgør styringens grænse. I følgende afsnit konkluderes på det samlede speciale.

5 Konklusion & perspektivering

I dette afsnit konkluderes først på specialets problemformulering:

Hvordan kan fremdriftsregimets styring af selvstyring forstås med udgangspunkt i en analyse af dets konstituering med en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet i perioden 1956-2012 og dets mulige virkning gennem Studiefremdriftsreformen på universitetsstyring i dag?

Det gøres ved at besvare de tre arbejdsspørgsmål og derefter samle op på specialet som helhed. Mine konklusioner er forankret i specialets analysestrategi, da denne er tilrettelagt med henblik på at få blik for netop specialets problemstilling. Derfor vil svaret på første arbejdsspørgsmål udgøre en tværgående refleksion, når jeg i det følgende konkluderer på andet og tredje arbejdsspørgsmål. Her vil jeg således også besvare arbejdsspørgsmålet:

Hvordan udformes en analysestrategi, der gør det muligt at iagttage fremdriftsregimets konstituering og mulige virkning på aktuel universitetsstyring?

5.1. Fremdriftsregimet stifter komplekse forventninger til universiteterne

Analysestrategien for specialet er formet af en særlig forståelse af begrebet styring, der konditioneres af Foucaults forståelse af government og governmentality. Det gør det dels muligt at udvikle begrebet handlingskapacitet, der forudsætter handlemuligheder og handlekompetence, og dels skaber det blik for styring af selvstyring med en masse som styringsgenstand. Dette danner baggrund for at belyse fremdriftsregimet og dets governmentale styringsrationalitet gennem en diakron og synkron analyse. Da regimet forstås som kontingent udfærdiges først en *genealogisk analyse*, der giver blik for fremdriftsregimets historiske konstituering, med det formål ikke at abonnere på dets problematisering. Denne strategi har således gjort det muligt at besvare specialets andet arbejdsspørgsmål:

Hvordan er et fremdriftsregime i perioden 1956-2012 emergeret og konstitueret med en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet?

Om *fremdriftsregimets historiske emergens* konkluderes overordnet set to forhold. For det første er der sket en stigning i de politiske forventninger til, hvad universiteterne skal bidrage til, hvormed

kompleksiteten af deres selvstyring gradvist er steget. For det andet er der over tid sket en række brud i opfattelsen af de studerende som en masse og derfor også i den politiske styring af universiteterne. Jeg har således belyst en udvikling fra 1956, hvor universiteterne endnu ikke var underlagt politisk styring og de studerende ikke var etableret som masse, til 2012, hvor den politiske styring af universiteterne omfatter massen som målsætning og en lang række forventninger til universiteterne om både at bidrage til de studerendes tidligere færdiggørelse, skabe vækst, være omkostnings-effektive, sikre kvalitet og uddanne kompetencestærke medarbejdere. I denne periode er derudover sket en stigning i antallet af aktører, som også forventes at spille en rolle for universitetsuddannelserne.

Denne historiske udvikling har muliggjort fremdriftsregimet konstitueret med *en governmental styringsrationalitet for masseuniversitetet*. Dette regime bygger på en økonomisk rationalitet, hvorfor det er defineret af et politisk telos om at øge studiefremdriften for at bidrage til samfundsøkonomien. Som det kommer til udtryk i de stigende forventninger til universiteterne, skal disse derfor effektivt skabe kvalificerede kandidater for at skabe vækst og velstand. Opnåelsen af denne komplekse målsætning er dermed afhængig af universiteternes selvstyring og styring af de studerendes selvstyring, hvorfor det gennem tiden er forsøgt at styrke deres handlingskapacitet.

Analysestrategien viste sig således stærk i forhold til at belyse de historiske transformationer inden for den konstituerede sandhed omkring universitetsuddannelser og de studerendes fremdrift. Men med den genealogiske analyse har jeg ikke forholdt mig til uenigheder og magtkampe i lovgivers kommunikation. Det begrænser analysen, da det ikke er muligt at sige, hvordan disse kampe har virket ind på konstitueringen af regimet – og dermed på universitetsstyringen historisk og i dag. Dette kunne Laclau og Mouffes begrebsapparat have givet blik for med behandlingen af det sociale som konstante kampe om (midlertidig) fiksering af mening (Laclau & Mouffe 2002). Dette ville dog have mindsket mit fokus på den konstituerede rationalitetskontekst for Studiefremdriftsreformen, som er afsættet for den efterfølgende governmentality-analyse.

5.2. Styringen udfordres af at forudsætte handlekompetence

Med afsæt i den genealogiske analyse belyses, hvordan rationalitetskonteksten udfoldes i dag. Her gør den historiske analyse, at jeg kan forholde mig reflektivt til fremdriftsregimets styringsrationalitet. På den baggrund udfærdiges en *governmentality-analyse* af, hvordan regimet gennem Studie-

fremdriftsreformen skaber særlige rammer for universiteternes styring og hvilke styringsovervejelser dette giver anledning til på Københavns Universitet. Analysen giver således blik for regimets virkning på aktuel universitetsstyring. Med denne strategi er det muligt at besvare specialets tredje arbejdsspørgsmål:

Hvordan disponerer Studiefremdriftsreformen som et forsøg på at opnå fremdriftsregimets telos et særligt styringsrum for universiteterne, og hvordan aktualiseres dette på Københavns Universitet med 12-mandsudvalgets rapport?

Når Studiefremdriftsreformen disponerer et særligt styringsrum for universiteterne i forsøget på at indfri fremdriftsregimets målsætning trækkes på tre paradokser konstitueret over tid inden for regimet. Disse installeres i styringsrummet for universiteterne, der *for det første* må skabe større frihed gennem styring, *for det andet* må målrette midler mod de studerende som både individer og masse samt *for det tredje* må sigte mod både at skabe kvalificeret arbejdskraft og nedsætte studietiden. Det er således op til universiteterne at håndtere paradokserne og dermed indtage det disponerede styringsrum, hvormed de gøres styrende og gives handlemuligheder inden for reformens rammer. Der opstår dermed en styringsrelation med tre styringsordener. Men universiteternes handlekompetence, der skal gøre dem i stand til at handle på mulighederne, bliver forudsat frem for understøttet, hvilket kan skabe benspænd for styringen.

På KU sker aktualiseringen af denne styring med 12-mandsudvalgets rapport, der skal indfri Studiefremdriftsreformens fordringer. Med denne disponeres en styring på KU gennem særlige *synlighedsfelter, teknologier, rationaliteter og identifikationer*. Hermed forsøges at håndtere reformens paradokser og skabe handlerum for de studerende. Ansvar for at aktualisere denne styring delegeres både til KU's ledelse, KUUR, fakulteter, institutter, studienævn – og de studerende. Dermed konstitueres en styringsrelation med en endnu mere kompleks flerhed af styringsordener, og der sker en fortsat eksplosion i antallet af subjektiviteter. Men fordi styringen hovedsageligt skaber handlemuligheder, ikke handlekompetence, for de studerende, er der risiko for, at styringen støder på sin grænse.

Analysestrategien har således gjort det muligt at belyse, hvordan forsøget på at løse fremdriftsproblematikken gennem reformen og dens implementering skaber nye udfordringer, fordi man ikke er opmærksom på også at sikre handlekompetence. Man har således ikke sikkerhed for, at reformen har de lovede effekter, når ansvaret for styringen forskydes fra lovgiver til universiteterne og videre

mod de studerende. Men analysestrategien har også en begrænsning, da jeg ikke forholder mig til, om der er forskel på styring af *organisationers selvstyring* og styring af *indviders selvstyring*. Det giver anledning til det selvkritiske spørgsmål: Er der et analytisk spring, når det iagttages, at forskydningen går fra organisation til individ – og hvad er i givet fald på spil? På den ene side har analysen vist, at muligheden for både organisationers og individers selvstyring kan belyses med det analytiske begreb om handlingskapacitet. På den anden side må man sandsynligvis tage forskellige hensyn afhængigt af, om en organisations eller et individs selvstyring er genstand for styringen, da handlemuligheder og handlekompetence formentlig kan se forskellige ud for de to. For i organisationer må kollektiviteten kunne virke ind på disse, da eksempelvis et velfungerende samarbejde kan understøtte handlekompetencen, hvorimod en dysfunktionel ledelse kan virke hæmmende.

5.3. Manglende refleksivitet om fordringer ved styring af selvstyring

På baggrund af konklusionerne for arbejdsspørgsmålene er den overordnede besvarelse af problemformuleringen, at fremdriftsregimets styring af selvstyring skaber fordringer for både lovgiver, universiteter og studerende, som må indfris for at opnå den ønskede studiefremdrift – men dette hersker der ikke altid refleksivitet omkring blandt de styrende, hvilket kan føre til, at styringen møder sin egen grænse. Nedenfor vil endnu et par overvejelser om specialet som helhed blive fremlagt.

For det første peger specialets analyser på, at den aktuelle universitetsstyring er historisk betinget. Målsætningen om at skabe studiefremdrift gennem styring af selvstyring er således bestemt af de politiske forventninger, som former sig med konstitueringen af fremdriftsregimet. Tilsvarende trækker Studiefremdriftsreformen på historisk uløste paradokser, der nu installeres i universiteternes praktiserede styring, så KU må iværksætte en række copingmekanismer. Den aktuelle styring af og på universiteterne er således formet af den historiske udvikling, der går forud for reformen.

For det andet indikerer specialet, at det er mere overraskende, at en studiefremdriftsreform ikke er gennemført før, end at den gennemføres nu. For allerede i 1974 anlægges et investeringssynspunkt på videregående uddannelser, hvilket fører til et ønske om effektive studieforløb med overholdelse af normerede studietider. Herfra træder denne tænkning frem igen og igen. En reform målrettet studiefremdrift for at styrke samfundsøkonomien var således gjort mulig langt tidligere end ved aftalen om Studiefremdriftsreformen.

5.4. Refleksion over specialets analysestrategi og case

Specialets konklusioner peger på, at *massen* har været en frugtbar analysekategori. Den har været med til at give blik for, at et karaktertræk ved universitetet, som af mange tages for givet i dag, nemlig at det rummer et stort antal og en bred skare af studerende, spiller en afgørende rolle for universitetsstyring. Dels ved at masseopfattelsen historisk og i dag udgør en afgørende faktor for de politiske tiltag og forventninger rettet mod universiteterne og de studerende. Og dels ved at massen som styringsgenstand skaber særlige udfordringer i universiteternes styring, da både den enkelte studerende og den samlede studiemasse kan bidrage til fremdrift, hvormed det er relevant både at styre på den enkelte og alle.

Dette er samtidig interessant at perspektivere ud. For i dag er massen som målsætning til diskussion – hvilket specialet ikke giver blik for grundet analysernes sluttidspunkt. I efteråret afskaffede daværende uddannelsesminister således målsætningen om, at 25% af en ungdomsårgang skal have en lang videregående uddannelse (Berlingske 2015). Og i debatten om en kommende gymnasireform, har et bredt politisk ønske om adgangskrav gjort det relevant at diskutere massen som målsætning (se fx DR2 2016). Masseopfattelsen er altså fortsat i forandring og samtidig peges her på, at den også kan være interessant at have blik for på andre trin i uddannelsessystemet.

Udover at jeg med specialets case har belyst fremdriftsregimet, har casen gjort det muligt at fortælle historien om, hvad der kan ske, når et samfundsområde begynder at påkalde sig den *politiske interesse*. Specialet viser således, hvordan universitetsuddannelserne begynder at blive iagttaget som en ressource, lovgiver kan instrumentalisere, hvilket fører til, at der rettes et stigende antal forventninger til universiteterne. Den politiske interesse skaber altså en inflationær tendens i forventningerne til universiteternes bidrag, hvormed kompleksiteten af deres selvstyring ligeledes stiger.

En tilsvarende historie fortælles af Anders la Cour (2014) om den politiske frivilliggørelse. Her vises, at da det politiske system (gen)opdager den frivillige omsorg som en uudnyttet ressource stilles flere og flere krav til frivillighedens måde at være frivillig på (la Cour 2014, 137). Fordi disse tilmed suppleres af en forventning om, at frivilligheden fortsat forbliver sig selv (la Cour 2014, 139), skabes komplekse forudsætninger for områdets selvstyring, ligesom det blev vist for universiteterne. Sammenlignet med specialet gør analysen af den politiske frivilliggørelse det særligt tydeligt, at man bør gøre sig klart, hvad styringsområdets egenart er, før der rettes politiske forventnin-

ger til dets samfundsbidrag (jf. la Cour 2014, 155). Til gengæld viser specialet, hvordan forståelsen af et områdes styringsgenstand ændrer forudsætningerne for dets komplekse selvstyring.

5.5. Hvad så nu? – Om fremdriftsregimets individualiserende styring

Afslutningsvist udfoldes spørgsmål, som specialets analyser af fremdriftsregimets styring kaster af sig. Dette skal dels skabe grundlag for videre undersøgelser af regimets styring og dels skabe synlighed omkring de udfordringer, som lovgiver og velfærdsinstitutioner må forholde sig til på baggrund af den valgte styring. For specialets analyser viser, at når man tilrettelægger regulering skal man være opmærksom på, hvilke problemer, man forærer sig selv, frem for at fokusere på dem, man løser. Det blev for det første synligt ved de problematiske paradokser, som Studiefremdriftsreformen installerer i universiteternes styring, når reformen forsøger at løse fremdriftsproblematikken. Og for det andet blev det synligt ved, at man ikke har sikkerhed for, at reformen har de lovede effekter, fordi der ikke opbygges handlekompetence. Enhver løsning skaber således nye problemer. På den baggrund skal dette afsnit også gøre det muligt at reflektere over, hvilke fremtidige problemer, man ønsker at stå overfor, da der heri ligger et strategisk valg.

I specialet er det belyst, at ansvaret for at indfri målet om studiefremdrift forskydes igen og igen. Det gør det interessant at undersøge, om tilsvarende sker på andre områder inden for fremdriftsregimet. Sygefraværssamtalen mellem arbejdsgiveren og den sygemeldte, som blev beskrevet i indledningen, indikerer at dette er tilfældet. For ved i 2010 at gøre samtalen lovpligtig, forskyder lovgiver ansvaret for den sygemeldtes fremdrift til arbejdsgiver. Men ved at samtalen struktureres omkring medarbejderens egne input forskydes ansvaret igen videre til netop medarbejderen, der skal tage ansvar for at opnå fremdrift.

Det bliver således også synligt, at fremdriftsregimet anstifter en styring, hvor håbet er, at målene indfris af andre end den styrende. Regimet fører altså til en styring, der ikke vil styre. Men det rejser spørgsmålet om, hvor dette efterlader styringen, hvilket også blev stillet i indledningen. Her byder samfundsdiagnosen *self-suspension of power* sig til (Andersen & Sand 2012). Den viser, at velfærdsstatens styring de seneste år er begyndt at agere som ikke-styring, da den har opdaget, at styringsforsøg, der insisterer på at styre, er mindre effektive (Andersen & Sand 2012, 2). Denne udfordring løses altså ved, at borgere og institutioner inddrages i styringen. Med dette perspektiv kan

fremdriftsregimets styring betegnes som en styring, der suspenderer sig selv for at kunne styre, altså for at løse velfærdsstatens styringsproblem.

Men som specialet viser, forskyder dette blot styringsproblemet, da det nu afhænger af den enkelte, at styringen lykkes. Hermed besvares indledningens andet spørgsmål om, med hvilket ansvar denne form for styring efterlader den enkelte borger. For den enkelte må nu tage hele samfundets styringsproblemer på sig. Fremdriftsregimet iværksætter altså en ultra individualiserende styring, der baserer sig på selvstyring, fordi styringen ikke vil styre og derfor forskydes videre til den enkelte.

Det gør det relevant at undersøge betingelserne for, at denne form for styring løser nogen problemer. Spørgsmålet fra governmentality-analysen om de studerendes handlingskapacitet er altså interessant at perspektivere ud og således spørge til, om den enkelte borger er i stand til at løfte sit ansvar for løsningen af velfærdsstatens udfordringer og indfri fremdriftsregimets telos. Til dette fremviser specialet en relevant analytik, som giver blik for, at styringen må sikre styringsobjektets handlingskapacitet. Her er *specialets centrale bidrag* at sondre mellem handlemuligheder og handlekompetence for et mere fintmasket analytisk net. For ved styring af selvstyring er det ikke nok at skabe frihed – man må også sikre evnen til at navigere i denne.

Det vil på den baggrund være relevant at undersøge, hvordan man på andre governmentale styringsområder vægter henholdsvis handlemuligheder og handlekompetence. Dels for at skabe refleksioner inden for hvert område og dels for at områderne kan skabe perspektiver for hinanden. Som introduceret i indledningen kan det eksempelvis iagttages, at afgørelsen omkring skoleudsættelse i Frederiksberg Kommune fordrer brugen af et særligt dialogredskab, der gennem en række opmærksomhedspunkter strukturerer dialogen. Dermed skabes i høj grad *handlekompetence* hos forældre og de kommunale aktører, som tilbydes pejlemærker for dialogen om vurderingen af barnet. Til gengæld skal dialogredskabet også gøre, at barnet vurderes efter samme opmærksomhedspunkter af alle dialogparter, hvorfor parterne ikke tilbydes mange *handlemuligheder* for eksempelvis at byde ind med andre kriterier for vurderingen.

Dette kan skabe refleksioner inden for feltet, da det giver blik for, at relevante forhold muligvis ikke inkluderes i dialogen, da de ikke kan rummes af dialogredskabets opmærksomhedspunkter, og for en mulig modstand blandt forældre, der skal påtage sig ansvaret for at vurdere barnet, men oplever ikke at kunne gøre det på egne præmisser – hvilket kan føre til den ineffektive styring, som suspensionen af styring skulle omgå. Derudover kan det give blik for mulige styringstiltag inden for andre

områder, eksempelvis på universiteterne, hvor man blandt andet kunne overveje, om eksplicite pejlemærker for valg af valgfag kan skabe større handlekompetence blandt studerende.

Fremdriftsregimet iværksætter altså en ultra individualiserende styring. Dette kaster spørgsmål af sig, som lovgiver og velfærdsinstitutioner må være refleksive omkring, hvis det politiske telos om fremdrift skal kunne indfris gennem den valgte styring:

- Hvilke initiativer har I taget for både at skabe frihed og evnen til at navigere i denne for organisationer og borgere?
- Sørger I for, at den enkelte borger ikke efterlades med et uoverskueligt ansvar for egen fremdrift, som denne ikke er i stand til at løfte?

Specialets kritiske interventionsbidrag er dermed muligheden for at stille spørgsmål til, hvorvidt og hvordan den ansvarliggjorte borger gøres i stand til at løfte sit ansvar ved at sikre handlemuligheder og handlekompetence.

6 Litteraturliste

I specialets litteraturhenvisninger er benyttet følgende forkortelser:

Lovtekster

- BSF: Beslutningsforslag som fremsat
- LSF: Lovforslag som fremsat

Institutioner

- DFLF: De Faglige Landsudvalgs Formandskab
- FIVU: Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser
- UFM: Uddannelses- og Forskningsministeriet

10-årsudvalget (1958): *Betænkning om universiteternes byggeprogram i 10-året 1958/59-1967/68. Betænkning nr. 201.*

http://www.statensnet.dk/betaenkninger/0201-0400/0201-1958/0201-1958_pdf/searchable_201-1958.pdf, hentet den 26.01.2016.

10-årsudvalget (1961): *Betænkning om universiteternes byggeprogram i 10-året 1961/62-1970/71. Betænkning nr. 296.*

http://www.statensnet.dk/betaenkninger/0201-0400/0296-1961/0296-1961_pdf/searchable_296-1961.pdf, hentet den 26.01.2016.

Andersen, Niels Åkerstrøm (1994): *Institutionel historie – en introduktion til diskurs- og institutionsanalyse*. COS-rapport nr. 10/94. Side 32-36.

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier: Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Andersen, Niels Åkerstrøm & Sand, Inger-Johanne (2012): *Hybrid Forms of Governance. Self-suspension of Power*. New York: Palgrave Macmillan.

Andersen, Niels Åkerstrøm & Pors, Justine Grønbæk (2014): *Velfærdsledelse. Mellem styring og potentialisering*. København: Hans Reitzels Forlag.

Arbejdsmarkedskommissionen (1956): *Betænkning vedrørende de store fødselsårgange – med særligt henblik på uddannelsesproblemet. Betænkning nr. 143.*

http://www.statensnet.dk/betaenkninger/0000-0200/0143-1956/0143-1956_pdf/searchable_143-1956.pdf, hentet den 26.01.2016.

Arbejdsmarkedsstyrelsen (2010): *Når en medarbejder melder sig syg – nye muligheder og pligter.*

http://star.dk/~media/STAR/Files/Indsatser-og-ordninger/Sygedagpengeopfoelgning/STAR_frav%C3%A6rsguide_arbejdsgivere_7k%20pdf.ashx, hentet den 4.4.2016.

Berlingske (2015): *Uddannelsesminister: Vi overuddanner de unge.*

<http://www.politiko.dk/nyheder/uddannelsesminister-vi-overuddanner-de-unge>, senest besøgt den 27.04.2016.

Borch, Christian (2011): *Niklas Luhmann*. New York: Routledge, side 124-133.

Borger.dk: *Indskrivning til skolestart.*

<https://www.borger.dk/sider/skolestart.aspx>, senest besøgt den 21.04.2016.

Copenhagen Business School (2015): *Årsrapport 2014.*

http://www.cbs.dk/files/cbs.dk/arsrapport_2014_dk.pdf, hentet den 16.12.2015.

De Faglige Landsudvalgs Formandskab (1989): *Kvalitetsudvikling af de videregående uddannelser.*

Dean, Mitchell (2006): *Governmentality – Magt og styring i det moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi. Side 9-83.

DR2 (2016): *Debatten med Clement Kjersgaard*. Den 7. april 2016.

Esmark, Anders; Bagge, Carsten & Andersen, Niels Åkerstrøm (2005): *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur. Side 7-39.

Finansministeriet (2006): *Aftale om fremtidens velstand og velfærd og investeringer i fremtiden. Aftale om fremtidig indvandring.*

<http://ufm.dk/uddannelse-og-institutioner/videregaende-uddannelse/universiteter/om-universiteterne/reformer-pa-universitetsområdet-1/velfaerdsaftale.pdf>, hentet den 20.11.2015.

Folketingstidende 1969-70 Tillæg A II. København: A/S J.H. Schultz Universitets-bogtrykkeri. Spalte 2081-2112.

Folketingstidende 1969-70 2. København: A/S J.H. Schultz Universitets-bogtrykkeri. Spalte 2590-2597.

Folketingstidende 1969-70 Tillæg A 1. København: A/S J.H. Schultz Universitets-bogtrykkeri. Spalte 2021-2056.

Folketingstidende 1969-70 Tillæg B. København: A/S J.H. Schultz Universitets-bogtrykkeri. Spalte 1549-1580.

Folketingstidende 1975-76 Tillæg A 2,2. København: A/S J.H. Schultz Universitets-bogtrykkeri. Spalte 4025-2032.

Forskningsministeriet (1999): *Udviklingskontrakter for universiteter – stærkere selvstyre, stærkere universiteter.*

Forslag til folketingsbeslutning om reform af Statens Uddannelsesstøtte. BSF nr. 52 af 18.11.1986.

Forslag til Lov om universiteter m.fl. (universitetsloven). LSF nr. 75 af 28.10.1992

Forslag til Lov om universiteter (universitetsloven). LSF nr. 125 af 15.01.2003

Forslag til Lov om ændring af universitetsloven, lov om erhvervsakademiuddannelser og professionsbacheloruddannelser, lov om videregående kunstneriske uddannelsesinstitutioner, lov om maritime uddannelser og lov om statens voksenuddannelsesstøtte (SVU). LSF nr. 226 af 28.05.2013

Forslag til Lov om ændring af lov om universiteter m.fl. (universitetsloven). LSF nr. 205 af 24.03.1999

Foucault, Michel (1970): *Diskurs og diskontinuitet i:* Madsen, P.: *Strukturalisme. En antologi.* København: Bibliotek Rhodos. Side 145-162.

Foucault, Michel (1982): *The Subject and Power.* Critical Inquiry, vol. 8, no. 4. Chicago: The University of Chicago Press. Side 777-795.

Foucault, Michel (1996): *Foucault Live. Collected Interviews, 1961-1984.* Lotringer, Sylvère (red.). SEMIOTEXT(E). Side 416-422.

Foucault, Michel (2008): *Sikkerhed, territorium, befolkning: Forelæsninger på Collège de France, 1977-1978*. København: Hans Reitzels Forlag.

Frederiksberg Kommune: *Udsættelse af skolestart*.

<http://www.frederiksberg.dk/da/Borger/Skole-og-uddannelse/Skole-0-10-klasse/Udsaettelse.aspx>, senest besøgt den 14.04.2016.

Københavns Universitet (2014): *Anbefalinger til bedre og hurtigere studie gennemførelse på Københavns Universitet. Rapport fra det paritetiske 12-mandsudvalg*.

http://nyheder.ku.dk/alle_nyheder/2014/02/studerende-indgaar-aftale-om-studiefremdrift/12-mandsudvalget/21022014_Godkendt_rapport_12-mandsudvalg.pdf, hentet den 6.1.2016.

La Cour, Anders (2014): *Frivillighedens logik og dens politik – En analyse af den personrettede frivillige sociale indsats og statens frivillighedspolitik*. Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskabernes.

Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2002): *Hinsides det sociale positivitet: antagonismer og hegemoni i: Det radikale demokrati – diskursteoriens politiske perspektiv*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur. Side 37-102.

Mik-Meyer, Nanna & Villadsen, Kaspar (2007) *Magtens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzels Forlag. Indledning: Magtens former.

Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser; Økonomi- og Indenrigsministeriet; Finansministeriet; Erhvervs- og Vækstministeriet; Beskæftigelsesministeriet; Ministeriet for Børn og Undervisning (2012): *Kommissorium for ministerudvalget for videregående uddannelser*. <http://www.ac.dk/media/102720/kommissorium01032012.pdf>, hentet den 23.11.2015.

Pedersen, Ove Kaj (1989): *Fra individ til aktør i struktur. Tilblivelse af en juridisk rolle*. Statsvetenskaplig Tidskrift vol. 92, nr. 3. Side 173-192

Planlægningsrådet for de højere uddannelser (1974): *Helhedsplanlægning af de videregående uddannelser 1974-1987 – problemer og løsningsforslag*.

Sektorrådet for de videregående uddannelser (1981): *Debatoplæg om planlægning i en sparetid*.

Uddannelses- og Forskningsministeriet (2013): *Aftaletekst. Reform af SU-systemet og rammerne for studie gennemførelse.*

<http://ufm.dk/lovstof/politiske-aftaler/reform-af-su-systemet-og-rammerne-for-studiegennemfoerelse/reform-af-su-systemet-og-rammerne-for-studiegennemfoerelse.pdf>, hentet den 14.12.2015.

Uddannelses- og Forskningsministeriet (2015): *Aftale om justering af fremdriftsreformen.*

<http://ufm.dk/lovstof/politiske-aftaler/aftale-om-justering-af-fremdriftsreformen/aftale-om-justering-af-fremdriftsreformen-november-2015.pdf>, hentet den 25.02.2016.

Undervisningsministeriet (1985): *Knud Larsen-udvalgets handlingsplan for bedre balance på de langvarigt uddannedes arbejdsmarked.*

Universitetsadministrationsudvalget af 1962 (1964): *Betænkning I om den højere undervisnings og forskningens administrative organisation. Betænkning nr. 365.*

http://www.statensnet.dk/betaenkninger/0201-0400/0365-1964/0365-1964_pdf/searchable_365-1964.pdf, hentet den 26.01.2016.

Universitetsadministrationsudvalget af 1962 (1968): *Betænkning II om den højere undervisnings og forskningens administrative organisation. Betænkning nr. 475.*

http://www.statensnet.dk/betaenkninger/0401-0600/0475-1968/0475-1968_pdf/searchable_475-1968.pdf, hentet den 27.01.2016.

Villadsen, Kaspar (2006): *Genealogi som metode – fornuftens tilblivelseshistorier* i: Bjerg, O. & Villadsen, K.: *Sociologiske metoder – fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier.* Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur. Side 87-109.